

a útisk [sr. Iz 29,7]. Zmizí písař, který počítal vyféné daně, a výběrčí, jenž odvažoval zlato a stříbro na cizí válečné choutky, zmizí i ten, jenž spisoval a ščítal jerusalemské věže [Kral. velké domy; sr. Ž 48,13], když bylo město obleženo, aby se mohl pochlubit, kolik jich bylo poboženo [sr. 1K 1,20].

Spisy, hebr. *k'etubim*, název třetí části SZ-a [Zákon, Proroci, Spisy], zahrnující Žalmy, Joba, Přísloví, Píseň [Salomounovu], Rut, Pláč [Jeremiášův], Kazatele, Ester, Daniele, Ezdrášeho, Nehemiáša a knihy Paralipomenon. Svě jméno má tento oddíl nejspíše odtud, že na rozdíl od Zákona a Proroků nebyly tyto Spisy pravidelně čítány při bohoslužbách, nýbrž jen napsány pro zvláštní účely, aniž měly autoritu bezprostředního zjevení Božího. Plnější jejich jméno bylo »posvátné spisy« [hagiographa] na rozdíl od nekanonických knih [apokryfů]. Nevíme, kdy a jak tato část SZ-a byla sebrána v jeden celek. Jisté je, že se tak stalo mnohem později než u prvních dvou částí. Zdá se, že nejprve Žalmy dosáhly autoritativního uznání jako doprovod kultu a v zájmu zpěváků-levitů, kteří nastoupili na místo charismatických proroků [sr. L 24,44, kde je SZ opsán slovy »zákon Mojžišův, proroci a žalmy«]. Při kultických slavnostech, připomínajících zkázu Jerusalema, bylo užíváno Pláče. Kniha Ester tvořila pozadí slavnosti Purim. Píseň byla čítána anebo znázorňována o velikonocích, Rut o letnicích, Kazatel o slavnosti stánků. Kultické kruhy levitské měly zálibu zvláště ve spisech Ezdr-Neh-1Pa-2Pa. Kazatel a Pís a Př [1Kr 4,32] byly spojovány se jménem Salomounovým a tak získaly na autoritě. Jb a Rt byly ceněny pro stáří tradice, jež v nich byla zachycena. Ale trvalo jistě dlouho, než tyto knihy utvořily uzavřenou část SZ-a. Po prvé slyšíme o Zákoně, Prorocích a »ostatních, které po nich následovaly«, po případě o Zákoně, Prorocích a ostatních spisech, kolem r. 130 př. Kr. v předmluvě k Sira-chovi. Zdá se, že teprve na synodě v Jamnii, r. 90 po Kr. anebo krátce předtím, byly Spisy definitivně uzavřeny.

Splacený, stč. = záplatovaný, vyspravovaný [Joz 9,5].

Spláchnouti, stč. = spláchnouti, smýti [Ez 16,9].

Spodní žernov. *Zernov.

Spojen, spojení [se]. Chtěl-li Izraelec vyjádřit obzvlášť úzký vztah mezi lidmi, mluvil o spojení duší. Avšak pro něho to nebyl jen básnický obraz, nýbrž přesvědčení, že obě duše utvořily psychickou jednotku, což vede k velmi závažným důsledkům [1S 18,1-5, sr. Gn 34, 3]. Obě duše jsou spojeny jednou vůlí, jedním životem, a to tak úzce, že smrt jednoho může znamenat i smrt druhého [Gn 44,30n]. Tataž myšlenka je jindy vyjádřena výrazem: »Jistě kost má a tělo mě jsi« [Gn 29,14; Sd 9,2; 2S 19,13 a j.], neboť tělo a *duše jsou ve SZ-ě výrazy téměř souznačné. Na tomto pozadí nám vysvitnou z výzvy, aby věřící byli spojeni [utvrzeni] jednotejnou myslí, protože

Spisy-Spokojiti [se] [951]

tvoří jedno tělo v Kristu Ježíši [1K 1,10; Ef 4,16], aby jejich srdce byla spojena v lásce [Ko 2,2] a pod. Recký výraz, jehož je užito v Ko 2,2, znamená spojit a vyučovat. J. B. Souček proto překládá: »Aby se povzbudila jejich srdce, vyučená v lásce« a poznamenává, že »poznání víry předpokládá zakotvení v lásce ke Kristu, která se ho nikdy nechce a nemůže spustit, zároveň však také spojení všech údů v jednotu lásky, jež buduje církev [1K 8,1; 13]; poznání víry není nikdy jen věcí zbožného jednotlivce, nýbrž také pospolitého života církve, v níž se jedni učí od druhých a v níž všichni mají být spojeni láskou.« [Výklad Ko str. 45].

U Mt 19,6; Mk 10,9 je užito výrazu, jenž znamená spojení jedním jhem, pod jedno jho. Podle Božího stvořitelského řádu muž a žena patří dohromady, protože tvoří, jedno tělo, jednu nerozlučitelnou dvojici. Člověk nemá práva tento stvořitelský řád Boží nějak měnit a narušovat.

Spokojiti [se], spokojovati [se], stč. ve vazbě spokojiti k někomu = upokojiti [hebr. *šálám*, Př 16,7, sr. Sk 14,18], usmířiti [hebr. *káfar* = přikryti; očistiti, zadostiučiniti, 2S 21, 3], uchlácholiti [hebr. *rafá* = klesnouti, opadnouti, Sd 8,3, sr. Mt 28,14], uklidnit [hebr. *dámám* = býti němý, tichý, Pl 2,18; sr. Sk 11,18, kde Žilka překládá »umkli«; *rágct* = = odpočívati, Jr 47,6; *nú-ch* = usaditi se, Za 6,8; *šáhat* = lehnouti si, ležeti, Jb 34,29; Iz 18,4; 30,15; 57,20]. Moře právě tak jako ti, které popisuje Iz 57,20 [sr. 48,22], nemůže dojiti klidu, ale Ježíš dovede upokojiti i moře [L 8,24] a Bůh i z nepřáteli člověka, jehož cesty se jemu líbí, dovede učinit přátele [Př 16,7]. Když Bůh někde dává klid, nikdo není s to zneklidnit [Jb 34,29, sr. Ř. 8,31nn. Podle některých rukopisů překládá Hrozný Jb 34,29 takto: »Je-li však v klidu, kdo ho smí odsuzovat ?«].

1J 3,19n lze vykládat dvojím způsobem. Kalvín má za to, že bratrská láska, projevující se skutkem a pravdou [nejen slovem nebo jazykem], je měřítkem skutečnosti našeho křesťanství [»že z pravdy jsme«, t. j. z Krista, sr. Jk 1,13]. Jestliže však nás obžalovává z nedostatku opravdové lásky i naše srdce, všelijak zatemněné, čím větší odsouzení nás čeká od Boha, který je větší než naše srdce, přisnější a pronikavější, takže mu neujde ani jedna naše nelaskavá myšlenka! Proto můžeme mít smělou důvěru v Boha jen tenkrát, jestliže nás naše srdce neobviňuje. Podobně to vykládají Kral. v Poznámkách a připojují: »Nad to srdce naše nad námi ani nad jinými moci nemá; ale Bůh i do pekla posílá«. Luther však — pravděpodobně právem — chápe toto místo právě naopak: Bůh je větší než naše srdce tím, že je přebohatý ve svém slitování a ví všechno právě tak jako Ježíš Kristus [J 21,17, sr. Ž 103,13n], takže jsou případy, kdy Bůh neuzná obviňování, jež proti nám vynáší naše srdce. Zatím

[952] Spolčení-Spoludědic

co my se odsuzujeme pro zřejmě jednotlivé přestupky přikázání lásky, Bůh se dívá na naše celé zaměření, zakotvené v pravdě, v Kristu. Bůh nás zná skrz naskrz a ví, že ho milujeme, i když nás naše srdce obviňuje z hříšnosti [sr. 1J 2,1] a nedokonalé lásky. V takovém případě má věřící právo upokojit, přemluvit, ubezpečit své srdce dovoláváním se vševědoucího Boha [nebo Krista], jak to učinil Petr [J 21,17; sr. 1K 4,3n]. Ovšem toto přemluvení, upokojení srdce není totéž, co »smělá doufanlivost« [1J 3,21], jež se dostavuje tenkrát, jestliže nás naše srdce neobviňuje. Ale smělou doufanlivost vždy předchází »upokojení srdce«. Bengel vykládá toto místo poněkud jinak: Jestliže nás naše srdce obviňuje z hříchu všeobecně a máme-li přesto jednu známku synovství, lásku, můžeme přece jen upokojit svá srdce vědomím, že Bůh je větší než naše srdce.

Spolčení, stč. = sjednocení, řecky *synkathesis* = souhlas [k společným usnesením], shoda. 2K 6,16 v překladu Žilkové: »Jaká shoda mezi chrámem Božím a modlami?«

Společnost. Většinou jde o překlad řeckého *koinónia* = pospolitost, podílnictví, spoluúčast, obecenství. Viz *Obecenství. *Obecný. *Obcování. *Účastník, účastnost, účastenství. *Tovaryš, tovaryšství. Právě-li se ve Sk 2,42, že jerusalemští věřící zůstávali v Sci, znamená to, že se ustavičně scházeli, že se nemohli nasytit duchovní pospolitostí, že udržovali bratrský a sesterský styk, který docházel výrazu ve sborovém životě, aby se podíleli na duchovních darech, kterých se jim dostalo vírou v Ježíše Krista a ve vylití Ducha sv. Tento význam řeckého *koinónia* je patrný zvláště ve spisech ap. Pavla, který je přesvědčen, že věřící nejen žije »v Kristu«, nejen je údem *těla Kristova, ale má podíl [účastnost] na všem Kristově bohatství, a to už v přítomnosti, avšak jednou i v budoucnosti. Především se projevuje toto spolupodílnictví v utpeních Kristových [F 3, 10; sr. Ko 1,24], jež je zárukou podílnictví na Kristově slávě. Věřící mají podíl, účast i na Duchu sv. [F 2,1]. Základem tohoto podílnictví je víra v Krista, jež je mimořádným způsobem utvrzována ve Večeři Páně. Tak jako ve SZ-ě jist obětní maso znamenalo mít účast na oltáři [oltář je zde krycím jménem pro přítomnost Boží, jež je oltářem zároveň, 1K 10,18], tak ve *Večeři Páně se věřící stávají spoluhodovníky Kristovými a zároveň spolupodílíky na dobrodiních Kristovy oběti [krve a těla]. Chléb a víno jsou Pavlovi nositeli přítomnosti Kristovy a požívání chleba a pití vína je podílíctvím na oslaveném Kristu [1K 10,16], nejvyšší obecenství s ním, jež přivlastňuje věřícímu to, co Kristus svou smrtí a zmrtvýchvstáním na odpuštění hříchů vydobyl. Ovšem, při tomto stolování s Kristem dochází i ke *koinónii* s ostatními věřícími. A poněvadž *koinónia* s Kristem je skutečná, nemají se věřící zúčastňovat pohanických obětí. Neboť společenství s Kristem a společenství s ďábly se navzájem

vylučují [1K 10,20n]. Při stolování s Kristem dochází i ke *koinónii* s ostatními věřícími [1K 10,17].

»Společnost víry« ve Fm 6 může znamenat, že víra Filemonova je společná všem věřícím [Žilka překládá: »Aby jejich účast v tvé víře projevovала účinek v poznání všeho dobra, jež je v nás pro Krista«, Hejčl: »Kéž tvá víra, již máš [s námi] společnou, vede účinně ke Kristu poznáním všeho dobra, které je mezi námi«], anebo že Filemonovo nejužší spojení s vírou, tedy jeho živá víra se má projevit v poznání všeho dobra. Škrabal však chápe výraz *koinónia* jako dobročinnost [*Obecenství] a překládá: »Aby se tvá dobročinnost [pocházející] z této víry uplatnila dokonalým poznáním všeho dobra, které [si] vzájemně máme [prokazovat] pro Krista«. Tak Pavel připravuje Filemona, aby neodmítl jeho prosbu za Onezima.

V Ef 2,12 je tak přeloženo řecké *politeia* [= občanské právo; pospolitost, společenství]. Žilka překládá: »Odloučení od společnosti izraelské« [a tím neúčastní zaslíbení Božích.

Společný, s někým spoluuzívaný, náležející několika jedincům [Př 21,9; 25,24], vzájemný [Ř 1,12; 14,19].

Spolehadlo, správněji zpolehadlo = opěradlo [1K 10,19; 2Pa 9,18].

Spoléhati, spolehnouti, podpírat se, opírat se, lehnoti si na něco, [2K 7,2,17, sr. 2K 5,18; 4,34; Jb 8,15; Pís 8,5; J 13, 23], přeneseně: bezpečiti se na někoho, důvěřovati někomu [2Pa 13,18; 16,7; Ž 71,6; Př 3,5; Iz 10,20; 26,3]. Ve SZ-ě jsou tak přeloženy tři různé hebr. výrazy.

Ap. Pavel píše ve F 1,14, že jeho vězení a pouta působila blahodárně na šíření evangelia: »Většina bratří v Pánu se dala přesvědčiti mými okovy«, t. j. viděli, že trpím pro Krista a pro neohrožené kázání evangelia. Tento příklad zahanboval ty, kteří snad už podléhali malodušnému strachu a opatrnictví, a vyburcoval je k odvážnějšímu hlásání slova Božího.

Spolek v bibl. češtině = společníctví, spojení, spojenectví [Nu 27,3; Ž 26,4; Př 29,24], obecenství, pospolitost [Dn 5,21]. V Lv 6,2 výraz »ve spolku« znamená majetek, který byl složen několika lidem k opatrování [Luther překládá doslovně z hebr.: »k věrné ruce«]. »Ze spolku« [Jr 10,8] = vesměs, všichni. 2K 6,14 překládá Žilka a j.: »Vždyť co má společného spravedlné a nepravost?«

Spoludědic. *Dědic, dědičství [v dodatkách]. Pro ap. Pavla je jisté, že tak jako jsou věřící spolutrpiteli Kristovými, tak budou i spoludědici toho, co Kristus jako Boží Syn přijal a vydobyl [sr. Ř 8,17; 2K 7,3; Ef 2,5n; 1Te 5, 10; 2Tm 2,11]. V Kristu jsme se stali syny Božími. Znovu a znovu nám to potvrzuje Duch sv. v nás. Ale jako synové jsme i dědicové [věčného života a všeho, co s ním souvisí] a tím i spoludědicové Kristovi [Ř 8,17]. To však znamená, že jsme postaveni do řady s ostatními věřícími bez ohledu na to, jsou-li to bývalí Židé nebo pohané. Neboť všichni

věřící jsou s-i zaslíbení Božích v Kristu [Ef 3,6]. Jinými slovy: synovství a s-tví nás staví do církve Kristovy. Po tomto dědictví vyhlíželi a v ně věřili už Abraham a jeho potomci Izák a Jákob, s-i téhož zaslíbení [Zd 11,9]. 1Pt 3,7 napomíná muže, aby vzdávali čest věřícím manželkám jako spoludědičkám milosti věčného života. Napomenutí zdůvodňuje tím, že jinak by jejich společné modlitby narážely na překážky [sr. Ef 5,25].

Spoludědička. *Spoludědic.

Spolurytíř = spolubojovník [F 2,25; Fm

2].

Spolustarší [1Pt 5,1]. *Starší.

Spoluúčastník = spolupodílík [Ef 3,6; Zj 1,9], druh [Zd 1,9]. Podle Ef 3,6 se věřící pohané spolu s věřícími Židy podílejí na Božím zaslíbení, t. j. na přítomnosti i budoucí [eschatologické] spáse [sr. Zd 3,1,14; 6,4]. Zd 1,9 označuje anděly a Syna Božího za spoluúčastníky na světě Božím, ale Syn byl nad anděly zvlášť vyznamenán olejem radosti [sr. Ž 45,7n], t. j. božskou slávou a konečným triumfem [sr. Iz 61,1; Ef 1,20n]. *Tovaryš.

Spomáhati, spomoci, spomocník, spomožení. K hebr. slovesům a podstatným jménům, uvedeným v heslech *Napomáhati, *Pomoc, pomoci, *Pomocník, dlužno na tomto místě připomenouti ještě hebr. *chálas* = vytáhnouti, vytrhnouti, ale také oloupiti, takže Baethgen a Zeman překládají Ž 7,5: »Jestliže jsem splatil zlým tomu, kdo se mnou žil v pokoji, a oloupil toho, kdo mě bez příčiny utiskuje«. Dále *násal* = vytáhnouti, zachrániti, pomáhati [Ž 34,19], a konečně *samar* = opatrovati, hlídati [Ž 12,8].

Spopadati, stč. = zachvacovati [Jb 21,6].

Sporý = hojný, vydatný [Ez 23,32].

Spořádání, spořádati, řád, pořádek, uspořádání; v řád uvést, uspořádati. Synové Aronovi byli rozděleni, uspořádáni ve 24 tříd [1Pa 24,1nn], několik tříd tvořili vrátní chrámu [1Pa 26,1nn.19]. Nz církev měla apoštoly, proroky, evangelisty, pastýře a učitele »pro pořádání svatých« [Ef 4,12], t. j. aby zdokonalili, utvrdili svaté k dílu služby k vybudování těla Kristova. S-i chlebě [2Pa 13,11] = uspořádání, příprava chlebě na posvátném stole. S-i oltáře [Nu 23,4] = připravit, zřídit oltáře. S-i okršlek = usaditi, založiti, uspořádati vesmír [Jb 34,13]. Smysl Pr 16,1 je ten, že člověk ve svém srdci osnuje plány, ale jejich provedení záleží na Bohu [sr. Pr 16,9; 19,21; 20,24; Jr 10,23; Mt 10,19n]. »S-i řeč« = sestaviti, uspořádati rozumnou řeč, vypraviti ze sebe kloudné slovo [Jb 37,18: »Nejsme s to něco povědět pro temnost«, t. j. pro nevědomost].

Spouštěti se, shora se pouštěti [Sk 10,11; 11,5], pustiti z ruky [Kaz 7,18], přeneseně: spoléhati, někomu něco přenechati [Ž 10,14], důvěřovati v něco [Ž 27,3].

Správa. Ve SZ-ě je tak až na jednu výjimku přeložen po každé jiný hebr. výraz. Jednou jde o vládu, panování [Gn 1,16], podruhé o povolání, zaměstnání [Sd 13,12; »Jaký

Spoludědička-Správce [953]

způsob dítěte a jaké zaměstnání u něho býti má?«] anebo způsob jednání, chování [1S 19, 4]; jindy o čin [Ž 66,5; Jr 32,19], jindy o nešťastnou příhodu, zlou věc [Kaz 5,14; tentýž výraz 'injan rá' překládají Kral. slovem zaneprázdnění v Kaz 4,8]. U Iz 28,10.13 jde o blábolení opilce, který seskupováním nesourodých slov zesměšňuje poselství proroků. Hebr. *káv*, které Kral. překládají s., znamená původně měřičský provaz, míru. *Naučení.

S. ve 2Tm 3,16 znamená výchovu. *Cvičení. *Kázeň. *Správce.

Správce, ten, jenž něco řídí, je nad něčím ustanoven, něčím vládne. Kral. tak překládají nejméně šest hebr. výrazů, z nichž *sar* [Gn 40, 9,16; 1S 22,7; Dn 1,7,9] překládají také hejtman [Gn 37,36; 1S 17,18; 1Kr 16,9; Neh 7,2 a j.], nebo vladař [Gn 40,2; Est 1,3], vývoda [Est 1,14], úředník [Ex 1,11; Sd 9,30 a j.], kníže [Ex 18,21; Sd 5,15; 1S 22,2], vůdce [Dt 20,9] a j. Hebr. *štr* [= psátí, písař] označovalo vedle starších, soudců a předních z lidu nějaké nižší dozorce [Nu 11,16; Dt 1,15; 16,18; 31, 28; Joz 8,33; 23,2; 24,1 a j.]. Totéž slovo překládají výrazem úředník [nad robotným lidem, Ex 5,6.10.14]. Hebr. *chókék* [Sd 5,9] překládají jinde výrazy vydavatel zákona [Gn 49,10; Nu 21,18; Sd 5,14] nebo ustanovitel práv [Iz 33,22], tedy zákonodárce. Hebr. *šallit* = ten, který má moc, samovládce [Gn 42,6]. Hebr. *rab* = vysoký, vůdce [Dn 1,3], velitel [Jon 1,6]. Hebr. *gizbár* = správce pokladu [Ezd 1,8]. Jinde hebr. obrat »nad domem« překládají správce domu, vladař domu [1Kr 4,6; Iz 22,15], paláce; byl to královský úředník, který zasedal v radě králově [2Kr 18,17]. Hebr. *p^ekuddá* [= dozorce; dozor] označoval toho, kdo řídil odvozy k vojsku a jiné povinnosti poddaných [Iz 60,17]. U Ez 27,27 jde o lodivody, správce lodi [Jon 1,6].

V primitivních dobách nejstarší a nejspolehlivější otrok spravoval majetek svého pána, určoval práci ostatním otrokům a pod. [Gn 24,2]. Panovnické domy měly s. nad šenkýři [Gn 40,9], nad pekaři [Gn 40,16], nad poklady [Ezd 1,8; Dn 3,2], nad dvořany [Dn 1, 3,9], nad veřejnými záležitostmi [Est 9,3], nad provinciemi [Est 1,3] a pod. Obdobně tomu bylo u Izraelců, když přešli ze života nomádkého, kde jim vládli starší, soudcové, přední a správcové [sr. Dt 16,18], většinou stavu kněžského, k životu usedlému a ke zřízení královskému. Starší, soudcové, přední a správcové byli obyčejně stařešinové předních rodů a jinak vynikající mužové, kteří měli význam ve veřejném životě [Nu 11,16; Dt 16,18; Joz 1,10; 3,2; 8,33]. Ale už za Davida byl náběh ke zřízení úřadů, závislých přímo na králi. Salomoun pak rozdělil zemi na okresy [1Kr 4, 7-19] a dosadil do měst úředníky. Podobně v severní říši později Achab [1Kr 20,14]. Nad městy byla ustanovena »knížata« [1Kr 22,26], odpovědná přímo králi. Králové izraelští se obklopili různými s-i: nad palácem [1Kr 4,6;

[954] Spravedlivý

Iz 22,15], nad daněmi, platy [2S 20,24], nad robotami [vybraným lidem, 1Kr 4,6], nad královskými poklady [1Pa 27,25] a celým královským majetkem [1Pa 27,26nn.31] a pod.

V NZ-ě se mluví o vrchním správci svatby u J 2,8n, který byl pověřen přípravou a řízením hostiny, nebyl však hostitelem [Ecclesiasticus 32,1], o s-i lodi [Sk 27,11], t. j. kapitánu, který řídil kormidlování a vyznal se ve všem, co bylo důležité pro plavbu na moři. V Ga 4,2 má Pavel na mysli ustanovení, platné v některém kraji a známé čtenářům epištoly, podle něhož nezletilý dědic je svěřen [osobnímu] ochránci [jiní myslí na poručníka] a s-i [jmění] až do času, ustanoveného otcem, kdy se dědic plnoprávně ujme dědictví. Na toto ustanovení navazuje svůj výklad o svobodě od mojžišského Zákona. Ostatní zmínky o s-ích se týkají vesměs sborového života. V 1K 12,28 vypočítává ap. Pavel mezi nositeli darů Ducha sv. [charismat] také s. [řecky *kybernésis* = kormidelnictví]. Je to dar Boží, který věřícího činí schopna vésti sbor jak po stránce organizační, tak po stránce správného zaměření života. Nevíme, jak rozsáhlá byla v době Pavlově činnost takového s. Ale jisto je, že v dobách bouří význam kormidelníka církve rychle stoupal. Kazatelskou činnost obstarávali apoštolové, proroci a učitelé. Zdá se, že činnost správce nějak souvisela s činností spomocníků, *biskupů a *jáhnů [F 1,1] a těch, kteří podle R 12,8 stojí v čele [Kral. »jsou předloženi«]. Je pravděpodobné, že tyto správcové byli už za dob Pavlových voleni na základě svého charismatu podle potřeby sboru.

Podobný význam jako *kybernésis* [sloveso *kybernán* = kormidlovati] má řecké *hégúmenoí* [sloveso *hégeisthai* = vést], i když je vzato spíše z vojenského než z námořnického života. Kral. i toto slovo překládají s. V Žd 13,17.24 stejně jako Žd 13,7, kde Kral. překládají vůdce, myslí se na vedoucí sboru na rozdíl od ostatních »svatých«. V. 17 naznačuje, že jde o ty, kteří mají na starosti péči o duše, za něž budou odpovídat Bohu. Proto jim náleží poslušnost. Ve v. 7 se myslí už na zemřelé s., kteří se stali vzory víry. Toto vysoké cenění úřadu s. je náznakem budoucího vývoje v raném katolicismu.

Spravedlivý, spravedlnost. Tak jsou» ve SZ-ě překládány výrazy, odvozené od hebr. kořene *s-d-k*, jež označují vše, co je přímé, pevné, správné, náležité, co odpovídá předpokládané a uznávané normě, co je ve shodě s právem a pravdou, co má být. Hus [11.282 - Erbenovo vyd.] praví, že »s-t jest ctnost, již člověk dá každému, což na koho sluší«, co mu po právu náleží. Kral. někde v tomto smyslu *s^ddáká* překládají výrazem právo [míti právo na něco, 2S 19, 28] nebo příhodnost, příhodný [Jl 2,23 »děšť příhodný«, t. j. takový, jaký půda po právu, přirozeně vyžaduje].

Výrazy s-t, s-y vycházejí z oblasti právní.

*Soud. S-y je soudce, který soudí bez přijímání

osob, t. j. nestranně a neúplatně [Ex 23,6nn; Dt 1,16n; 16,18n; sr. Ž 82,2n] bez ohledu na postavení a majetek člověka. V představách Izraele je ovšem především Bůh s-y soudce [Ž 7,12; 11,7; Jr 12,1], protože »zkouší srdce a ledví« [Ž 7,10.12; 9,5.9; 50,6, sr. 1S 16,7]. S-t a soud jsou základem jeho trůnu [Ž 89,15; 97,2, sr. Dt 32,4; Iz 5,16; 24,16]. Pozemští soudcové jsou jen jeho zástupci, vedou Boží soud [Lv 19,15n s odůvodněním »Já jsem Hospodin«; Dt 1,17; 2Pa 19,6]. Proto pisatelé SZ-a tolik zdůrazňují nutnost s-i soudců a králů [Ex 23,6nn] - ideální soud je jim »místem s-i« [Kaz 3,16] - a proroci nepřestávají bouřit proti soudcům, kteří jsou opakem s-i Boží [Iz 5,23; Am 5,7; Mi 3,2n.11]. Jedním z rysů mesiášského krále podle očekávání proroků jest s-t. Mesiášský král jako ideální božský soudce bude »pospíchat k s-i« [Iz 16,5], t. j. nebude otálet s vynášením spravedlivého soudu. »S-t bude pasem beder jeho« [Iz 11,5], takže bude souditi chudé podle s-i [Iz 11,4, sr. Iz 53,11; Jr 23,5n; 33,15; Za 9,9]. A tak se mesiášský Jerusaleml stane »místem s-i« [Iz 1,21.26], neboť mesiášský král uvede Davidovo království v řád a utvrdí je v soudu a v s-i [Iz 9,7]. - Také ten, kdo obstál před soudem, jehož nevina byla soudně prokázána, je ve SZ-ě nazýván s-ým [Dt 25,1; 1Kr 8,32; Ž 82,3; Iz 5,23], takže s-t a nevinnost jsou souznačné pojmy [Ž 7,9; 18,21 aj.].

Z právního pojetí se snadno přešlo k obecnému pojetí s-i jako něčeho, co může obstát před jakýmkoli soudem a soudcem, co odpovídalo právu a společenskému řádu, čemu nelze nic vytýkat. Př 16,8 praví, že »lepší jest maličko se s-i [t. j. řádným, poctivým způsobem nabytý], než množství důchodů nespravedlivých [sr. Př 15,16; Ž 37,16]. Lv 19,36 mluví o s-é váze, s-ém korci, s-é pintě, t. j. o takových mírách a váhách, jež odpovídají platné a předpokládané normě. Opakem jsou vážky a míry nepravé, falešné [Mi 6,11; Am 8,5]. »Oběti s-i« [Dt 33,19; Ž 4,3] = řádné, povinné oběti. SZ zná též s-é rty [Př 16,13], t. j. nezáluďné, pravdivé, správné, upřímné, rozumné [sr. Př 22,11; 15,28; Ž 15,2n; 52,5]. Výraz »přivlastnit Bohu s-t« [Jb 36,3] znamená hájiti jeho právo [sr. Ex 9,24; 2Pa 12,6, kde jde o uznání toho, že Bůh je v právu].

Ale s-t ve SZ-ě má ještě mnohem hlubší smysl. Zvláště u proroků 8. stol. [Amos, Ozeáš, t. zv. první Izaiáš, Micheáš], kteří tak ostře vystupují proti nespravedlnosti, úplatkářství, útisku a vydírání [Am 5,7.10nn; 8,4nn a j.], pojem s-i nabývá významu, blízkému milosrdenství [Ž 36,11] a slitování [právě tak jako lat. *iustitia*, překládané obvykle s-t, znamená někdy, na př. u Caesara a Cicerona, shovívavost, slitování]. Má-li nastati na světě s-t, musí Bůh pomoci těm, kteří úpějí pod nespravedlností. S-t Boží tedy znamená často přímo pomoc, vysvobození a spásu. Bůh vyvádí na světlo svou spravedlnost tím, že vytahuje nuzného z bíd [Ž 51,16], že se staví vůkol něho jako hory [Ž 125], že vyslýchá modlitby

[Ž 143,1], vyvádí z úzkosti [Ž 143,11], rozděje štědře a dává chudým [Ž 112,9], zkrátka, že plní sliby, které dal lidu, s nímž uzavřel smlouvu [Neh 9,8, sr. Iz 42,6]. Vyzývá-li Debora, aby lid Boží vypravoval s-t Hospodinovu [Sd 5,11], vyzývá k oslavě Boží spásné pomoci [sr. Iz 41,8-11; 59,16]. Podobně mesiášský král bude s-ý a spasení plný, t. j. jeho s-t se bude projevovat spásitelnými, vítěznými činy [Za 9,9]. Je »povolán v spravedlnosti« [Iz 42,6], t. j. aby přinesl vysvobození, spásu [Iz 45,13]. Spása, spravedlnost, pravda a milosrdenství jsou na některých místech souznačnými pojmy [Iz 45,8,23; 46,13; 51,5n; 62,1; Ž 40,10n; 89,15; 143,11n]. To znamená, že i soudy Boží, jimiž stihá ty, kdo porušili s ním smlouvu, jsou spásitelnými soudy, jež vysvobozují a »ospravedlňují« Izraele anebo aspoň jeho ostatky [Iz 46,13]. *Ospravedlnění.

Také výraz s-ý, pokud se týká člověka v poměru k Bohu, nemůže znamenat nevinný, bezhříšný - sz pisatelé, i když se dovolávali své s-i [Ž 7,9 a j.], věděli dobře, že před Bohem není nikdo nevinný [Ž 143,2; Kaz 7,20] - nýbrž označuje toho, jehož poměr k Bohu je správný. Je to především neomezená důvěra v Boha [Ž 112,6n], bázeň Boží [2S 23,3; sr. Př 16,8 s 15,16] a poslušnost jeho přikázání a vůle. Horlivost Finesova proti těm, kteří se provinili modlářstvím, byla mu počtena za s-t [Ž 106,30n], t. j. Bůh uznal, že Finesův poměr k němu je správný. Typickým představitelem sz s-ého je Job, který pokorně přijímal rány, jež ho stihaly, aniž připisoval Bohu něco nemoudrého [Jb 1,22; 2,10; 13,15], a ovšem Abram, který podle Gn 15,6 uvěřil neuvěřitelnému zaslíbení Božím, »a počteno mu to za s-t«, t. j. Bůh uznal, že Abramův poměr k němu je takový, jaký má být, neboť dovedl čekat v naději proti naději na skutky Hospodinovy. Odtud pak už je jen krůček k výroku Ab 2,4, že »s-ý z víry své živ bude«, t. j. obtožij před Bohem, protože má k němu poměr víry; je Bohu věrný.

Tento správný poměr k Bohu se pak projevuje v poměru k jeho Zákonu, který je s-ý v jednotlivostech i vcelku [Ž 119,7.62.75.172], t. j. ukazuje člověku, co má být, co je správné, co odpovídá Božím řádu. Ž 1 je popisem s-ého člověka právě tak jako Ez 18,5-9: je to člověk, který se neposkvrňuje modlami, cizoložstvím, útlakem, lichvou, jenž spravedlivě soudí, t. j. dopomáhá k obhajobě nevinnosti [sr. Př 29,7], vrací zastavené věci [sr. Dt 24,13], udílí chleba lačnému, obléká nahého a pod. [sr. Ž 37,21]. Vše pak jest shrnuto ve větě, že s-ý je ten, »kdo chodí v ustanoveních Božích, soudů jeho ostříhá a činí to, což je pravé« [Dt 6,25]. Je příznačné, že LXX na čtyřech místech hebr. *s'edáká* [= spravedlnost] překládá výrazem slitování, soucit [Ez 18,19,21; Dn 4,24; Ž 33,5]. Bylo ovšem nebezpečí, že správný poměr k Bohu bude nahrazen skutky, jež bez tohoto správného poměru jsou hluché [Iz 57,12; 64,6]. Náznaky tohoto vývoje se projevovaly v rabinském židovství, v němž *s'edáká* označovalo také almužny [sr. Mt 6,1],

jejichž okázalé dávání bylo pokládáno za projev s-i. Ne nadarmo už Kaz 7,16 varuje: »Nebývej příliš s-ý, aniž buď příliš moudrý. Proč máš na zkázu přicházeti?« Pisatel tu varuje před holoďbáním spravedlnosti jako vlastní ctností [sr. Ř 12,3]. I SZ ví, že skutečná s-t musí být dána od Boha [Jb 25,4; Ž 143,2; Př 24,16; Iz 57,12; 61,3; 64,6nn].

V NZ-ě jde hlavně o překlad výrazů *dikaiaos* [= spravedlivý], *dikaiaosynē* [= spravedlnost] a příslušného slovesa *dikaion* [= ospravedlniti], jež odpovídají hebr. odvozeninám z kořene s-d-k. Na některých místech ovšem je patrná ožvěna řeckého pojetí s-i jako jedné ze čtyř základních ctností [rozumnost, umírněnost, spravedlnost a statečnost]. Tak na př. Pilátova žena označuje Ježíše jako spravedlivého [Mt 27,19] a Pilát sám chce být čist od krve »spravedlivého tohoto« [Mt 27,24]. S tímto označením v ústech Římanů je jistě spojen i význam nevinný. Podobně soudí o Ježíšovi i římský centurio [L 23,47]. Právě-li se o Herodesovi, že pokládal Jana Křtitele za »muže s-ého a svatého« [Mk 6,20], chce se říci, že v něm viděl »světec«. F 4,8 sestavuje jakousi řadu ctností, které mají být předmětem uvažování věřícího člověka. Mezi nimi je i to, co je spravedlivé. Není však pochybnosti o tom, že ap. Pavel všem těmto ctnostem dává křesťanský obsah. Podobně Tt 2,12 klade vedle sebe střízlivost, spravedlnost a pobožnost, aniž tím autor myslel totéž, co řecká filosofie [viz níže!]. Jde tu o to, co je s-é, správné před obličejem Božím [Sk 4,19], u Boha [2Te 1,6]. Tak tomu musíme rozumět i tam, kde je užíváno výrazu spravedlivý ve zdánlivě běžném slova smyslu: Pán vinice nabízí spravedlivou mzdu dělníkům [Mt 20,4,7], křesťanství páni jsou vyzýváni, aby se svými otroky zacházeli »spravedlivě a slušně« [viz zdůvodnění v Ko 4,1!], Ježíš se diví, jak je to možné, že jeho farizejské posluchači nedovedou »souditi to, což spravedlivého«, t. j. nedovedou správně usuzovat [L 12,57], Pavel je přesvědčen, že smýšlí o Filipských s-é, t. j. správně [F 1,7], pisatel 2Pt 1,13 pokládá za s-é, správné, když své čtenáře bude napomínat tak dlouho, pokud bude živ. Ef 6,1 prohlašuje za s-é, správné, když děti poslouchají svých rodičů v Pánu. Odpovídá to totiž Božím právnímu řádu. - Podle Žd 5,13 je kojeneč neschopen chápat »slova s-i«, t. j. správnou, normální řeč. Jiní vykladači zde myslí na evangelium, s-t Boží skrze víru [Ř 1,17; 2K 3,9].

Na ostatních místech NZ-a je zřejmě navazováno na sz tradici, která je ovšem zvláště u Pavla zřetelně překročena a prohloubena. Bůh je s-ý Otec [J 17,25] a Soudce [1Pt 2,23; Zj 16,6n; 19,2]; jeho cesty jsou s-é [Zj 15,3], s-á jsou jeho přikázání [Ř 7,12]. S-ý je ovšem i Ježíš Kristus jako Mesiáš [Sk 3,14; 7,52] a zmrtvýchvstalý Spasitel [Sk 22,14; 1Pt 2,23; 1J 2,1.29; 3,7; sr. 2Tm 4,8] právě proto, že dokonale naplnil vůli Boží. Při tom má výraz

[956] Spravedlnost-Spraven

s-ý současně význam nevinný [Mt 27,4, kde některé rukopisy mají: »krev spravedlivou«; 1Pt 3,18, sr. Mt 23,35]. Ježíš přišel na tento svět, aby »naplnil všelikou s-t« [Mt 3,15;5,17], t. j. aby žil v poslušnosti vůle Boží. Podle Žd 1,9 Ježíš miloval s-t a nenáviděl nepravost, takže byl obdařen dokonalým vítězstvím. Melchisedech, král s-i, byl pisatelé Žd 7,6 obrazem Kristovým. Ježíšův soud na této zemi je s-ý, protože nesoudí podle osoby [J 7,24] a nehledá své vůle, ale toho, kterýž ho poslal [J 5,30]. Ale tento soud je jen předjímku posledního soudu, jenž bude svěřen Ježíši Kristu; ten bude souditi v s-i [Sk 17,31; Zj 19,11], t. j. podle Boží vůle. Zatím tento soud vykonává Duch sv., který usvědčuje nevěřící, především Židy, z hříchu, který poznají ve svém odmítnutí Krista, ze s-i, když přesvědčí bývalé soudce Ježíšovy, že nebyl rouhačem a svůdcem, ale svatým a s-ým, který odesel k Otci a tudíž byl Mesiášem, a ze soudu, protože ukáže, že nikoli Kristus, ale satan byl už odsouzen smrtí Ježíšovou [sr. R 1,4; Sk 2,36; 3,15; 5,30n; 1Tm 3,16; J 12,31; 14,30].

NZ mluví také o spravedlivých lidech, t. j. těch, kteří plní vůli Boží. Především tak nazývá muže minulosti jako Abela [Mt 23,35; Žd 11,4; sr. 1J 3,12], Lota [2Pt 2,7n], Noe, kazatele s-i [2Pt 2,5, sr. Žd 11,7], ty, kteří vedle proroků byli naprosto oddáni Bohu [Mt 13,17; 23,29], a mučedníky [Mt 23,35]. Při tom ovšem jde o relativně spravedlivé, jejichž s-t je měřena nešlechetností jejich okolí. Za s-é před Bohem jsou prohlašováni Zachariáš a Alžběta [L 1,6], Simeon [L 2,25] a Kornelius [Sk 10,22], tedy 1 člověk, který nepatřil do společnosti Izraele. Právě-li se, že Jan Křtitel »přišel cestou s-i« [Mt 21,32], znamená to, že žádal na lidech způsob života, jenž plně odpovídal vůli Boží. I Ježíš uznává běžný tehdy rozdíl mezi s-ými a hříšníky [Mk 2,17; L 5,32; 15,7, sr. Mt 5,45], ale při tom ukazuje na nebezpečí, které se skrývá v relativní s-i, jež může být zevním náterem [Mt 23,28; L 20,20] a důvodem k falešné sebedůvěře a pýše [L 16,15; 18,9]. Ježíš dokonce navazuje na víru farizeů ve vzkříšení spravedlivých [L 14,14], kteří za svého života plnili příkaz lásky [ale viz Sk 24,15].

Také věřící v Krista jsou nazýváni s-mi. Ze souvislosti Mt 10,41 vyplývá, že s-ým je tu míněn učedník Ježíšův [Žilka: »Kdo přijímá spravedlivého, protože je s-ý«, t. j. s ohledem na to, že je s-ý]. Podobně Jk 5,16 mluví o modlitbě s-ého, t. j. křesťana. Stejně myslí na vyznavače Kristovy 1Pt 3,12; 4,18; Zj 22,11. Jsou to ti, kteří se v životě uplatňovali skutky lásky, sloužíce téměř nevědomky samému Kristu [Mt 25,37,46]. Při posledním soudu budou zlí [Mt 13,49n] odděleni z prostředku s-ých [Mt 13,49], zatím co s-i skvíti se budou jako slunce v království nebeského Otce [Mt 13,43, sr. Dn 12,3].

Ovšem, s-t učedníků Ježíšových musí být

hojnější, t. j. musí převyšovat s-t zákoníků a farizeů [Mt 5,20], nesmí být okázalá, t. j. nesmí být konána kvůli chvále lidí [Mt 6,1nn], ať už jde o almužnu [Mt 6,2], modlitbu [Mt 6,5], půst [Mt 6,16] nebo cokoli jiného, co souvisí s vůlí Boží. S-ý je si vědom toho, že je neužitečný služebník a že učinil jen to, co byl povinen, i když učinil vše, co mu bylo přikázáno. Ježíš blahoslaví ty, kteří lačněji a žízni po s-i [Mt 5,6; sr. L 1,74n], t. j. po tom, aby jejich život byl v souhlasu s vůlí Boží, ale upozorňuje na to, co je na tomto světě očekává [Mt 5,10; 1Pt 3,14]. Sk 10,35 předpokládají touhu po činění s-i také u pohanů; Bůh totiž i od nich očekává s-t [Sk 13,10; 24,25]. Podle 2Pt 3,13 bude nové nebe a nová země přibýtkem s-i, t. j. života podle vůle Boží. Opustí-li kdo cestu s-i a odvrátí-li se od svatého příkazu, bylo by lépe, kdyby vůbec cestu s-i nepoznal [2Pt 2,21]. Tak jako Ježíš byl s-ý, mají i jeho učedníci činiti s-t a tak osvědčit, že jsou z něho narození [1J 2,29; 3,10; sr. Zj 22,11].

S-t je dar Boží, který je dán tomu, kdo po něm touží [Mt 5,6; 6,33; sr. Žd 11,7]. Jeho předpokladem je odpuštění hříchů pro kříž Ježíše Krista [1Pt 2,24] a utrpení je jeho cvičnou školou [Žd 12,11]. Jeho zdrojem je narození z Krista [1J 2,29] a zůstávání v něm [1J 2,28; 3,9n].

O tom, jak ap. Pavel chápal smysl výrazu s-t, najdeš obšírné poučení v hesle *Ospravedlnění. Zde jen stručně připomínáme, že Pavel užívá tohoto výrazu trojím způsobem: předně ve smyslu etnickém jako plnění předpisů Zákona Mojžišova [»zákon s-i«, R 9,31]; dále ve smyslu soteriologickém, když mluví o s-i Boží, t. j. té, kterou dává Bůh z milosti skrze Ježíše Krista [R 3,21], jež se zjevuje skrze evangelium a je přijímána vírou [R 1,16n]. Tato s-t je tedy totožná s odpuštěním a spásou. Tak víra k spravedlnosti [R 10,10] je víra, jež vede ke spáse. R 6,16 staví do protikladu jednak hřích [= vzpoura proti Bohu] a poslušnost [= správný vztah k Bohu], jednak smrt a s-t. Hřích vede ke smrti, poslušnost ke s-i, t. j. k životu, ke spáse. V téže kapitole je však užito výrazu s-t také v třetím slova smyslu, t. j. jako označení způsobu života věřících, jenž plyne jako důsledek ze spásy [»služba s-i ku posvěcení«, R 6,18n]. Je to ona hojnější s-t nežli zákoníků a farizeů, o níž mluví Ježíš [Mt 5,20-7,27]. Je to nový způsob života, plynoucí z nového vztahu k Bohu.

Spravedlnost *Spravedlivý.

Spraven, spraviti, spravovati. Tak překládají Kral. téměř po každé jiný hebr. výraz nebo slovesný obrat, nejčastěji *kun* [= státi zpřímá; napřímiti, upevniti, řídit; připraviti]. Izraelci měli nařizeno, aby spravili, t. j. připravili napřímili, zřídili nejkratší cesty k městům útočištným [Dt 19,3]. Zalmisté se radují, že kroky spravedlivého bývají od Hospodina upevňovány [Kral. spravovány, Z 37,23], a prosí Boha, aby jejich cesty správně zaměřil [Kral. »ó, by s-y byly cesty mé«, Z 119,5; sr. Př 4,26]. Při tom Jr 10,23 ví, že spravování,

řízení kroků není v moci člověka, protože Hospodin sám řídí jeho kroky [Př 16,9]. Bůh připravuje [Kral. spravuje] zemi, aby vydala hojnou úrodu [Ž 65,10]. Hebr. *ʾásá* znamená dělati, zhotoviti; vykonávati; prováděti. Tak Josef prováděl [Kral. spravoval] to, co bylo uloženo vězňům pod jeho správou [Gn 39,22]; Hospodin jedná, když někdo v něho skládá důvěru [Kral. »všecko spraví« Ž 37,5]; Achab provozuje vládu [1Kr 21,7], tesař [řezbář] přikládá měřičský provaz na dřevěný špalek, hrudkou kreslí obrysy podoby a pak ji vyřezává [Kral. spravuje] řezbářskými dlaty [Kral. »úhelníci«; Orelli: hoblíky]. Podobný význam jako *ʾásá* má hebr. *pʿl* = zhotoviti, provésti [Kral. spraviti, Iz 41,4]. Hebr. *jásar* [= býti přímý; napřímiti; uhladiti] je užito o cestách, po nichž Bůh vede své věrné [Ž 5,9; Př 3,6]. Hebr. *kášér* [= býti přímý; prospívati, míti úspěch] může v určitém tvaru znamenat vésti k úspěchu [Kral. spraviti, Kaz 10,10]. Hebr. *páná* [= obrátiti; odstraniti] znamená u Iz 62,10 vykliditi [cestu], připraviti ji tak, aby byla schůdná a sjízdná [sr. Iz 40,3; J 1,23]. U Iz 61,4 je užito hebr. *kum* [= vstáti, povstati; zdvihnouti, postaviti, vztyčiti; býti znovu zřízen]: »Dávne pustiny znovu zřídí« [Kral. spraví] nebo »To, co zničili předci, znovu zřídí«. 2S 20,18 vykládají Kral. podle Dt 20,10n, že měl být městu nejprve nabídnut mír; kdyby se tak stalo, snadno by se vše ukončilo [Kral. »tak se spraví«]. U Jb 38,33 má výraz spraviti význam ustanoviti [hebr. *sum*]. Hrozný překládá: »Ustanovil jsi jeho [nebe] vládu nad zemí?« Sd 18,6 zní doslovně: »Jděte v pokoje; před Hospodinem je cesta vašek«, t. j. Bůh s ní souhlasí. Spravovati ve smyslu vládnouti: 1S 9,17; ve smyslu míti správu: Gn 24,2; ve smyslu dokázati: Iz 16,12; ve smyslu řídití [vůz]: 2S 6,3; řídití [národy, Ž 67,5]; ve smyslu pěstí, pěstovati, chovati, živit: Gn 48,15. U Jr 29,8 jde o poslušné naslouchání. Hebr. *jásar* v 1Pa 15,22 znamená opravovati, napomínati, učiti. Většina překladů myslí nikoli jako Kral. na nesení truhly, nýbrž na řízení zpěvu při její dopravě: »Chenaniáš, přední z levitů, byl [určen] ke zpěvu; vyučoval zpěv, neboť byl dovedný«. Proto je ve v. 27 zařazen mezi zpěváky. Hebr. zdvihnouti břemeno a zdvihnouti hlas [zpívati] je vyjádřeno týměž výrazem, takže i Kral. překlad je přípustný. S-i může znamenati také zaříditi, aby se něco stalo [2S 13,9; Iz 19,14; sr. Ko 4,16].

V NZ-ě jde o výrazy *euthynein* [= napřímiti, J 1,23, sr. Iz 40,3; L 3,5], *kateuthynein* [= narovnat, naříditi něco k čemu, nastrojiti, na př. kroky na cestu pokoje, L 1,79; sr. Ž 37,23; cestu Pavlova do Tessaloniky, 1Te 3,11; srdce k lásce Boží, 2Te 3,5, sr. 1Pa 29,18; 2Pa 19,3], *proistanai* [= státi v čele, řídití, vésti, starati se, ujímati se, 1Tm 3,4n.12; 5,17], *hégemoneuein* [= býti vladařem, o římském legátovi Quiriniovi, Kral. Cyreniovi, v Sýrii L 2,2 a římském prokurátorovi v Judstvu Pilátovi L 3,1], *poimainein* [= pásti, Zj 2,27;

Spravení-Sprostně [957]

12,5; 19,15, sr. Ž 2,8n] a *epidiorthún* [= napraviti, opravit něco chybného nebo správně zaříditi, uspořádati, Tt 1,5]. Pisatelé 1Tm 3, 4n. 12 záleží na tom, aby k biskupství a jáhenství nebyl povoláván nikdo, kdo nedovede být hlavou své vlastní rodiny, kdo ji nedovede řídit laskavou moudrostí a pevností. Neboť křesťanovy povinnosti začínají doma a teprve odtud jako ze zdravé základny, církve v malém, mohou být rozšířeny na širší oblast církve [1Tm 3,4n.12]. Ti, kteří dovedou dobře řídití církve, zvláště také kázáním slova a vyučováním, mají být pokládáni za hodny dvojnásobné odměny [Kral. dvojí cti] než ostatní starší [1Tm 5, 17n].

Spravení. *Spraven, spraviti.

Správný, chytrý, výmluvný, ovládající slova a schopný rozlišovat [1S 16,18].

Spravovati. *Spraven.

Sprechnouti, stč. = spadnouti, spadati [Dt 28,40; Jr 8,13]. K Iz 34,4 sr. 51,6; 65,17; 66,22; Mt 24,29; Zj 6,13n.

Sprostně, sprostnost, sprostný, prostě, upřímně; prostota, upřímnost; *prostý, bezelstný, jednoduchý, všední. *Nesprostně choditi. Hebr. *tám*, které kral. překládají výrazy sprostný [Jb 1,1.8; 2,3], upřímný [Jb 8,20; 9, 20nn], prostý [Gn 25,27] a jinak, znamená původně celý, plně rozvinutý, neporušený. Tak je tohoto výrazu užito na př. při předpisech o zvířatech [Ex 12,5 překládají Kral. »bez vady«]. Jde-li o popis člověka, naznačuje tento výraz jeho zdraví a normalnost, myšleno však především jako »normální« vztah k Bohu a jeho Zákonu. Právě-li se o Jákobovi, že na rozdíl od divokého Ezaua byl prostý a zdržoval se ve stanu, chce se říci, že byl zdravý a normální, bez vady, téměř možno říci dokonale před Bohem [sr. 1Kr 9,4, kde se mluví o dokonalosti srdce; dále Ž 18,33 a Ez 28,15, kde je užito hebr. výrazu téhož kořene]. Někde Kral. podobný výraz *tom, tummá* [dokonalost, plnost] překládají neviností [Ž 7,9; 41,13], jinde sprostnost [Ž 25,20; Př 2,7; 11,3]. V Ž 116,6; 119,130 překládají Kral. hebr. *peti* [= nezkušený; kdo se nedovede bránit a snadno se dá svést; v Př 8,5 překládají tentýž výraz slovem hloupý] výrazem sprostný. Hospodin právě takové zachovává [Kral. ostříhá] a dává jim poznání [Kral. »vyučuje sprostné rozumnosti«]. Ve 2S 22,27 a Ž 18,27 je tak překládán hebr. kořen *brr* [= oddělit; očistiti se; býti čistý]. Bůh se k mravně čistému [Kral. sprostnému] ukazuje čistým [Kral. sprostně], kdežto se záluďným [Kral. s převráceným] nakládá podle jeho záluďnosti, klade mu překážky [sr. Lv 26,23n. 27n; Př 3,34].

Převodem hebr. *peti* jakou řecké výrazy *ákakos* [= bezelstný, neviný Žd 7,26, prostý Ř. 16,18] a *akeratos* [= nesmíšený, nepoškozený, nezkažený, nedotčený ve zlém, bezelstný (Ř 16,19 mají Kral. výraz prostý ke zlému, t. j. nepřipustný zlému)]. Obrat »sprostní jako holubice« [Mt 10,16] snad navazuje na bez-

[958] Sprostiti-Srdce

vadnost zvířete, vhodného k oběti, a má na mysli bezelstnost učedníků Ježíšových. Řeckého *haplús* [= jednoduchý, prostý; bez vnitřní rozdvojenosti; zdravý] je užito u Mt 6,22, L 11,34 o oku. Může znamenat zdravý, neporušený, pokud jde o popis tělesného stavu oka; v duchovním smyslu, který je vlastním záměrem výroku, jde o bezelstné a vnitřně nerozpolcené naslouchání a poslouchání vůle Boží. Porušené oko zprostředkuje falešné duchovní poznání [»světlo, kteréž je v tobě, je tma«]. Oko je tu výrazem, který nahrazuje sz pojem *srdce. Sr. Př 22,9 a 23,6, kde v hebr. textu stojí proti sobě »oko dobré« a »oko zlé« [»Nejez chleba (člověka, jenž má) zlé oko«]. Řecké *haplotés* [= prostota, dobrota, čistota] se vyskytuje ve 2K 9,11; 11,3; Ef 6,6; Ko 3,22 a j. Ve 2K 9,11 jde o dobrotu, schopnou oběti, tedy obětavost [ve v. 13 je tentýž výraz přeložen slovem upřímný - upřímná sdílnost -; v. 11 překládá Žilka: »Abyste mohli upřímně dávat«]. Ve 2K 11,3 jde o upřímnou náklonnost ke Kristu [Škrabal překládá: »od prostoty (a čistoty) vůči Kristu; Hejčl-Sýkora: »Od upřímnosti ke Kristu«]. V Ef 6,5 jde o upřímnost srdce [sr. 1Pa 29,17]. Ve 2K 1,12 se dovolává Pavel svého svědomí, že žil »v sprostnosti [řecky *haplotés*] a v upřímnosti Boží«, t. j. té prostotě a upřímnosti, které platí před Bohem. Některé řecké texty mají však místo *haplotés* výraz *hagiotés* [= svatost]. Hejčl podle toho překládá: »Že jsme žili v upřímné a bohubilé svatosti«. Žilka: »V svatosti a čistotě Boží«. Řeckého výrazu *afelotés* [= prostota, jednoduchost, upřímnost] je užito ve Sk 2,46. Chce se tím říci, že Kristus naplňoval jejich srdce tak, že neměli v sobě místa pro jiné myšlenky [sr. Kaz 9,7; Sk 8,39].

Sprostiti. *Zprostiti.

Sprostný *Sprostně.

Sprovoďiti, sprovozovati, stč. = doprovoditi, vyprovoditi, dověsti, vyvésti [Gn 31,27; Ex 15,13; Dt 33,7; 2Pa 28,15; Ž 43,3; 60,11; Iz 49,10; 55,12; Sk 21,5].

Spráhnouti se, táhnouti s někým pod jedním jhem, svázati se s někým, zavěsiti se na někoho, připojiti se [Ž 106,28; Nu 25,3; 31,16; Dt 4,3; 32,17; Oz 9,10; Zj 2,14].

Sprěž, sprěžení, dvojice tahounů [1Kr 19,19; Jb 1,3; L 14,19]. Ve 2Pa 1,17 jde o vůz [hebr. *merkábá*], zvláště o vojenský [Gn 41, 43; 46,29; 2S 15,1] a válečný vůz [Ex 15,4; Mi 5,10; Za 6,1].

Spríznění, sprízňiti se, spráhnutí, spojení; dohodnouti se, spráteliti se. O jakémkoli bližším spojení a sprátelení [Sd 18,7; Dn 11,6], zvláště prostřednictvím sňatku [Gn 34,9; Dt 7,3; 1Kr 3,1; 2Pa 18,1].

Spuntování, spuntovaný, spuntovati se, stč. z něm. = spolčení, spiknutí; spolčiti se, spiknouti se [2Kr 14,19; 15,25.30; 21,23n; Iz 8,12; Am 7,10]. U Jb 9,13 jde doslovně o »pomocníky pýchy«. Zdá se však, že hebr. *raháb* [= bouření, zuřivost, neurvalost], které

Kral. překládají »mocní«, znamená mythickou bytost, nějakou mořskou nestvůru. Hrozný proto překládá: »Bůh neodvrátí svého hněvu, před ním se krčí pomocníci Rahabovi«. Krycí jméno pro Egypt bývá *raháb*, na př. v Ž 89,11, kde v hebr. textu není Egypt, nýbrž *raháb*, právě tak jako u Iz 51,9 a Ž 87,4. Jde tu všude o nepřítele Božího.

Spustiti do jámy [Ž 88,7; Ez 28,8].

*Jáma.

Spustiti se = spoléhati [2Pa 25,27; Ž 22,9]; pustiti se někoho, opustiti [2Kr 2,2.4.6; 4,30].

Spustlina = trosky [»necháváš je roz- padat se v trosky«, Zeman v Ž 73,18].

Spustlý, nč. zpustlý, všeho zbavený, vyprázdněný [Iz 3,26].

Spustnouti, nč. zpustnouti, proměnit se v poušť [Iz 1,7; Mt 12,25], býti neplodný [Jb 15,34], býti opuštěný, v klidu, přestat existovat [Sd 5,6n].*

Spuštění. *Ohavnost. *Zpuštění.

Srdce. Hebr. *léb, lébab* má v bibli dvoji význam. Někdy označuje tělesný orgán, společný zvířeti i člověku [Jb 41,15, sr. Dn 4,13; Ex 28,29n; 2Kr 9,24; Ž 37,15; 45,6; 73,26; 84,3, sr. L 21,34. U Oz 13,8 jde přý o srdeční blánu, osrdí], zdroj života [Ex 9,14, sr. Jb 2, 4-6] a fyziologických procesů, které možno podporovat pokrmem a nápojem [Gn 18,5; Sd 19,22; Ž 22,27; Iz 1,5, sr. Jk 5,5]; někteří odborníci se domnívají, že Jákob ve svém stáří trpěl slabostí s. [Gn 45,26] právě tak jako Eli [1S 4,13-18; sr. 28,20]. Také Př 4,23; 14,30 lze chápat ve smyslu fyziologickém, ač pisatel má na mysli nábožensko-psychologickou pravdu.

Ve většině případů však označuje s. vnitřní podstatu člověka podobně jako *nefeš* [= *duše] a *ru^ach* [= *duch], při čemž s. možno chápat jako bezprostřední orgán duše, po případě i ducha. Duše a s. jsou proto často souběžné výrazy [Ž 24,4; Př 2,10 a j.]. Při tom s. označuje zdroj uvědomělé činnosti, nejen pouhý pud. Milování Boha z celého s. je spojeno s vědomým rozhodnutím, musí se však státi druhou přirozeností [z celé duše, Dt 6,5; sr. 1Pa 28,9, kde »mysl« je překlad hebr. *nefeš*. Podobně Joz 22,5, sr. Sk 4,32]. Ale i duch a s. jsou místy souběžné výrazy. Neboť duch podmiňuje osobní život [duši], jehož orgánem je s., takže s-i je často připisováno to, co patří do oblasti působnosti ducha, zvl. tam, kde jde o projevy náboženského života [Ž 34,19; 51, 12.19; 78,8. Sr. Sk 19,20 s 2K 9,7, kde »uložit v duchu« = »uložit v s-i«]. Řekne-li tedy Izraelec s., myslí tím celou lidskou podstatu, lidskou osobnost [charakter]. V tom smyslu Bůh nehledí na vnějšek, ale na s. člověka [1S 16,7, sr. Mt 15,8; L 16,5], zkoumá s. a ledví [Jr 11,20]. Právě-li se o Šamsonovi, že otevřel Dalile své s., znamená to, že jí zjevil celou svou podstatu, zdroj své síly a její podmínku: nazarejství [Sd 16,17n]. Když Bůh chtěl učiniti ze Saula krále, musel »proměnit jeho s. v jiné«, t. j. musel změnit jeho charakter [1S 10,9].

Začalo to sice tím, že Samuel nejprve oznámil Saulovi, »cožkoli bylo v jeho s-i« [1S 9,19], t. j. ukázal mu na dřímající v něm schopnosti, ale teprve Bůh tyto schopnosti aktivoval, jeho charakter proměnil, učinil z něho jiného člověka. Zaslibuje-li Bůh nové s. a nového ducha, znamená to úplnou proměnu člověka [Ez 11, 19; 18,31; 36,26, sr. Ž 51,12].

S. bylo pro Izraelce především sídlem a zdrojem udatnosti a síly [2Pa 17,6; Ž 76,6; Dn 11,25], ale i strachu [Dt 20,8; 1S 4,13; 17,32; Iz 35,4], radosti [Dt 28,47; 2S 13,28; Jb 29,13; Iz 65,14; Za 10,7; sr. Sk 14,17], bolesti [1Kr 8,38; Neh 2,2; Ž 55,5; Iz 65,14; Jr 4,19], pýchy [Dt 8,14; 2Pa 32,26; Jr 48, 29; 49,16; Ez 28,17 a j.], náklonnosti [1Kr 5,58; 11,2] i pohrdání [1Pa 15,29], starosti a soucitu [Oz 11,8], hněvu [Dt 19,6] i nenávisti [Lv 19,17], závislosti [Př 23,17], žádosti [Ž 21,3; sr. Nu 15,39; Jb 31,7] a podobně.

Ale s. je také sídlem a zdrojem myšlení [Iz 65,17; Jr 14,14; Dn 2,30], fantasie [Jr 23, 16] a úvah [Gn 17,17; 24,45], pedagogické schopnosti [Ex 35,34] i umělecké tvořivosti [Ex 36, 1n]. Bůh dává [nebo nedává] s. k srozumění [poznávání, Dt 29,3]. Dal Salomounovi »širokost myslí« [hebr. »širokost s.«, 1Kr 4,29], t. j. dalekosáhlou moudrost, s. moudré a rozumné [1Kr 3,12]. Ovšem, nejde tu o theoretické poznávání, o abstraktní myšlení [Gn 6,5; 8,21; Izraelec myslí s-m [Gn 8,21; L 1, 51], skládá věc v s-i [1S 21,12; sr. L 1,66; 2,19. 51; Jr 12,11; Mal 2,2], připouští k s-i [Iz 57,1], mluví k s-i [Gn 34,3; 50,21; Sd 19,3; Iz 40,2] vždy s úmyslem, aby jednal. S. je střediskem osobního jednání a rozhodování člověka. Složit něco v s-i znamená tolik, co přiložit s. k něčemu, t. j. jednat [Ex 7,23]. Když Ezdráš uložil ve svém s-i, aby zpytoval Zákon Hospodinův, znamenalo to, že začal podle tohoto Zákona jednat [Ezd 7,10]. Myslet pro Izraelce znamená především moudře jednat. Sídlem této praktické moudrosti je s. [Ex 35,35]. Bůh ukládá tuto moudrost do s. [Ex 36,2]. Proto Salomoun prosí Boha o moudré a rozumné s. [1Kr 3,9,12], aby dovedl soudit svůj lid a rozeznat mezi dobrým a zlým. Kdo je bláznivý, nesmyslný [blázen v Př 10,21 je překladem hebr. obratu »nedostatek s.«; stejně Př 6,32, sr. Oz 7,11], kdo má oči a nevidí, uši a neslyší, má s. zarputilé a vzpurné, anebo, lépe řečeno: nemá s. [Jr 5,21]. Chce-li Job říci, že má rozumovou schopnost, vyjadřuje to slovy: »I jáť mám s.« [Jb 12,3]. Rání-li Hospodin někoho »slepotou a tupostí s.« [Dt 28,28], znamená to, že mu odňal zdravý úsudek a pravou moudrost.

Hebrejšтина nemá výrazu pro vůli. Místo toho užívá výrazu s. [1S 14,7, kde Kral. hebr. *lébáb* překládají jednou výrazem s., podruhé vůle], takže tam, kde v kral. překladu čteme s., můžeme často číst docela dobře vůle [Ex 14,5; 35,21; 1S 13,14; 2S 15,6; 1Kr 12,27; 18,37; Dn 18]. Úmysly, vedoucí k činům, vznikají v s-i [Ex 36,2; 1Kr 8,17; Jr 23,20; Iz 10,7; 57,17].

Ale i náboženský a mravní život, jak už

bylo naznačeno, má své sídlo v s-i jako nástroji ducha, zvl. pak Ducha Božího. *Svědění je výsledek působení ducha na srdce [1Kr 2,44; 1S 24,6; 2S 24,10; Jb 27,6; Kaz 7,22; Jr 17,1]. Bohu nutno sloužit celým s-m [viz níže! 1S 12, 20,24], do s. dává Bůh svatou bázeň před sebou [Jr 32,40], na tabuli s. nutno napsat Boží přikázání [Př 7,3], Zákon Hospodinův je v s-i [Iz 51,7], s-m se doufá v Hospodina [Př 3,5], ale také vzdaluje [Iz 29,13], odvrací od něho [Dt 29,18; sr. 11,16; Ez 6,9]; s. může být zatvrzeno vůči Bohu a jeho příkazům [Ex 4,21; 7,3; 8,15, sr. 7,13; 9,7; Dt 2,30; Pl 3,65; Ez 6,9]. Hřích je vyryt na tabuli s. [Jr 17,1], s. hříšníků je neobřezané [*Obřezání. *Neobřezanec, Dt 10,16]. Obrátit se k Bohu lze jen celým s-m [Jl 2,12, sr. 1Kr 8,47n]. Převrácení s-m jsou Bohu ohavností [Př 11,20].

Přehlédneme-li vše, co bylo doposud řečeno, můžeme s. popsat jako organizovanou sílu duše, životní energii, již se liší jeden od druhého. S. označuje osobní lidský život ve všech jeho projevech [sr. Ž 22,27; 69,32; Iz 1,5, kde hlava a s. jsou zkratkou pro celou lidskou bytost]. Je-li s. živeno falešnými žádostmi, zhrubne, zatvrdí se, pozdvihne se [Dt 17,20; Ž 131,1; Ez 31,10], zpychne [Př 16,5], rozšíří se [Př 21,4], zbytní, takže si člověk nakonec přivlastňuje s. podobné s-i Božímu [Ez 28,2,6] a propadá Božímu soudu [Ex 4,21; Dt 2,30; 28,28; Joz 11,20; Iz 6,10]. Ale zkroušené a potřeštěné s. oblibuje Bůh [Ž 34,19; 51,19; 147,3; Iz 61,1], neboť takové s. je příznakem pokání [Jl 2,13]. Smilství, víno a mošt odnímají s. [Oz 4,11, sr. L 21,34], t. j. všechnu životnost, energii, duševní i duchovní schopnosti. Na druhé straně Ž 104,15 praví, že víno obveseluje s. člověka [sr. Sd 9,13].

Když s. člověka opustí [Ž 40,13], zvadne [Ž 102,5; Jr 1,20], zemdlí [Joz 5,1], oslábne [Joz 2,11; 2S 17,10], rozpuští se [Joz 7,5; sr. Ez 21,15], změkne [2Kr 22,19], zchoulostí [Jr 51,46], zahanbuje [Jb 27,6], léká se [1S 17,32], je zastrašeno [Dt 1,28], zkormoučeno [Joz 14,8], zděšeno [Iz 7,4], sevřeno [Ž 61,3], potřešeno [Ž 69,21], znamená to, že zmizela jeho činná síla, člověk je jako opilý [Jr 23, 9], bezmocný jako rodička, pracující ku porodu [Jr 48,41; 49,22]; jeho ruce oslábnou [Iz 13, 7; Ez 21,7]. Pohanění ničí s. [Ž 69,21]. Zmrtvení s. znamená počátek smrti [1S 25,37].

Milovati Boha celým s-m, ze vší duše a ze vší síly [Dt 6,5], sloužiti mu celým s-m [Joz 22,5; 1S 12,24], celým s-m přísahati [2Pa 15, 15], obětovati celým s-m [1Pa 29,9] znamená činiti to celou bytostí, vší vůlí [1Kr 11,4]. Hledat Hospodina celým s-m je totéž jako hledat jej celou vůlí, vším úsilím, jež je počátkem činu [2Pa 30,19; sr. 1S 7,3]. Čisté s. [Ž 24,4; Př 22,11] = celé, neporušené, nezmané cizí nebo rozdvojenou vůlí a jinými poskvřujícími prvky, bez faleše.

I o Bohu se praví, že má s., t. j. svou vůli, jež odpovídá jeho charakteru [1S 2,35; 13,

[960] Srdce-Srdečný

14; Jr 7,31 a j.]; také Bůh mluví »v s-i svém« [Gn 8,21], t. j. jeho s. je orgánem myšlení. V NZ-ě je s. podobně jako ve SZ-ě ústředním orgánem vnitřního života člověka na rozdíl od všeho vnějšího: tváře [1Te 2,17], »tvárnosti« [Žilka »na oko«, 2K 5,12], pouhého mluvení [Mk 7,6; sr. 2K 6,11], obřízky [R 2,28n] a pod. Sr. 1Pt 3,4. V s-i se soustřeďují, jeho se dotýkají a z něho vycházejí city, žádosti i vášně člověkovy, ať už jde o radost [J 16,22, sr. Iz 66,14; Sk 2,26, sr. Ž 16,9; Sk 14,17], bolest a utrpení [J 14,1,27, sr. Ž 55,5; J 16,6; Sk 21,13; R 9,2; 2K 2,4], zkormoucení [Sk 2,37, sr. Ža 12,10] a zkroušenost [L 4,18, sr. Ž 34,19; Iz 61,1], ale také o zlost [Sk 7,54] nebo nezřízenou žádost [R 1,24; Jk 3,14; sr. Mt 5,28]. Mítí někoho v s-i, mít rozšířené s. pro někoho = milovat [2K 7,3; F 1,7; 2K 6,11]. Bylo-li s. naplněno něčím mimořádně radostným nebo něčím bolestným a mučivým, říkalo se, že s. hoří [L 24,32; sr. Ž 39,4; Jr 20,9].

Podobně jako ve SZ-ě je s. i v NZ-ě sídlem rozumu, zdrojem myšlenek a úvah [L 2,35; 9,47; Sk 8,22; Žd 4,12]. Podle Mk 7,21 pocházejí ze s. zlé myšlenky [sr. Mt 9,4; 12,34], pýcha [L 1,51] a pod. S. je podobno pokladnici, z níž lze vynášet zlé i dobré. Neboť ústa mluví z toho, čím je s. přeplněno [Mt 12,34n; 15,18]. S-m se srozumívá, chápe [Mt 13,15; J 12,40; Sk 28,27, sr. Iz 6,10]. Vstoupiti na s. = vstoupiti do mysli = napadnouti [1K 2,9]. Poněvadž pak myšlení je pro biblického člověka zárodkem činu, pokládá s., sídlo myšlení, i za sídlo vůle, rozhodnutí a úmyslů [Sk 11,23; 1K 4,5; 7,37; 2K 9,7], ať už jsou vnuknuty satanem [J 13,2; Sk 5,3] nebo Bohem [Zj 17, 17]. »Složit v s-i« může také znamenat učinit předsevzetí [L 21,14; Sk 5,4; sr. Dn 1,8; Ag 2,16; Mal 2,2].

Jako ve SZ-ě, tak i v NZ-ě je s. orgánem náboženského a tudíž i mravního života, protože je nástrojem ducha a soustřeďuje se v něm všecek osobní život. S-m se věří [R. 10,9n], s. přijímá vssáté slovo [Mt 13,19], v s-i ctném a dobrém je slovo zachováváno [L 8,15] a poslušně přijímáno [R 6,17]. Boha nutno milovat z celého s. [Mk 12,30] právě tak jako odpuštět bližnímu [Mt 18,35] a milovat jej [1Pt 1,22]. Bohu nelze ovšem nic předstírat. On zná s. člověka [L 16,15] a je zpytatelem s-i [L 16,15; Sk 1,24; 15,8; R 8,27; Zj 2,23; sr. 1S 16,7; 1Kr 8,39; 1Pa 28,9; Ž 7,10; Jr 11,20; 17,10]. NZ mnohem víc než SZ [Jr 24, 7; 31,33; Ez 11,19; 18,31; 36,26, sr. Dt 30,6] zdůrazňuje, že s. musí být proměněno, aby dovedlo milovat Boha a bližního. Dílo Zákona je sice vepsáno do s. každého člověka [*Svědění, R 2,15], ale z vnitřku téhož s. pocházejí zlá myšlení, cizoložstva, smilstva, vraždy atd. [Mk 7,21, sr. Jr 17,9], takže s. je oslepeno pro duchovní věci dokonce i u Ježíšových učedníků [Mk 8,17, sr. Mk 6,52], což teprve u těch, kteří neměli té příležitosti jako Židé [R 1,21]!

Nad Izraelci nařiká Ježíš slovy Izaiášovými [Iz 6,9n], že jejich s. ztučnělo [Mt 13,15], a Pavel konstatuje, že zástěra je položena na jejich s-ích [2K 3,15]. Už mnohé mojišovské zákony musely být vydány pro tvrdost s. [Mk 3,5, sr. R 2,5] a podle 2Pt 2,14 i mezi křesťany byli kacíři, kteří měli s. »vyucvičené v lakomství«. Je to vlastní vina i Boží soud [J 12,40; R 1,24; Ef 4,18]. Když Mk 10,5 [16,14] mluví o tvrdosti s. [řecky *sklērokardia*], má tím na mysli vytrvalou lidskou neschopnost vnímat projevy spásenosné vůle Boží [sr. Př 28,14; Ez 3,7; R 2,5].

Aby byl člověk duchovně vnímavý, musí mu Bůh ze své milosti otevřít s. [Sk 16,14], očistit je vírou [Sk 15,9] od zlého svědomí [Žd 10,22], zazařit v s-ích lidských, aby osvitil lidi poznáním Boží slávy na tváři Kristově [Žilka 2K 4,6], poslat svého Ducha v s. [Ga 4,6], dát do něho závdavek Ducha [2K 1,22], aby tak Boží láska byla v něm rozlita [R 5,5] a Kristus skrze víru v něm přebýval [Ef 3,17]. Tak se stává věřící listem Kristovým, napsaným na deskách s-i [2K 3,3]. Jinými slovy: Bůh ve své milosti musí nejdříve splnit sz zaslíbení z Jr 24,7 a 31,33 [Žd 8,10; 10,16]. Jen tak je možno zalíbiti se Bohu [1Te 2,4 v Žilkově překladu: »Byli jsme od samého Boha vyzkoušeni, aby nám bylo svěřeno evangelium, a tak mluvíme, ne jako bychom se snažili zalíbiti lidem, ale Bohu, jenž zkoumá naše s.«], přesto, že i pak nás naše srdce potupuje, obviňuje [1J 3,20 *Spokojiti]. I věřící se musí mít ustavičně na pozoru, aby v něm nebylo zlé, nevěřící s. [Žd 3,12] a aby své s. neklamal svou zdánlivou zbožností [Jk 1,26]. Věřící musí prosit za to, aby Bůh svou milostí posilil [Kral. »utvrdil«, sr. Žd 13,9; Jk 5,8] jeho s. a učinil je bezúhonným v svatosti [1Te 3,13], aby měl Krista jako Pána ve svaté uctivosti v s-i [1Pt 3,15 Žilkův překlad], aby z něho zmizela všelika rozpocenost [Jk 4,8] a aby bylo řízeno k lásce Boží a trpělivosti Krista [2Te 3,5], jenž sám byl tichý a pokorný s-m [Mt 11,29]. Jen tak může mít věřící jistotu, že o něm platí Mt 5,8, až se jednou »zaskví den a jako jitřenka vzejde [v jeho] s-i« [2Pt 1,19]. Jen tak může vyzvat Pána z čistého s. [2Tm 2,22], milovat z čistého s. [1Tm 1,5] a přistupovat k Bohu s pravým s-m [Žd 10,22]. A jen tak pokoj Boží [s Bohem], který převyšuje všechno myšlení, uchrání s. a myšlenky v Kristu Ježíši [F 4,7] a pokoj Kristův se stane vládnoucí a rozhodující silou v s-ích [Ko 3,15, viz překlad Žilkův a Součkův!]. A z tohoto vnitřního poměru k Bohu plyne pak i to, že věřící dovede zpívat s vděčností [Kral. milostí] v s-i k Bohu žalmy a zpěvy a písničky duchovní [Ko 3,16] a dovede i lidem sloužiti v *sprostnosti s. [Ef 6,5; Ko 3,22].

»V s-i země« [Mt 12,40] = v nitru země, v jejím klínu.

Srdečné [Ez 25,6] = celou bytostí. *Srdce.

Srdečný, týkající se srdce. R 2,29 překládá Škrabal: „Žid je ten, kdo jest jím uvnitř; a to je obřízka, která je v srdci, je z ducha a nikoliv z litery.“ *Srdce.

Srna [hebr. *jachmûr*] patří podle Dt 14,5 mezi zvířata, dovolená k požívání [sr. 1Kr 4,23]. V 1Pa 12,8; Pis 2,7; 3,5; Př 6,5; Iz 13,14 je tak přeloženo hebr. *s^ebi*. Oba výrazy však znamenají spíše nějaké druhy gazel než s-u.

Srotiti se [Nu 14,35; 27,3]. *Rota. *Rotiti se.

Srovnání ve smyslu shoda, soulad, souzvuk [2K 6,15].

Srovnati (se), srovnávati se. Ve smyslu shodovati se, býti jako druzí [Gn 34,15], urovnati [Př 25,9], býti ve shodě [Sk 15,15]. S. se zemí [L 19,44] = úplně zničiti.

Srozumění, srozumívání. Ve významu pochopení, porozumění, poznání v Dt 29,4; Z 64,10. Sloužiti k s. = učiniti moudrým, poučiti [Jb 6,24; Z 32,8; Dn 9,22]. Heger překládá Iz 28,19: »Pak budete s úděsem zjevení chápat«. Jde tu nejspíše o »zjevení« prostřednictvím orakula [hebr. *s^emû'á* = poselství, kázání, pověst]. Až doposud se od Boha nepovolání proroci domnívali, že správně vykládají svá orakula jako poselství o štěstí a vítězství, a nechtěli se dát poučit Izaiášem [sr. v. 9], ano, posmívali se mu, nyní však pod Božími tresty [Kral. pomstou] vyslechnou ze svých orakulí něco, co vzbudí hrůzu. Pak ani jejich »srozumění s peklem«, t. j. jejich dohoda s podsvětím [šeolem] neobstojí [sr. v. 15,18].

Srozuměti, srozumívati. Z 49,21 překládá Zeman: »Člověk ve cti, ale bez důmyslu, podobá se němému dobytku« [učiněnému němým porážkou]. *Rozuměti.

Srozumitelně, srozumitelný. U Neh 8,8 jde o čtení po částech, slovo za slovem, z nichž každé bylo vykládáno. V 1K 14,8n staví Pavel proti sobě určitý, jasný hlas polnice, a nesrozumitelně, nejasné a nezřetelné, nejisté mloucí jazyky. Žádá, aby při křesťanských bohoslužbách zazněla jasná, pronikavá řeč kázání, burcujícího svědomí vzhledem k blížícímu se poslednímu soudu [odtud srovnání s polnicí]. Ve shromáždění chce Pavel raději pronést pět slov »svým rozumem«, t. j. jeho rozumu pochopitelných a tedy srozumitelných, než deset tisíc slov »jazykem«, který nutno dodatečně vykládat [1K 14,19].

Srozumívání. *Srozumění.

Srozumívati. *Srozuměti.

Srp. Tak překládají Kral. tři hebr. výrazy: *chermés* [Dt 23,25], nejstarší hospodářský nástroj na uřezávání, později na žetí obilí. Byly postupně zhotovovány z pazourku, bronzu a železa. V Palestině byly nalezeny pazourkové s-y ze starší doby kamenné u *Láchis. Opatřeny byly kostěnými nebo dřevěnými rukojetmi, pěkně vyřezávanými. Starověké s-y byly dvojího druhu: jedny měly ostří nožovitě vybroušené, druhé zubaté. U Jr 50,16 je tak přeloženo hebr. *maggál* [sr. Jl 3,13]. Na ostatních místech [Iz 2,4; Ml 4,3] jde o hebr. *mazmérá*, t. j. vinařský nůž [sr. Iz 18,5], jehož se užívalo k odřezávání hroznů a přebytků výhonků. Bič II., 7 se zmiňuje i o s-ech s vyřezávanými rukojetmi, jichž se užívalo v kultu, který kolem Izraele byl především uctíváním plodivé síly,

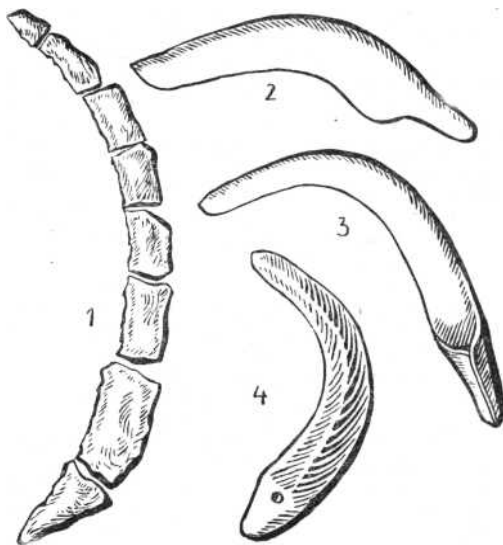
při různých zemědělských slavnostech, nežidka k napodobivé magii. - S. a jeho činnost je v NZ obrazem posledního soudu, jenž je přirovnáván ke žni [Zj 14,14nn; sr. Mk 4,29].

Srst. Kozí s. tvořila jednu ze součástek »obětí vzhůru pozdvížení« [*Oběť] při sbírání potřeb ke zhotovení *stánku úmluvy [Ex 25,3n]. Byly z ní zhotovovány houně [Ex 26,7; 35,26; 36,14; Nu 31,20] a hrubé látky [žinice] na oděvy, jaké nosívali většinou chudí. Také proroci se odívali žinicí ze s-i kozí nebo velbloudí, kterou nosívali na holém těle právě tak jako ti, kteří měli nějaký smutek [sr. 2Kr 1,8; Mt 3,4; Mk 1,6; sr. Zd 11,37]. Také podvodníci, kteří vystupovali jako proroci, nosívali zástěrkovitou suknicí ze s-i, aby snadněji oklamali své posluchače [Za 13,4].

Sršeň, nejspíše *Vespa orientalis*, jeden z nejobávanějších s-nů na východě. V Ex 23,28; Dt 7,20; Joz 24,12 jsou s-i uváděni jako prostředek k zapuzení Kananejců. Někteří vykladači vidí v těchto místech pouze obraz nějaké hrůzy, kterou Hospodin způsobí přestrašení nepřátel Izraelových [Dt 2,25; Joz 2,11], jiní vidí na těchto místech narážku na vojsko egyptského Ramsa III., jež na svých vojenských žerdích mělo odznaky, podobné mouchám.

Ssaditi, stč. = sesaditi [1Kr 15,13; Dn 2,21; L 16,4].

Ssáti, stč. == kojiti se [Dt 32,13; 1S 7,9aj.]. Obrazný výrok u Iz 60,16 [sr. 61,11; 49,23] naznačuje, že to nejlepší, co mají pohané, bude sloužiti k prospěchu lidu Božího. Kral. pozna-



Srpy podle nálezů v Palestině a Sýrii. 1. Pazourkový. Ostří kousky kamene byly zapuštěny do zahnutého dřeva. 2—4. Železný, měly dřevěná drždla.

[962] Ssednouti (se)-Stálý

menávají: »Ne proto, aby králi a vrchnostmi býti přestali, ale aby k ostříhání církve Boží a v ní čistě jeho pocty i k vzdělání všelikého dobrého řádu v světě všecnu svou moc obraceli«. Národové a králové budou pěstouny a chůvami lidu Božího, jemuž dají všechny své zdroje síly k užívání. Podobného obrazu je užito u Iz 66,11 o obnoveném Jerusalemu, který je přirovnáván ke kojící matce, jež dovede na svých prsou ukonejšiti rozboleštněné a vyhladovělé děti [sr. Iz 66,13] — »S. hojnost mořskou« [Dt 33,19] = užívání bohatství moře. Rabbi Jonatan ben Uzziel má za to, že se tu myslí zvláště na purpurové barvivo, získávané z mořských ústřic [*Murex syrius*].

Ssednouti (se), stč. = sesednouti [Gn 24, 64; Joz 15,18; Sd 1,14; 1S 25,23], sesednouti se [Ex 15,8].

Ssiliti se, stč. = zesílit se [Ex 1,7; 1S 31,3; 2S 16,21], zatvrditi se [Ex 7,22].

Ssouti se, stč. = sesouti se, sesypati se, sběhnouti se na někoho, obklíčiti [Ž 118,12].

Ssoužení, ssoužití [Ex 14,3; Sd 2,15; 11,7; 2K 1,6 a j.]. *Soužen.

Sstarati se [Jb 14,8; Ž 6,8; J 21,18 a j.], po případě zstarati se [L 1,7.18; 2,36], nč. = zestárnouti.

Sstupovati (se). *Sestoupiti. *Sestupovati se.

Sšeptávati se, stč. = spolu si šeptati o někom, šeptem se dorozumívati proti někomu [Ž 41,8].

Sšikovati se, stč. z něm. - sešikovati se, vojensky se spořádati, seřaditi [Jr 50,14; Ez 21,22], zvláště k bitvě [2S 10,9; Jr 6,23; Jl 2,5].

Sšívání = sešívání [Kaz 3,7].

Stádce, stč. = stádečko, přeneseně o lidu izraelském, který byl předmětem spásitelné péče Boží [Ž 74,1.19; Jr 13,17.20; Mi 7,14; Za 9,16, sr. Ž 78,52n; Iz 40,11; Jr 31,10.24; Ez 34,12]. V NZ-ě výhradně o lidu Božím, vyvoleném a shromážděném spásitelnou činností Boží v Kristu Ježíši [L 12,32, sr. 10,3; Sk 20,28n; 1Pt 5,2n], *Pastýř.

Stádo. *Stádce.

Stáhnouti se = skrčiti se [Iz 28,20].

Stahování, stč. = stažení, svazek [hebr. *moškot* = ti, co táhnou], poeticky o provazech poutech. Jb 38,31 mluví o souhvězdí Orionu, jež je drženo pohromadě tak, že je nikdo nemůže rozvázat.

Stachys, akk. Stachyna, jméno křesťana, kterého Pavel pozdravuje v Ř 16,9.

Stáj. Tak překládají Kral. tři hebr. výrazy, z nichž *sukká* [Gn 33,17] znamená vlastně boudu, stánek, chýši, ochrannou střechu proti slunci a dešti [sr. Iz 4,6]. Hebr. *g'dérá* znamená ohradu [sr. Ž 89,41], zeď, chráněné místo buď plotem [sr. Jr 49,3] nebo nakupenými kameny, zvláště pro ovce [Nu 32,16.24; 1S 24, 4; Sof 2,6, sr. Iz 17,2.14]. Hebr. *'urvá* [2Pa 9,25; 32,28] = žlab, koryto, přeneseně stáj, zvláště pro koně a jiný větší dobytek. Vykopávky v Mageddu objevily rozsáhlé t. zv. stáje

Šalomounovy, vystavěné z kamene a vyztužené trámy. Podle 1Kr 4,26 měl 40.000 koní »na stání«, t. j. ve stájích. Stč. stání = podlaha, na níž stojí nebo kde odpočívá dobytek [hebr. *'urávót*].

Stálý. *Pevně, pevný. Hebrejšťina má aspoň osm výrazů, které Kral. překládají slovy, označujícími stálost, pevnost, spolehlivost a pravdivost. Nejčastěji jde o kořen *'mn* [= pevnost, spolehlivost, vytrvalost, pravdivost (viz *pravda, *víra)]. Uprostřed vši pomíjitelnosti a proměnlivosti jediný Bůh se osvědčuje Izraelci jako pevný, stálý, spolehlivý a jen to, co pochází z jeho činnosti, má tyto vlastnosti: všeliké jeho dílo, t. j. řízení světa, spočívá na jeho věrnosti [hebr. **míná*] k tomu, co vyřkl [Ž 33,4 Kral. »všeliké dílo jeho s-é«], jeho smlouvaje spolehlivá, věrná [Ž 89,29; sr. 2Pa 1,9; Mal 2,4], a vzdělá-li dům pro svého věrného kněze, který bude podle jeho *srdce a duše konati vše, co mu bylo přikázáno, pak to bude dům bezpečný, s-ý [1S 2,35]. Ale nejen kněz, nýbrž každý *spravedlivý bude bydleti na výšinách, na skalních hradech se stálou, t. j. nevysychající vodou [Iz 33,15n], takže nikdy nepříjde do úzkých ani co do pokrmu, ani co do nápoje. Svůj lid pro hříšnost sice potrestá a »zbije«, ale nakonec mu zjeví hojnost pokoje, a to skutečného, spolehlivého a trvalého [hebr. *'met*, Jr 33,6, Kral. stáležo].

Ti, kteří doufají v Hospodina, jenž je základem stálosti a pevnosti, mají pevně, nekolísající, klidné srdce [Ž 112,7] i při zaslechnutí zlých pověstí. Zvláště o Davidovi platí, že s ním bude pevně [Kral. stále] ruka Hospodina [Ž 89,22], že jeho trůn [panství] bude upevněn [Kral. stálý] až na věky [2S 7,16] před Hospodinem [1Kr 2,45], budou-li jeho potomci pevně, t. j. se vším úsilím ostříhati Boží příkazy a *soudy [1Pa 28,7]. Tato pevnost v zachovávání Božích příkazů však platí pro každého Izraelce [Dt 12,23]. Př 10,25 praví, že *spravedlivý je »stálý«, t. j. trvalý základ, na němž lze stavět, na něhož lze spoolehnot [v hebr. je *'ólám* = věčný].

O platnosti [Kral. stálosti] slibů vdané ženy byla vydána zvláštní nařízení v Nu 30, 7-13. Býti stálý ve slovech = státi ve slovu, dostáti slovu [Est 3,4].

Recké *tharsein* [= mít odvahu; býti dobré mysli; důvěřovat v někoho, odvázně jíti do něčeho] je v ústech Ježíšových výrazem jeho mesiášského poslání, jehož si byl plně vědom a jež spásitelnými činy povzbuzovalo k nové naději. Kral. jeho výzvy překládají obvykle výrazem »Doufej« [Mt 9,2.22; 14,27; Mk 6, 50]. U Mk 10,49 volají učedníci na Bartimea: »Dobré mysli buď« a odůvodňují to tím, že ho volá právě Ježíš. I zde je užito řeckého *tharsein*. Ve Sk 23,11 výzva zmrtvýchvstaleho Pána »Budiž stálý« znamená »buď statečný, buď dobré mysli, doufej« [sr. J 16,33]. - Reckého *hedraios* [= pevně usazený; neotřesitelný] je užito v 1K 15,58, kde Pavel vyzývá věřící, aby se stali pevnými vzhledem k tomu, že Bůh přemohl smrt a jejich práce tedy nebude marná

[sr. v. 57]. Výraz s-y v Žd 9,17 má význam platný [sr. Nu 30,7-13, řecky *bebaios*. Hejčl překládá: »Závěť totiž je platná, až nastane úmrtí; jinak, pokud ještě žije ten, kdo ji učinil, nemá platnosti«].

Stan, stánek. 1. Podle tradice, zaznamenané v Gn 4,20, je s. vynálezem Jábele, syna Lámechova, praotce beduinských kmenů. Izraelci si uchovali vzpomínku na své praotce, bydlící ve s-ech [Gn 25,27], a na pobyt svých předků na poušti v obratu »jít k svému s-u« [Kral. »jít k příbytku svému« = jít domů, Sd 17,9] nebo ve zvolání »K stanům svým, ó Izraeli!« [= jděme domů! 2S 20,1; 1Kr 12,16], jichž se užívalo i tehdy, kdy už Izraelci [až na výjimku *Rechabitských, Jr 35] bydleli v pevných domech. »Výraziti na cestu« se vyjadřovalo hebr. výrazem *nása'* [= vytrhnouti (stanové koliky), Kral: hnouti se, Ex 15,22, táhnouti, Nu 2,9 a j.]. S. = příbytek [Ž 19,5; 91,10; Př 14,11, sr. Nu 24,5]. Rozbití s-y paláce = ubytovati se [Dn 11,45]. »Rozšířiti místo s-u« [Iz 54,2] = rozmnožit rodinu. »Složiti svůj stan« [2Pt 1,13n; sr. Iz 38,12; Jr 10,20] = zemřít. Klenba nebeská je přirovnávána k napjaté plachtě stanové [Iz 40,22; Jb 36,29], o Sionu se mluví jako o »stánku, který nebude přenesen, kolikové jeho na věky se nepohnou a žádný provaz jeho se nestrhá« [Iz 33,20]. »S.Davidův« [Iz 16,5] = dům Davidův, vláda, říše Davidova [sr. Sk 15,16]. »Stánek« = chrám [Ž 15,1; Ez 41,1].

S-y Izraelců se patrně příliš nelišily od těch, jichž dodnes užívají arabští beduíni. Byly zhotovovány sešitím několika pruhů [Kral. »čalounů«, Ex 26,2 nebo »kortýn«, Jr 4,20] hrubé látky, zhotovené obvykle z kozí srsti [sr. Pis 1,5 »Jsem černá... jako stanové Cedarští«] a podepřené obvykle devíti tyčemi, vysokými až 2 m, a to ve třech řadách po třech tyčích, spojených provazy. Stanová pokrývka byla napínána provazy, přivázanými



Vojenský stan v Assurbanipalově ležení. Obyvatel stanu (důstojník?) vítá druhého vojáka, sluha upravuje lože, ve spící visí nádoba s vínem a kus masa. Assyriskský reliéf z Ninive.

k »hřebům« [kolikům], zatlučeným šikmo v zemi [Sd 4,21; Iz 54,2]. S. byl obvykle rozdělen na dvě poloviny závěsem podél tří prostředních tyčí. Přední polovina byla vyhrazena mužům a příchozím, zadní ženám a soukromému rodinnému životu [Gn 18,9n; také Sd 15,1 a Pis 3,4 jde o toto oddělení s-u, nikoli o pokoj]. Žena byla původně vládkyní s-u [Gn 24,67]. Někdy mívál s. i tři oddělení: první pro čeleď a sluhy, druhé pro muže, nejzazší pro ženy a děti. Ve starších dobách byl rozbíjen zvláštní s. pro novomanžely [Ž 19,5n; JI 2,16; sr. 2S 16,22]. Baldachýn, pod nímž jsou dnes oddáváni židovští snoubenci, je zbytkem starobylého nevěstina s-u. *Svatba. Nářadí ve s-u nebylo mnoho; rohožka nebo koberec na zemi, pro noc lampička. Rohožka nahradila stůl, židli i postel. Místo džbánu se užívalo koženého měchu. Obojí se jmenuje v hebrejštině stejně. Oděv a zbraně byly zavěšovány na dřevěný hřeb v nejsilnějším stanovém kůlu. Prostor, obklopený několika s-y, slul ohradou; tam byla na noc zaháněna stáda.

Vojenské s-y byly jednodušší a měly podobu jehlance s jediným ústředním kůlem [2S 11,11; 2Kr 7,7; Jr 37,10]. Jen královský nebo vojevůdcovský s. býval podobý pravouhelníkové s lepším a ozdobnějším vypravením [1Kr 20,12.16], jak je vidět na assyriských vyobrazeních.

»Rozbití s.« [Sd 15,9; Ž 27,3]. *Rozbíjeti. Izraelci byli přesvědčeni, že Hospodin chodí uprostřed jejich s-ů, aby je vysvobodil. Proto se snažili uchovati příbytek svůj svatý [Dt 23,14; sr. Jb 22,23; 29,4].

Výrobou s-ů se zaměstnávali na př. Pavel a jeho pozdější pomocníci Priscilla a Akvila [Sk 18,2n].

2. Slavnost s-ů, stánků [Lv 23,34nn; Dt 16,13-15; Ezd 3,4; Neh 8,16] *Slavnosti. Jde tu nikoli o s-y, nýbrž o chýše rolníků a vinařů, zhotovené z větví a ratolestí, jaké bývaly stavěny na vinicích za vinobraní. Sr. též Bič II.163.

3. Na přebývání sz patriarchů ve s-ech navazuje NZ v Žd 11,9. V tomto úmyslném přebývání ve s-ech i v zaslíbené zemi vidí pisatel Žd doklad toho, že praotcové pokládali svůj pobyt na této zemi jen za něco přechodného [Gn 17,8; 23,4; 35,27], protože vyhlíželi nebeskou vlast, nebeské město jako místo svého trvalého pobytu. Výraz »vně za s-y«, »ven ze s-ů« [Žd 13,11.13] znamená vlastně »venku za ležením«, »ven za ležení« [Žilka »venku za ohradou«, řecky *parembolē*]. Pisatel Žd tu navazuje na sz předpisy v době putování pouští, jež nařizují, že maso obětních zvířat v den velikého dne smíření nesmělo být požíváno, nýbrž všecko se vším spáleno, a to za táborem [Ex 29,14; Lv 4,11n; 6,30; 9,11; 16,27]. Žd v tom vidí předobraz Ježíšovy smířící smrti za branami Jerusalema [sr. Mt 21,39; J 19,17]. To je pisateli Žd důkazem, že příslušníci staré smlouvy, t. j. služebníci s-u

[964] Stánek úmluvy

[Žd 13,10], nemají práva jísti z této smírčí oběti. Myslí tu na Večeři Páně, z níž jsou vyloučeni ti, kdo zůstávají ve staré smlouvě. Věřící nové smlouvy mají však i povinnost rozvázat všechny svazky s touto starou smlouvou a »vyjít ven ze s-ú« [Žd 13,13] tak, jak to musel činit lid izraelský tenkrát, když Mojžíš pro hřích lidu rozbil stánek Boží vně za stany [Ex 33,7], a jak to učinil při své smrti Ježíš. Tak se sice stanou spoluúčastníky pohanění Kristova [Žd 11,26; Ř 15,3; 1Pt 4,14], současně však podílníky jeho smírčího činu. Je to výzva k úplnému odloučení od obřadnického židovství. — Výraz *pambolē* [= ležení, tábor] je užito i ve Zj 20,9 o církvi Boží »tisíciletého království«. *Tisíc.

Podle Mt 17,4; Mk 9,5 chtěl Petr posvátný rozhovor Ježíšův s Mojžíšem a Eliášem, jenž poodhalil roušku právě Kristovy podstaty, prodloužit tím, že se nabídl se svými druhy postavit tři s-y [patrně chýše, viz výše bod 2.], jeden pro Ježíše, jeden pro Mojžíše a jeden pro Eliáše. Mk poznamenává, že Petr »nevěděl, co mluví«, protože byli všichni ustrašení viděním, jehož se jim dostalo o slávě Boží.

Ve 2K 5,1-10 nazývá Pavel pomíjitelné tělo »stánkem našeho zemského přebývání« [Žilka: pozemský stanový dům] v protikladu proti nebeskému, budoucímu tělu, zhotovenému ne lidskýma rukama, ale Bohem [»stavení od Boha, příbytek věčný v nebesích«]. Podobně 2Pt 1,13 nazývá pozemský život pobytem ve stánku, který může být kdykoli na rozkaz Kristův složen [sr. Iz 38,12].

Ve Zj 13,6 je s. obrazem nebe, jež je předmětem rouhání a posměchu. Žilka překládá: »Stanu, to jest, kteří v nebesích dlejí jako ve stanu« [sr. Z 27,5; Zj 12,12]. Zj 21,3 pak nazývá na *stánek úmluvy jako svědectví Boží přítomnosti [sr. Zj 11,19; 15,5] uprostřed Božího lidu. Tak jako Kristus, vtělené Slovo, si postavil stan, ubytoval se [řecky *eskenósen*] mezi lidmi [J 1,14], tak Bůh si postaví stan mezi vykoupenými [Zj 22,4] a tak splní zaslíbení z Ez 37,27.

Ostatní nz citáty se týkají *stánku úmluvy.

Stánek úmluvy, hebr. *'ohel mó'éd* [Ex 27,21; 28,43; 33,7], při čemž *mo'éd* označuje čas, okolnosti nebo místo, jež byly pevně smlouveny, ujednány, dohodnuty. Může to být místo, odlišené od všech ostatních svým zvláštním určením anebo nabitě zvláštními silami. Tak Jb 30,23 označuje oblast mrtvých výrazem *bét mó'éd* [= »dům schůzky«, určený, vyhrazený pro všechny živoucí] a Iz 14,13 mluví o mytické babylonské hoře, jež je dostavníčkem božstev [Kral. překládají »hora shromáždění« právě tak jako *'ohel mó'éd* překládají často »stánek shromáždění«, na př. 2Pa 1,3 a j.]. S. ú. je tedy místo, určené pro setkávání s Bohem [Ex 25,22; sr. Nu 7,89], kde se zjevuje božská moc a kde je tato moc pro Izraelce patrná. Je to místo duchovního spojení mezi Bohem a člověkem; znamení Boží

přítomnosti uprostřed vyvoleného lidu [Ex 25,8, sr. Ez 37,27], a to Bohem ustanoveným, dohodnutým znamením, jež je současně svědectvím pro lid o Boží přítomnosti. Tato přítomnost byla zdůrazněna zvláště deskami Zákona, jenž byl nazýván svědectvím [Ex 25,16] nebo deskami svědectví [Ex 31,18]. Proto s. ú. je nazýván také »příbytek svědectví« [Ex 38,21; Nu 1,50.53; 10,11] nebo »stánek svědectví« [Nu 9,15; 18,2].



Assyrská svatyně, stánek. Kněz obětuje kýtu, na mise na oltáři leží obětní maso, za oltářem stůl s nádobou oleje. Sloupy mají ukončení ve formě palmového výhonku a střecha je zdobena granátovými jablky. Podle reliéfu na bronzových vratech v paláci Salmanasara III. v Balavatu.

Ve SZ-ě máme snad dvojí tradici: podle Ex 33,7-11 byl s. ú. vně za stany, vzdálen od ležení Izraelců, takže kdokoliv hledal rady Hospodinovy, musel chodit ven ke stánku ú. Sem se uchýloval Mojžíš, když chtěl mluvit s Bohem. Odtud se pak vracel do tábora, zatím co jediný Jozue neodcházel ze s-u [sr. také Nu 11,16-30; 12,1nn; 14,10]. Podle Ex 25-27; 30-31; 35-40 byl s. uprostřed tábora, aby tak vyjadřoval základní myšlenku sz zbožnosti: Bůh ve středu Izraele. Podle Ex 33,7-11 šlo patrně o nejstarší podobu s-u, jenž byl příbytkem truhly úmluvy [sr. 2Pa 1,3 s 1Kr 3,2]. Katoličtí bohoslovci tvrdí, že tento s. existoval už před Mojžíšem v Egyptě jako svatostánek, podobný posvátným stánkům egyptským. Podle ostatních citovaných míst šlo už asi o další vývoj, plný symboliky, anebo, jak se mnozí badatelé domnívají, o promítnutí pozdější složité bohoslužby chrámové [sr. Ez 40-48], jejímž předobrazem byl právě s. ú., do minulosti. Pamatujme na to, že proroci předpovídali návrat Izraele na poušť jako jedinou cestu k záchraně skutečné monotheistické

zbožnosti [Oz 2,14]. Měli patrně před očima i ideální s. ú., který byl vykreslen kněžskými kruhy v t. zv. kněžském kodexu [*Pentateuch] a vyjadřoval celé bohosloví SZ-a o nepřístupné, dokonale svatosti Boží.

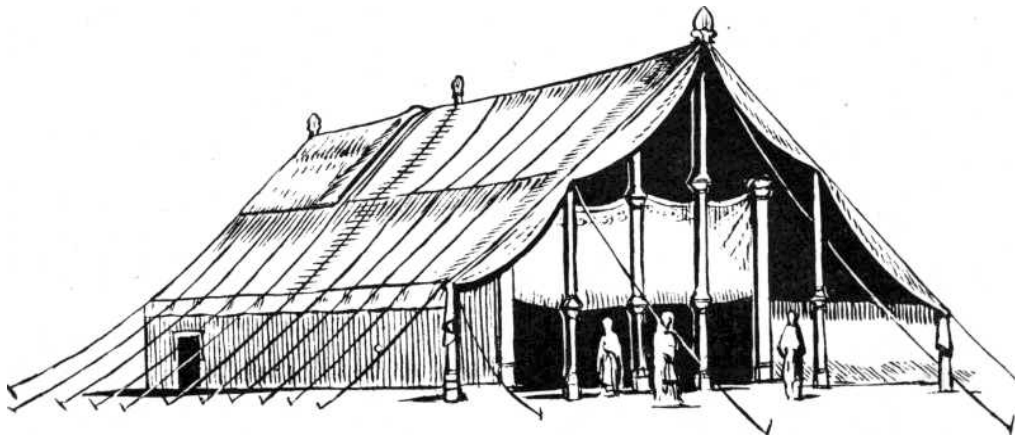
Všimněme si podrobnosti tohoto ideálního s-u, jeho vzniku, vybavení a symboliky. Po vydání Zákona na hoře Sinai nařídil Bůh Mojžíšovi, aby zhotovil svatyni podle podobnosti, jež mu bylo ukázáno na hoře [Ex 25, 9.40]. Lid sebral mezi sebou všechny potřeby ke zhotovení s-u a truhly úmluvy. Z kovů to bylo zlato, stříbro a měď [bronze]; z tkanin *postavec [kobercovitá tkanina] modrý, šarlat, červec dvakrát barvený a hedvábí; z kůže především kůže skopová na červeno barvená a pak kůže jezevčí[?]. Dříví *setim, pak olej k svícení a vonné látky ke zhotovení oleje k pomazání kněží a k přípravě kadidla, dále kamení onychinové a jiné drahé kamení na zhotovení náprsníku nejvyššího kněze. Provedení s-u obstarali *Bezaleel, syn Uriův, vnuk Hurův z pokolení Judova, a *Aholiab z pokolení Danova, kteří byli naplněni duchem Božím tak, že se vyznali »v umění všelijakého řemesla« [Ex 31,2.6; 35,30.34].

S. byl postaven tak, aby vyjadřoval stoupající stupně posvátnosti. Nejdříve se vešlo do síně příbytku, t. j. do nádvoří kolem s-u v podobě obdélníku, jehož delší strana od východu k západu měřila 100 loket [52,50 m, počítáme-li loket o 0,525 m], strany od severu k jihu 50 loket [26,25 m], tedy o celkové ploše 1 378 m². Na vých. straně byl vchod, široký 20 loket [10,50 m], zastřený barevnými a vyšívanými oponami z přesoukaného kmentu [Ex 27,16]. Opony byly upevněny na postříbených tyčích, spojujících čtyři [pět?] sloupy. Celý prostor byl ohraničen 60 podobnými sloupy s postříbenými hlavicemi, po dvaceti na delších, po desíti na užších stranách, vysokými 2,62 m. Jednotlivé sloupy byly od sebe

Stánek úmluvy [965]

vzdáleny 5 loket [2,62 m]. Každý sloup byl upevněn provazy, uvázanými k bronzovým kolíkům v zemi, a kovovým podstavcem, zaraženým v půdě pomocí zvláštních výstupků [hřebů, Ex 27,10.16]. Mezi sloupy na postříbených tyčích byly zavěšeny bílé opony z přesoukaného kmentu. V nádvoří byl umístěn *oltář pro zápalné oběti [celopaly Ex 27,1-8], uvnitř dutý, zhotovený z desek z dříví setim [snad akaciové dřevo, tvrdé a poměrně lehké], obložených tenkým, bronzovým [Kral. měděným] plechem [Ex 38,30; 39,39]. Oltář měl podobu hranolu o základně 2,6 m x 2,6 m a výšce 1,6 m. Na čtyřech horních úhlech byl opatřen rohy, obloženými kovem. Dolní část oltáře měla kolem dokola bronzové mřížoví. Tato dolní část byla opatřena roštem [Ex 27, 5; 38,4] a jakýmsi ochozem [Kral. »okolkem«] pro přísluhující levity. Pro přenášení byl oltář opatřen kruhy na sochory. Mezi s-em ú. a oltářem bylo bronzové umyvadlo, zhotovené podle tradice ze zrcadel, věnovaných přísluhujícími[?] ženami [sr. Ex 38,8]. Bylo kulaté a stálo na jakémisi podstavci [Ex 30,18]. Sloužilo k umývání rukou i nohou kněží a levitů [Ex 30,17-21].

Vlastní příbytek [hebr. *miškári*] Hospodinův [Ex 26,1] byl zhotoven z desíti čalounů o velikosti 28 x 4 lokte z nejemnějšího hedvábí s vyšívanými obrazy *cherubinů v barvách modré, šarlatové a purpurové, spojených po pěti sponkami a smyčkami, takže byla vytvořena záclona obdélníkovité plochy 40 x 28 loket [= 20,8 m x 14,56 m]. Na ochranu této umělecké záclony byly zhotoveny tři příkrývky. První z nich se skládala z jedenácti houní z kozí srsti velikosti 30 x 4 loket, takže jejich spojením byla vytvořena plocha 44 x 30 loket [23,1 m x 15,75 m]. Druhé dvě příkrývky měly být zhotoveny podobně z kůže stopových,



Rekonstrukce stánku podle Fergussona ze Smithsova Biblického slovníku. Pokrytí střešky je odhrnuto, aby bylo vidět několikér příkrývky. Rekonstrukce předpokládá, že ochoz byl zastřen závěsy a měl samostatné postranní dveře.

[966] Stánek úmluvy

obarvených na červenou, a z kůží jezevčích [Ex 26,7-14], nejde-li tu spíš o delfíny [hebr. *tachaš*], jejichž kůže byla mastná, takže nepropouštěla vodu. Na to měla být zhotovena dřevěná konstrukce ze 48 samostatných částí. Každá z nich se skládala ze dvou proti sobě postavených rámu o výšce 5,25 m [10 loket], spojených čtyřmi příčkami, dlouhými 0,78 m [1,5 loket]. Tak rozumějí novější vykladači popisu v Ex 26,15-30, ježto je nemyslitelné, že by mohlo jít o »desky«, silné 0,78 m, jež by byly pro dopravu neobyčejně těžké. Tato dřevěná konstrukce byla obložena zlatým plechem [Ex 26,29]. Jednotlivé části byly sestaveny tak, že ohraničovaly prostor 30 x 10 x 10 loket [15,75 x 5,25 x 5,25 m], při čemž vých. strana zůstala otevřena. Dvě rohové »desky« měly v průřezu pravý úhel a byly nejspíše z jednoho kusu [tak rozumějí vykladači Ex 26,24; 36,29]. Spodek celé konstrukce byl zasazen do těžkých stříbrných podstavců [patek, Ex 38,27], z nichž každý spojoval dvě sousední »desky«. Dále byla každá strana zpevněna pěti tyčemi [Kral. »svlaky«], potaženými rovněž zlatem a zavěšenými na zlatých kruzích. Jedna z těchto pěti tyčí probíhala vnitřkem konstrukce [»uprostřed desek«], nemáme-li udání bible rozumět spíše tak, že jedna z tyčí vázala jednotlivé části právě uprostřed, kdežto dvě byly umístěny u spodu a dvě u vrchu celé stěny. Na takto vzniklé lešení, jež snad mělo i krov ze dvou krokvicovitých trámů, spojených dřevěným trámcem [Ex 26,24 v hebr.], byla položena hedvábná příkrývka, jež měla tvořit Boží příbytek. Cherubini byli viditelní jak shora na střeše, tak po stranách jako symbol nebeského příbytku, jimi obsluhovaného. Na tuto záclonu byla položena první příkrývka stánku, popsaná výše. Protože byla větší, přesahovala příkrývku příbytku. Po delších stranách byla napjata kolíky, zasazenými v zemi. Na vých. straně byla tato příkrývka přeložena tak, že tvořila asi jednometrový závěs nad vchodem [Ex 26, 9]. Nevíme, jak a kdy byly kladeny dvě další

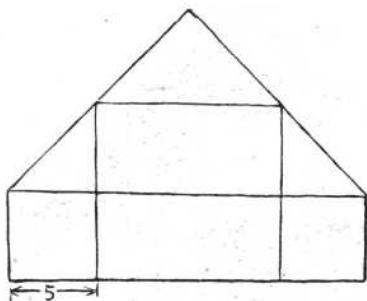


Diagram rozměrů stánku. Podle Smithsova Biblického slovníku. Ochozy vlevo a vpravo mají šířku 5 loket, svatyně 10 loket, šířka celého stánku 20 loket, výška svatyně 10 loket, výška až k vrcholu stánku 15 loket.

příkrývky. Snad to byly jen náhradní příkrývky anebo spíš příkrývaly celý s. ú. na nějaké jiné sloupkové přehradě a tvořily jakýsi okap, pod nímž snad spávali strážci s-u ú. [sr. 1S 3,3].

Prostor uvnitř byl rozdělen na dvě části v poměru 2:1 oponou [Ex 26,3 1nn] z téhož materiálu a s týmiž výzdobami jako příkrytí příbytku. Opona byla upevněna na čtyřech sloupech, pobitých zlatem, ve vzdálenosti 10,5 m [20 loket] od vchodu a 5,25 m [10 loket] od západní stěny. Hlavice sloupů byly zlaté, patky stříbrné. Větší z oddělení se nazývala svatyně [hebr. *kódeš*, Žd 9,6 »první stánek«], menší svatyně svatých [nejsvětější místo, hebr. *kódeš ha-k°dášim*; Žd 9,7 »druhý stánek«], jež měla podobu krychle. Vchod do svatyně byl zakryt vyšívaným barevným závěsem, »zastřením dveří stánku« [Ex 26,36n; 36,37n], zavěšeným na pěti pozlacených sloupech se zlatými hlavicemi a s bronzovými podstavci. Rozměr tohoto závěsu byl 10 x 10 loket [5,25 x 5,25 m].

Svatyně byla opatřena jednak stolem pro předkladné chleby [Kral. »chleby předložení«; Ex 25,23-30; 37,10-16], jednak sedmiramenným svícem [Ex 25,31-40; 37,17-24], a konečně kadidlovým oltářem [Ex 30,1-7; 37, 25-28]. Stůl předkladný, nazývaný také »čistým stolem« [Lv 24,6], potažený zlatým plechem, vysoký půldruhého lokte s deskou 2x1 loket, byl na nohách stažen lištami na dlaň širokými, zpevněnými zlatým věncem [Kral. »okolkem«, Ex 25,25]. Stůl byl opatřen čtyřmi kruhy, aby mohl být přenášen pomocí sochorů. Ke stolu náležely dvě misy, na něž se snad kladly před každou sobotou vždy nové chleby, a to ve sloupcích po šesti na každou misu [Lv 24,5-9], dále dvě pánve [Kral. »lžice«, Ex 25,29], patrně na kadidlo [Lv 24,7], a konečně větší pohár [Kral. »příkryvadlo«] a obětní miska, případně koflík k úlitbě [nikoli k příkryvání]. Sedmiramenný svícen z tepaného zlata, na všech částech ozdobený ornamenty, znázorňující květy mandlovníku, stál na jižní straně svatyně, zatím co stůl pro předkladné chleby stál na sev. straně. Celý svícen byl z jednoho kusu a vážil jednu hřivnu. Ke svícnu patřily zlaté kratiknoty, jakési nůžky [Kral. »utěradla«] a popelníky [Kral. »nádoby k oharkům«]. Kadidlový oltář měl podobu čtverhrannou [1 loket x 1 loket]. Byl vysoký 2 lokte a opatřen tak jako oltář v nádvoří čtyřmi rohy a ovšem i kruhy na sochory k přenášení. Na tomto oltáři bylo páleno kadidlo [Ex 30, 7nn] ráno a večer. Byl umístěn před oponou, uzavírající vchod do svatyně svatých.

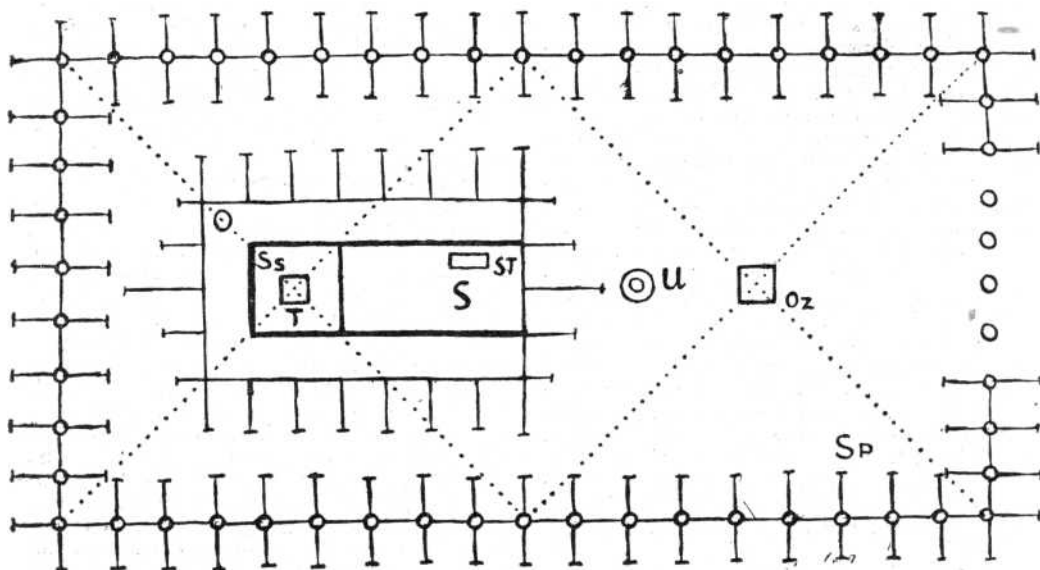
Ve svatyni svatých, úplně temné, byly dva odlišné a přece spolu souvisící kultovní předměty: truhla svědectví [Ex 25,16] a slitovnice [Ex 25,21]. Truhla svědectví, nazývaná tak proto, že v ní byly desky svědectví, t. j. Zákona [Ex 25,16; 31,18], měla rozměry 2,5 x 1,5 x 1,5 lokte a byla uvnitř i zevnitř vyložena zlatem a kolem dokola ozdobena nejspíš nějakým zlatým vlysem [Kral. »koruna«, Ex 25,11]. I truhla byla opatřena čtyřmi kruhy na

přenášení sochory, jež nikdy neměly být vytažovány [Ex 25,15]. Na truhle svědectví spočíval vlastní trůn Boží [1S 4,4; »podnoží Boží« Ž 99,5], t. j. slitovnice [Ex 25,17nn, rozměrů 2,5 x 1,5 lokte] se dvěma proti sobě postavenými nebo snad klečícími cherubíny, kteří ji svými křídly zakrývali. Jejich tváře byly skloněny ke slitovnici. Vše bylo zhotoveno v celistvém kusu z ryzího zlata.

Přehlédneme-li celé rozmístění předsíně a s-u ú., shledáme, že prostor je rozdělen na dva vedle sebe ležící čtverce o stranách po 50 loktech. Čtverec na straně východní tvoří předsíň pro bohoslužebnou účast lidu. Právě ve středu předsíně je umístěn oltář. Uprostřed čtverce na straně západní je svatyně svatých. A právě na průsečíku uhlopříčen je truhla úmluvy se slitovnicí, trůnem Božím, kde se setkával Mojžíš s Hospodínem [Ex 25,22]. Ale i Mojžíš tvořil výjimku. Neboť nejvyšší kněz směl přistupovat do svatyně svatých pouze jedenkrát do roka na veliký den smíření [Lv 16,14]. Obyčejný kněz směl vstoupiti pouze do svatyně, kdežto lidu bylo vyhrazeno pouze nádvoří. Také kultovní předměty znázorňovaly stoupající posvátnost místa. Zastření vchodu bylo sice vyšívané [Ex 26,36], ale bez cherubínů, kdežto opona ve svatyni svatých byla zhotovena »dílem řemeslným s cherubíny« [Ex 26,31]. Sloupy zastření u vchodu spočívaly na podstavcích pouze bronzových [Kral. »měděných«, Ex 26,37], kdežto sloupy, na nichž byla zavěšena opona, spočívaly na podstavcích stříbrných [Ex 26,32]. Předměty kultovní ve svatyni

byly jen potaženy zlatem, kdežto slitovnice byla z ryzího, masivního zlata. Všecky tyto podrobnosti měly náboženský význam. S. ú. měl ústřední postavení v životě vyvoleného lidu jako svatyně jediného Boha s jedinou svatyní [Ex 26,6 »příbytek jeden«; sr. Dt 6,4]. Geometrické rozměry a přesná souměrnost symbolisovaly dokonalost a harmonii Božího charakteru [krychlovitá podoba svatyně svatých, sr. Zj 21,16]. A umístění svatyně svatých v naprosté temnotě znázorňovalo nepřístupnou svatost Boží. Předsíň, svatyně, svatyně svatých byly snad původně obrazem země, nebe a nebe nebes, ale později též označovaly tři stupně theokratické společnosti: lid, kněze, nejvyššího kněze, jenž byl prostředníkem mezi Bohem a lidem. Vše to ukazuje na pokročilý stupeň náboženského přemýšlení, jež si libovalo v symbolice. Zd 10 vidí v počínání velekněze ve s-u ú. předobraz díla Kristova; Augustinovi předsíň znázorňovala SZ, svatyně nz církev bojující, svatyně svatých církev vítěznou. Jiní v něm viděli tři stupně duchovního života.

Pokud Izraelci putovali pouští, byl stánek přenášen s místa na místo. V zemi zaslíbené zaujal stálé místo v Silo [Joz 18,1] ve středu nejsilnějšího pokolení Efraim. Bylo tedy Silo svatyní všeho lidu v době soudců [Joz 19,51]. Když však v boji s Filištinskými byla truhla Boží vzata a Silo zničeno [1S 3,11], neslyšíme už celkem nic o s-u ú. Z 1S 21,1nn nelze dovodit, že byl v Nóbe, podle 1Pa 16,39; 21,29;



Půdorys stánku (podle Smithova Biblického slovníku). Sp = síň příbytku, ohraničená sloupy se závěsy upevněnými provazy. Oz = oltář zápalů. U = umyvadlo. S = svatyně. St = stůl předložení. Ss = svatyně svatých. T = truhla svědectví. O = ochoz. Tečkované čáry naznačují úhlopříčky myšlených čtverců, v jejich průsečíku je oltář a truhla smluvy.

[968] Stání-Starodávni

2Pa 1,3 byl prý s. ú. na výsosti v Gabaon s. od Jerusalema. Možná však, že pisatelé knih Pa chtějí tak jen vyložit, proč Šalomoun obětoval na této výsosti, ač to odporovalo deuteronomistickým tendencím. Je přirozené, že po vystavění chrámu Šalomounova stánek už nemohl mít žádného významu, ježto byl pokládán jen za jeho stín. Podle 1Kr 8,4 a 2Pa 5,5 byly zbytky s-u ú. uloženy v chrámě.

Žd 8,1-10,18 popisuje dílo Kristovo jako velekněze v protikladu proti velekněžské službě ve s-u ú. S. ú. byl jen matným odstínem »pravého stánku, kterýž Pán vzdělal, a ne člověk« [Žd 8,2; sr. Ex 33,7], a to v nebesích. Tento nebeský stánek ukázal kdysi Bůh Mojžíšovi, když mu nařídil, aby zhotovil stánek pozemský [»svatyni světskou«, t. j. pozemskou, Žd 9,1]. Žd 9,1-5 popisuje tuto pozemskou svatyni s některými odchylkami od podání sz. Ve svatyni vynechává kadidlový oltář [Ex 30,1-10; 37,25-28] a přenáší jej do svatyně svatých [Kral. zlatou kadidlnici. Žd 9,4]. Už některé staré rukopisy si všimly tohoto opominutí a vsunují kadidlový oltář do svatyně. Ovšem, i Ex 26,35 a 25,23-40 se zmiňují jen o svícnu a stolu ve svatyni, nikoli o kadidlovém oltáři. Možná však, že *thymiatérion*, překládané obyčejně kadidlový oltář, označuje zde skutečně, jak překládají Kral., kaditelnici, do níž byl brán oheň z kadidlového oltáře, který pisatel Žd ve svatyni prostě předpokládá, aniž se o něm zmínil [sr. 1Kr 8,50]. Obrat »zlatou maje kadidlnici« by pak neznamenal, že tento kultovní předmět byl uložen ve svatyni svatých, nýbrž že patřil ke službě v této svatyni. Když pisatel Žd popsal ostatní příslušenství svatyně svatých, obrací pozornost k obřadům, spojeným se svatyní a svatyní svatých, a vyzdvihuje zvláště tu okolnost, že jen nejvyšší kněz směl vstoupiti do svatyně svatých, a to jednou do roka o veliký den smíření [Lv 16]. To je mu obrazem skutečnosti, že přístup k Bohu [do svatyně svatých] ještě nebyl docela zveřejněn. Nad to sz oběti nebyly s to dokonale očistiti svědomí od hříchu. Naproti tomu Kristus, který na základě své smrti a skrze zmrtvýchvstání vstoupil do nebeské svatyně svatých, toho pravého stánku, jehož je veleknězem, stal se prostředníkem nové smlouvy na odpuštění hříchů, a tak »jednou pro vždy« [Žd 9,12, překlad Hejčlův] zjednal věčné vykoupění. Tím učinil přísluhování pozemského s-u ú. zastaralým a vetším; neboť i první smlouva se stala zastaralou a vetchou příchodem Kristovým [Žd 8,13; 9,15-28]. Jeho velekněžskou službou byly všechny oběti naplněny a tím zrušeny [Žd 10,1-18, sr. Mk 15, 38]. Přístup k Bohu byl otevřen pro všechny věřící.

Stání [1Kr 4,26]. *Stáj.

Stanouti má několikery význam. Může znamenat postaviti se někde, státi [Ex 34,2; Ž 24,3; Ag 2,6; Za 14,4; Mt 12,41; Mk 13,9; L 11,31; R 14,10], ale také býti, trvati, obstáti [Jb 15,29 překládá Hrozný: »On nezbohatne a

jeho majetek neobstojí«; Př 10,25; Iz 66,22; Ez 26,21; Mt 12,25n; L 11,18], státi se [Iz 11, 10]. »V ústech tří svědků stane slovo« [Dt 19, 15; Mt 18,16; 2K 13,1] = každá věc se rozhodne výrokem tří svědků. *Soud.

Stanoviště, místo dočasného pobytu, zastávka na cestě [Ex 17,1; Joz 4,8].

Starati se, starost. Tak překládají Kral. mnoho hebr. výrazů a obrátů, jež vyjadřují úzkostlivost, péči, starostlivost, úzkostlivé upínání mysli [1S 9,20] a pod. Hebr. *dá'ag* = rozpustiti se; přeneseně: míti strach [1S 9,5; 10,2; Jr 17,8], *d'ágá* = strach, hrůza, předěšení [Př 12,25, sr. 15,13], *pachad* = bázeň, strach [Jb 39,16], *sáchak* = vysmívati se [Př 31,25; vysmívá se budoucnosti, sr. Jb 5,22], *chášach* = pokládati za nutné, míti zapotřebí [Dn 3,16: »Nemáme zapotřebí tobě odpovídat], *rášá'* = dělati hluk, poplach; býti bezbožný, nespravedlivý [V Kaz 7,17 mají Kral. starostlivý, ale poznamenávají, že hebr. výraz znamená také nepokojný nebo bezbožný. V tom případě by smysl napomenutí byl ten, že člověk nemá Boha příliš popuzovati a novými hříchy sebe zatěžovati: »Nebud' příliš bezbožný«. Kral. dodávají: »Veršem 16. přílišnou svatost a nábožnost tresce, tuto přílišnou nevážnost a lehkomyšlnost«]. V Ž 10,7 je přeloženo hebr. *áven* [= prázdnota, faleš, podvod; námaha, křivda] výrazem starost; myslí se na starost, způsobenou druhým. Ve 2S 17,3 překládají Kral. hebr. obrat: »Všechn lid bude míti pokoj [bude šťasten]« větou: »O lid ty se nic nestarej.«.

V NZ-ě jde o slovesa *merimnán* [= míti starost, úzkost L 12,26], *promerimnán* [= dělat si napřed starost, Mk 13,11] a *promeletán* [= předem nacvičiti, připravit si (obhajobu), L 21,14]. Kral. překládají sloveso *merimnán* také výrazem býti pečlivý o něco [Mt 10,19; L 10,41; 12,22; F 4,6], pečovati [Mt 6,25,31. 34; L 12,11; 1K 7,32nn; 12,25; F 2,20]. *Péče, pečování.

Starodávni, starodávno. Kral. tak nejčastěji překládají hebr. *kedem* = předešlý, pradávný, pravěký [*kadmóni* = pravěké věci; co se už stalo a je minulostí, Iz 43,18; Ez 38, 17; Mal 3,4], ať už jde o skutky Hospodinovy v minulosti [Ž 44,2; 74,2; 77,12; Iz 45,21; 51,9; Pl 2,17; Mi 7,20] nebo o dávnou minulost [Iz 23,7; Jr 46,26; Pl 1,7; 5,21]. Jde-li o označení Boha, překládají Kral. hebr. *kedem* výrazem věčný [Dt 33,27; Ž 55,20; Ab 1,12]. Proto i nebe, t. j. nejvyšší nebe, sídlo Boží, je označeno přívlastkem s-i, t. j. odvěký [Ž 68,34]. Žalmista vyznává, že Bůh je jeho králem od pradávna [Ž 74,12], a o Mesiáši se praví, že jeho počátek, původ [Kral. »východové«] je od pradávna, t. j. ve »věčnosti [Mi 5, 2, sr. Př 8,22n; J 1,1]. Jindy překládají Kral. výrazem s-i hebr. *ólám*, jež obvykle tlumočí jako »věčný, věčnost. Tak »pustiny s-i« [Iz 58, 12; 61,4] jsou označením rozvalin, jež od nepamětných dob byly opuštěné. »Národ s-i« [Jr 5,15] = prastarý národ. »Nenávist s-i« [Ez 25,15] = pradávna, ustavičná nenávist.

»Za dnů s-ích« [Am 9,11] = za starých časů. — Hebr. *l'šánim* znamená před časem, dříve [1S 9,9], předem [Iz 41,26]. — Hebr. *mérá-chók* [= zdaleka] je u Jr 31,3 přeloženo »za starodávna«, t. j. dříve. — Hebr. *attikim* znamená původně odstavení [o dětech, Iz 28,9], ale v 1Pa 4,22 je tohoto výrazu užito ve smyslu starobylý, starý.

Starost ve smyslu stáří [Gn 15,15; 24,36; 48,10; 1Kr 15,23; Ž 71,9,18; Iz 46,4 a j.], ve smyslu péče [1S 9,5; Jb 39,16; Ž 10,7; Př 12,25]. *Starati se.

Starostlivý *Starati se.

Starožitný, starožitný, starobylost [Iz 23,7], starobylý [Iz 19,11]. *Starodávni, starodávno.

Starý věkem [Gn 19,4; Lv 19,32; Rt 1,12; 1Kr 1,15; Neh 3,6 a j.], starobylý [2Kr 17,34], dávný, dřívější [Dt 4,32; 32,7; Jb 8,8] a pod. »Starý dnů« [Dn 7,9,13,22] je titulem Boha jako soudce světa. Ve vidění posledního soudu je popisován s rouchem jako snůh bílým a vlasy jako vlna čistými; jeho trůn se zdál jiskřiti ohněm. Před ním byly otevřeny knihy. Výraz snad měl naznačit — podle starokřesťanského výkladu — že Bůh nechává stárnouti dnům i časům, aniž se sám mění. Zdá se však, že jde spíše o protiklad Boha, který »sedí od věčnosti« [Ž 55,20; 90,1n; 102,24nn] proti novým božstvům, uctívaným národy [Sd 5,8; Dt 32,17]. Byla v tom útěcha i napomenutí pro dobu *Danielu.

V NZ-ě máme čtyři výrazy, jež Kral. překládají slovem s. Řecké *gerón* označuje starce. Nikodém nedovedl pochopit, že by se stařec mohl znovu narodit [J 3,4]. Výraz *archaios* [= prvopočátečný (2Pt 2,5); patřící dávno minulé době; starožitný, starý; předek] je označením praotců u Mt 5,21.27.33, proroků [L 9, 8.19], jejichž starobylost byla zdrojem účtyhodnosti, protože zastupovali nejstarší a nejpůvodnější zjevení Boží v protikladu proti novějším, kteří vystupovali s prorockými nároky. Mnázon z Cypru měl označení »s. učedník« [Sk 21,16], což bylo nejspíše čestným označením těch, kteří kdysi patřili k jeruzalemskému sboru. »S-é věci« [2K 5,17] = vše, co mělo účtyhodnost stáří před vzkříšením Kristovým, tedy i všechna farizejská zbožnost Pavlova a jeho chápání Krista před Damaškem. Toto chápání Krista do té doby bylo tělesné [Kral. »podle těla«, 2K 5,16] a vedlo k nenávisti a pronásledování [sr. 1K 15,9; Ga 1,13]. Po vzkříšení Kristově to vše zastaralo vzhledem k této veliké události, již nastalo nové období, nový věk jeho duchovního života. — »Had s-ý« je označením ďábla ve Zj 12,9; 20,2 se vztahem na Gn 3.

Řecké *palai* [= dávno; někdejší, dřívější] je přeloženo výrazem s. v 2Pt 1,9 o dřívějších hříších, jejichž očistění nutno mít v paměti, má-li vira růst ve svých důsledcích od ctnosti k poznání, zdržlivosti, trpělivosti, zbožnosti, bratrství a k lásce. Jde tu o hříchy předkřesťanského života, jež byly očistěny křtem [Žd 6,4nn; 10,26]. Právě v síle tohoto odpuštění s-ch hří-

chů má věřící usilovat o vlastnosti, jež plynou z víry. Jinak se stane duchovně slepý a krátkozraký. — Řecké *palaios* [= starý, zastaralý v protikladu proti novému, čerstvému, mladému; na př. s-á úroda proti nově, sr. Lv 25, 22; 26,10 v LXX; zvetšelé roucho proti novému, Dt 8,4; 29,5; Joz 9,4n; Jr 38,11n; s-á píseň proti nové, na př. Ž 33,3] se vyskytuje v NZ-ě především tam, kde se chce vyjádřití příkrý protiklad a neslučitelnost toho nového, co přináší Ježíš, se vším dosavadním, starým, obvyklým. Ježíš to ilustruje na tom, že nelze záplatovat staré, vetché roucho kusem nové, nevalchované a nevyprané látky právě tak, jako nelze mladý, kvasící mošt uchovávat ve starých, vetchých měších [Mt 9,16n; Mk 2,21; L 5,36nn]. Možná, že původně tu šlo jen o protiklad proti asketickému způsobu života učedníků Jana Křtitele, ale dosah výroků Ježíšových je obecný. Jeho poselství je něčím docela novým, a to v tom smyslu, že je naplněním, splněním a vyplněním starého [Mt 5,17]. Přeceňování starého, už naplněného je nebezpečné pro duchovní život [L 5,39]. Ježíš sice praví, že každý učitel, který se stal učedníkem v království nebeském, vybírá jako moudrý hospodář ze své pokladny nové i staré věci [Mt 13,52], ale i tu v duchu Mk 2,21n a Mt 5,17 musíme nejspíše myslet na takové vykladačské umění, jež dovede ze Zákona a Proroků [toho starého] vybírat takové věci, jež ukazují na splnění v tom novém, t. j. v Ježíši Kristu.

U Pavla je protiklad mezi s-ým a novým ještě výraznější, protože u něho to s-é má předešlé špatnosti a zloby. V 1K 5,6-8 staví proti sobě s. kvas, jenž musí být u věřícího nahrazen nekvašeným chlebem čistoty a pravdy [Kral. »přesnicemi upřímnosti a pravdy«]. S-m kvasem nazývá Pavel dosavadní život v hříchu, který je neslučitelný s novým životem v Kristu a musí být odstraněn tak, jako musel být odstraněn s. kvas před slavností beránka [Ex 13, 7]. V Ř 6,6; Ef 4,22 a Ko 3,9n staví Pavel proti sobě s-ého a nového člověka. Ve křtu v Krista Ježíš byl věřící pokřtěn v jeho smrt; s. člověk je spolu s Kristem ukřižován a pohřben; tělo hříchu bylo umrtveno, zničeno. Ale poněvadž s Kristovým zmrtvýchvstáním nastalo i potenciální zmrtvýchvstání věřícího, je vyloučeno, aby dále otročil hříchu. Musí se pokládat za mrtvého hříchu a chodit novým životem [Kral. »v novotě života« Ř 6,4.11], novým způsobem, v duchu [Kral. »v novotě ducha«, Ř 7,6]. Věřící musí vážně počítat s tím, co jim bylo ve křtu darováno: svlékli s-ého a oblékli nového člověka [Ef 4,22; Ko 3,9]. S. člověk byl naplněn smilstvem, nečistotou, chlípností, zlou žádostí, lakomstvím, hněvem, prchlivostí, zlobivostí, urážením a pomlouváctvím [Ko 3, 5-8]; nový člověk je stvořen k obrazu Božímu [Ef 4,24; Ko 3,10]. Je to oblečení Krista [Ga 3,27n]. Je-li kdo v Kristu, je novým stvořením; u něho je všechno učiněno nové [2K 5,17]. Zákon Mojžišův a smlouva,

[970] Starý Zákon

uzavřená na jeho základě [2K 3,14], postrádá Ducha, je služebnictvím litery [2K 3,6] a vede k odsouzení, kdežto Kristus přináší novou smlouvu [Jr 31,31; 1K 11,25], jež vede k spravedlnosti. To nově v Kristu činí to staré zastaralým a vetším [sr. Ř 7,6; Žd 8,7-13], třebaš mělo kdysi důležitý význam.

Praví-li 1J 2,7, že nejde o nové, ale o s-ě přikázání, »kteréž jste měli od počátku« [svého křesťanství], myslí se tu patrně na Ježíšův přikaz lásky u J 13,34n. Výraz s. tu znamená tolik jako »od počátku známý«.

Fm 9 se označuje Pavel za věkem starého [řecky *presbytēs*]. V 1Tm 5,2 jde o věkem staré ženy [*presbyterai*], při čemž se zdá, že výrazy »otec« a »matka« byly nejvyšším čestným titulem pro starší muže a staré ženy ve sboru.

Starý Zákon. 1. *Názvy.* 2. *Plný význam označení „Starý Zákon“.* 3. *Části Starého Zákona.* 4. *Složitost SZ.* 5. *Původ sz látek.* 6. *Náboženské a světské látky v SZ.* 7. *Slovesné druhy.* 8. *Podání (tradice) ústní a písemné.* 9. *Prostředí a účel jednotlivých slovesných druhů.* 10. *Přehled vzniku SZ.* A. *Doba předkrálovská.* B. *Doba královská.* C. *Doba zajetí babylonského.* D. *Doba obnovy.* E. *Období převládajícího zákonictví.* 11. *Kanonisace SZ.* 12. *SZ u Samariťanů.* 13. *SZ v židovské náboženské pospolitosti:* A. *Hebrejský text v době předmasoretské.* 14. B. *Aramejské převody — targumy.* 15. C. *Masoretská úprava hebrejského textu.* 16. D. *Řecké překlady SZ porízené pro Židy.* 17. *SZ v křesťanské církvi:* A. *Na východě.* 18. B. *Na západě.* 19. *Starozákonní tisky.* 20. *SZ a reformace.* 21 *SZ v XVII. až XX. století.* 22. *Stav a úkoly zkoumání textu SZ.* 23. *Dějinný a kulturní význam SZ.* 24. *Význam SZ pro křesťanské církve.*

1. *Názvy.* Židé nazývají svou biblí hebrejským výrazem *mikrá*, t. j. »čtení« [sr. Neh 8,8] nebo *kitáb ha-kodeš*, t. j. Svaté spisy. U Židů sefardských, t. j. španělských [též západoevropských a středomořských], se Starý Zákon nazývá podle počtu knih *'arba' v^e es-rim*, t. j. »24«, zatím co Židé aškenázští [středoevropští a východoevropští] používají výrazu *š^enak*, což je zkratka utvořená ze začátečních písmen tří skupin spisů tvořících hebrejskou biblí: *t-tórā-Zakon, n-n^ebi'im-proroci, k-k^etúbim-spisy*.

Toto označení je sice nového původu, avšak jeho kořeny jsou velmi staré, neboť již v Novém Zákoně nalézáme pro hebrejskou biblí označení Mojžiš a proroci [L 16,29], nebo Mojžiš, Proroci a Zalmi [L 24,44]. Výraz Starý Zákon, který zavedlo křesťanství, se vyskytuje již v Novém Zákoně samotném [2K 3,14 v Kral. překladu], kde však řecká slova *hē palaiā dia-thékē* značí prvotně starou smlouvu; tohoto výrazu je zde užito sice o čtení této smlouvy, avšak ještě ne speciálně o souboru knih. Prvé doklady tohoto užití jsou nám známy ve staré církvi u Melitona ze Sard [v Malé Asii] a u severoafrického, latinsky píšícího církevního spisovatele Tertulliana, obojí z konce II. století.

Zatím co ve všech jazycích se používá vý-

razu značícího smlouvu [*diathékē, testamentum* a pod.], v češtině je z důvodů dosud ne zcela jasných již nejméně od XIV. století používáno pro část bible výrazu *Zákon.

2. *Plný význam označení Starý Zákon.* Pro křesťany je ovšem toto označení protikladem k Novému Zákonu, Nové Smlouvě, [srov. Žd 8,8 navazující na Jr 31,31-32; J 1,17 a mn. j.]. Avšak ani pro Židy není vlastně SZ posledním slovem, neboť mají soubor výkladů Zákona Mojžišova zvaný *mišna*, doplněný dalšími úvahami v talmudu. Tyto soubory pocházejí z II. až V. stol. po Kr., jsou tudíž novější, jsou též podrobnější a pro Židy prakticky závažnější. Proti tomuto pojetí, které odsunuje biblí poněkud do pozadí, postavili se karaité, židovský náboženský směr, vzniklý v VIII. stol., avšak i ti si vytvořili své »knihy přikázání«, jež jsou také soubory závazné pro praxi, byť též na základě SZ-a. [I muslimové, kteří po příkladu svého proroka Muhammada uznávají do jisté míry autoritu Starého (a též i Nového) Zákona, vidí v něm jen přípravný stupeň k své svaté knize *kur'ánu*.]

3. *Části SZ-a.* Křesťané počítají v souboru kanonických knih SZ-a 39 jednotlivých knih, židé 24, po př. 22 knih, při čemž celkový rozsah je shodný. Naše dělení pochází v podstatě ze starých latinských biblí, tři skupiny knih jsou utvořeny podle obsahu, po př. účelu: 1. historické, 2. naučné, 3. prorocké. [V po slední době se u nás zavádí zvyk nazývat 1. skupinu výrazem knihy dějepisné, což budí mylný dojem, jako by v těchto knihách historie vůbec nebylo].

Jednotlivé knihy jsou ve skupinách seřazeny podle skutečného či předpokládaného časového pořadí:

A. historické: a) 5 knih Mojžišových: Gn, Ex, Lv, Nu, Dt; b) ostatní: Joz, Sd, Rut, 1-2S, 1-2Kr, 1-2Pa, Ezd, Neh, Est;

B. naučné: Jb, Ž, Př, Kaz, Pís;

C. prorocké: a) t. zv. velcí proroci: Iz, Jr+Pl, Ez, Dn; b) t. zv. malí proroci [12]: Oz, Jl, Am, Abd, Jon, Mi, Na, Abk, Sof, Ag, Za, Mal.

Při tom není mezi těmito skupinami a jednotlivými knihami podle křesťanského pojetí žádný rozdíl v kvalitě či v autoritě.

Tři skupiny, které židé rozlišují ve svých biblích, jsou zároveň třemi vrstvami, které postupně vznikly a postupně byly uznány za svaté Písmo. Prvá skupina - knihy *Zákona* - je daleko významnější a autoritativnější než skupina druhá, které však je ještě přikládána větší váha než třetí.

1. *Torā-Zákon* [knihy Mojžišovy, *Pentateuch]; hebrejsky se značí též *ch^emiššā chumšē tōra*, t. j. pět pětín Zákona. Jednotlivé knihy označují židé podle jejich počátečních slov: *b^erešit, šémōt, va-jikrá, b^e-midbār, d^e bārīm*.

2. *N^ebi'im*, Proroci. Dělí se na t. z v. n. *rī'šōnīm* [t. j. proroci přední] a n. *ach^erōnīm* [t. j. proroci zadní]. Toto označení sice naznačuje časovou posloupnost, avšak zcela jasně značí uspořádání jednotlivých knih za sebou v sou-

boru svatých Pisem. T. zv. »přední proroci« jsou knihy, které jsou převážně obsahu historického; židé je však považují za prorocké, protože přý jejich autory byli proroci: Samuel [1S], Jeremiáš [1-2Kr]. V druhé části jsou vlastní spisy prorocké, ovšem ne všechny, které tam my zařazujeme, a/ přední proroci: Joz, Sd, 1-2S, 1-2Kr; b/ zadní proroci: Iz, Jr, Ez, Kniha 12 proroků [v stejném pořadí jako je máme my].

Knihy Samuelovy, Královské a soubor 12 proroků se tedy počítají vždy za jednu knihu.

3. *K'túbim-Spisy*. Sem patří všechny ostatní knihy biblického kánonu:

a/ velké knihy poetické, které mají zvláštní akcentuaci: Ž, Jb, Př [někdy bývá Př před Jb] ;

b/ *m'gillót-svitky*, které se čítají o hlavních židovských svátcích. Jsou seřazeny buď podle kalendářního pořadí svátků: Pis, Rt, Pl, Kaz, Est, nebo podle časového pořadí jejich dějů, po př. vzniku: Rt, Pis, Kaz, Pl, Est.

c/ ostatní spisy: Dn, Ezd, a Neh, 1-2Pa. Ezd a Neh jakož i obě Pa jsou vždy počítány za jednu knihu.

Toto pořadí, obvyklé v dnešních hebrejských biblich, je doloženo teprve od doby masoretů [viz odst. 15]. V talmudském traktátu *Bába bátrá* je doloženo pořadí starší, v němž je podobně jako v našich biblich přiřazena kniha Rt k Sd a Pl k Jr; spisy prorocké jsou seřazeny postupně podle velikosti: Jr, Ez, Iz, 12 proroků. V oné době ovšem ještě nebyl Starý Zákon psán do knih našeho tvaru [kodexů], nýbrž na svitky, které obsahly jednu knihu, a mohly být různým způsobem seřazeny.

Tento soubor čítá podle židovského podání 24 knih; u židovského spisovatele z konce I. stol. po Kr. Flavia Josefa je však doloženo rozdělení na 22 knih, t. j. počet souhlasící s počtem liter v hebrejské abecedě; při tom patrně byly Sd a Rt, jakož i Jr a Pl počítány vždy dohromady za jednu knihu.

Jednotlivé knihy byly již v hebrejských rukopisech z doby před Kristem rozděleny na odstavce, které však nebyly číslovány. K účelům bohoslužebným byl pentateuch rozdělen na 52, po př. 153 oddílů, které se čítaly v synagoze o sobotách, takže celý pentateuch byl přečten za jeden, po př. podle druhého způsobu za tři roky. Tyto odstavce se nazývají *párášá* a označují se vždy začátečními slovy. Podobně v knihách prorockých a spisech byly vyznačeny oddíly [*haftará*], které se četly vždy k příslušnému sobotnímu oddílu pentateuchu. Masoreti pak rozdělili dále biblické knihy na odstavce [*seder*] větší a menší.

Rozdělení na kapitoly je původu křesťanského, zavedl je nedlouho po r. 1200 Stephen Langdon, arcibiskup canterburský. Židé je převzali v XV. a XVI. stol.

Rozdělení na verše [*pásúk*] je původu židovského, jsou o něm zprávy již v talmudu. Bylo pečlivě provedeno v době masoretské. Křesťané je převzali teprve v II. polovici XVI. stol. [Lutherova bible 1568, polyglotta antverpská 1571].

4. Složitost SZ. Zatím co spisy NZ vznikly průběhem jednoho století, spisy SZ vznikaly průběhem doby delší než tisíc let. Nejstarší výroky a zákonné části pocházejí podle všech známek již asi ze XIV. stol. př. Kr., píseň Debořina [Sd 5] z XII. stol. Nejmladší částí SZ je kniha Danielova, jejíž splněná prorocství [kap. 8-12] můžeme datovat dosti přesně do doby povstání makabejského, do r. 165 nebo 164 př. Kr.

Během této dlouhé doby prožil lid staré smlouvy velmi mnoho změn: z kočovných kmenů se po usazení v zemi zaslíbené stali obyvatelé měst a vesnic, jejich království vzniklo i zaniklo, prožili obsazení a zajetí babylonské, obnovu po zajetí, a ke konci této doby nově úsilí o platnost Zákona Božího. Izraelské kmeny se musely vyrovnávat s kanaánskými vlivy sociálními, kulturními i náboženskými. V Palestině, která již svou polohou je na křižovatce zájmů a kultur okolních velkých oblastí, projevovaly se různým způsobem zásahy a vlivy mesopotamské, egyptské, aramejské, později i perské a řecké. Toto vše se nějakým způsobem odráží i v hebrejské bibli, která zůstávala stále živou knihou. Starší slovesné tvary byly upravovány jazykově, byly vykládány takovým způsobem, aby mohly plně působit i ve změnách poměrů, starší spisy byly upravovány různým způsobem, pomocí škrťů, vsuvek a dodatků i oprav, a celé typy podání byly zásadním způsobem přehodnocovány.

Tato různorodost SZ není ovšem na jeho dnešní podobě tak patrná. Po stránce jazykové byly jednotlivé jeho části, které vznikaly v různých obdobích a projevovaly tak různý stupeň jazyka hebrejského, upraveny podle zděděné a snad do jisté míry i rekonstruované výslovnosti masorety hl. v VIII.-IX. stol. po Kr. Stopy různých nářečí - tak Oz, elohistický pramen a vyprávění o Elizeovi prozrazují ještě nyní severoizraelský původ - byly setřeny již v dřívější době, a vše bylo upraveno podle nářečí jerusalemského. V pozdních knihách Ezd a Dn jsou ovšem ponechány delší oddíly v jazyce aramejském. [Ezd 4,8-6,18; 7,12-26; Dn 2,4-7,28]. - Původní básnické výtvořby byly později upraveny tak, že jsou mnohdy psány i přednášeny jako prosa. - Různými úpravami věcnými, patrně i vypuštěním některých míst pro pozdější dobu neúnosných, bylo dosaženo i jednoty v náboženském zaměření.

5. Původ sz látek. Židé i křesťané vyznávají, že SZ jest Božím Slovem, které bylo dáno lidem skrze Mojžíše, proroky a jiné svědky z lidu Božího, z Izraele. V evangelických církvích v XVII. stol. bylo rozšířeno a do dnes doznívá pojetí t. zv. slovní inspirace, t. j. jako by Bůh diktoval slova své zjevení lidem a ti je jen zcela mechanicky, bez vlastní účasti, psali. [Muslimové věří, že jejich svatá kniha spadla s nebe již úplně napsaná].

Avšak toto pojetí je pravým opakem skuteč-

[972] Starý Zákon

nosti. Sám SZ svědčí o tom, že Bůh mluvil k určitým lidem, žijícím v určité době za určitých okolností, a tyto svědkové podle svých lidských předpokladů a schopností Boží zjevení tlumočili mluveným slovem nebo písmem. Toto prvotní slovo bylo pak často různým způsobem upravováno a měněno, ano při dalším přenášení slovním i písemným se mohly do něho vloudit i různé chyby a omyly.

Je tedy zásadně nutné, aby se vykladač Písma i jeho čtenář snažili zjistit i tyto lidské okolnosti. Není nikterak lhostejné, z které doby který oddíl biblický ve svém slovním zachycení pochází, po př. jakého daného materiálu prorok či pisatel použil. Při zjišťování těchto okolností je nutno užít nejen všestranného jazykového, literárního a obsahového rozboru SZ samotného, nýbrž také přihlídnout k zprávám z okolních národů, které se nějak týkají biblických událostí a slov. I výsledky archeologického výzkumu Palestiny a sousedních zemí dodávají cenné informace, které nelze přehlédnout.

Některé látky SZ jsou zcela jistě původu cizího a byly za různých předpokladů a s různými úpravami do SZ převzaty. Další otázkou pak je, které látky jsou od počátku náboženské, či zda se vyskytují v SZ i látky původu nenáboženského, světského [profánního]. Při přejímání cizích látek ovšem záleželo na jejich původním náboženském zaměření. Pokud odporovalo víře v jediného Boha Hospodina, byly upraveny tak, že po původním pojetí zůstaly nanejvýš nepatrné stopy. I protikladné náměty a látky byly ovládnuty a přetvořeny mocí výrazného náboženství izraelského. [Vzdálený, avšak v podstatě podobný jev lze sledovat na české reformační duchovní písni: mnohé nápěvy zcela světské na straně jedné a výrazně katolické bohoslužebné hudební tvary na straně druhé byly zpracovány a zvládnuty k bohoslužbě evangelické]. Látky obsahem celkem nenáboženské byly přijaty bez podstatných změn, jak vidíme na převzetí některých přísloví z egyptských sbírek Amenemopeovy a Ateovy do biblické sbírky přísloví [*Přísloví]. Náboženské látky zaměřené jednobožsky byly přijaty tím způsobem, že místo cizího božstva byl došazen jediný Bůh izraelský, Hospodin. Tak v Ž 104 se používá stejných výrazů jako v hymnu egyptského faraona Echnatona [XIV. stol. př. Kr.] na božský sluneční kotouč, Atona. Tam, kde SZ přejal látky mnohobožské, očistil je arci radikálně ode všech stop mnohobožství a ponechal jen vlastní děj. To je nej názorněji patrné na 1. kap. Genese, jejíž materiál ze značné části vychází z babylonského mythu o stvoření světa, a na vyprávění o potopě [Gn 6-9], které navazuje na jeden oddíl sumersko-babylonského eposu o Gilgamešovi. Veškeré zmínky o mnoha božstvech, která spolu bojují a hádají se, jsou přirozeně vynechány, zůstává jediný svrchovaný Bůh, jímž jest Hospodin - a i jinak jest látka pronikavě přetvořena. V těchto způsobech převzetí se

jeví protiklad víry v Hospodina proti projevům jiných náboženství. Výslovně polemicky - proti staroperskému zarathuštrovskému dvojbožství - je zaměřen Iz 45, 6-7.

Podobně byly přebírány i látky, které byly vázány na místa Kanaánu, jež našli Izraelští při příchodu do země. Na př. vyprávění o původu svatyně bethelské [Gn 28, 10-22], o zkáze Sodomy a Gomory [Gn 18-19].

Některé látky starozákonní si přinesli Izraelští z pouště, kde žili jako kočovníci: zvykové právo, společenské vztahy rodové a kmenové, některá náboženská zařízení, pověsti o pratecích, kteří žili jako kočovní pastýři. Tyto látky byly částečně upraveny tak, aby vyhovovaly i poměrům po usazení Izraele v Palestině.

Některé látky byly dány dějinami Izraele. Zde je velmi důležité vždy zároveň sledovat, pokud to prameny dovolí, skutečný průběh dějin a porovnávat jej s pojetím nábožensky zaměřeným, které je v SZ doloženo. Pro dobu Mojžíšovu, Jozuovu a Soudců mají záznamy biblické většinou spíše ráz pověstí než historie, z čehož však nelze soudit, že by tyto postavy a děje nebyly skutečné, nýbrž spíše že byly opředeny pověstmi. V podání o Samuelovi a Saulovi je již více materiálu historického, soubor o nástupnictví Davidově [2S 9-20, 1K 1-2] je již líčením zcela historickým a následující knihy Královské s malými výjimkami též. Historické materiály byly zpracovány podle náboženských hledisek v díle t. zv. Jahvisty, po př. jeho pokračovatele, v deuteronomistickém dějepisném díle, v souboru pentateuchu, a v t. zv. díle kronikářském [t. j. 1-2Pa, Ezd, Neh]. O literatuře prorocké, žalmové a o knihách zabývajících se moudrostí viz dále odst. 9.

6. Náboženské a světské látky v SZ. Jako soubor je SZ zaměřen zcela jasně nábožensky a i ty látky, které snad původně náboženský ráz neměly, dostaly jej přijetím do tohoto souboru. Látky, které byly původu cizího nebo v nichž se ještě obrazelo mnohobožství, byly upraveny tak, že jejich zaměření jako svědectví víry v jediného Boha Hospodina naprosto převažuje. Jestliže však chceme posoudit, které látky původně byly náboženské a které nikoliv, musíme počítat s tím, že oblast náboženství byla ve starověku daleko širší než dnes. Do mezi náboženství náleželo i umění; různé práce zemědělské i jiné byly vázány na určité obřady a úkony rázu náboženského.

I veškeré právo patřilo do oblasti náboženské. Jestliže se na př. kopala studně, byla k tomu zpívána píseň [Nu 21, 17-18], která byla pro zdar práce podle tehdejšího pojetí zrovna tak důležitá jako kopání samo. Setba, žně, vinobraní, narození dítěte a jiné podobné události byly spojeny s určitými náboženskými obřady.

V Izraeli však můžeme sledovat, jak právě zemědělské obřady byly zbavovány svého původního rázu, do jisté míry až čarovného, a byly spojovány s určitými událostmi z historie Izraele, s připomínáním Božích zásahů do dějin Božího lidu. Tak *velikonoce byly pů-

vodně zemědělskou slavností na počátku žni [Joz 5,11], k níž se družila pastýřská slavnost jedení prvotin stáda; byly však spojeny se vzpomínkou na vyvedení z egyptského otroctví, a toto pojetí pak převládlo. Z původního zemědělského a pastýřského zbyly jen některé úkony: odstranění kvasu a jedení beránka. Podobně o svátcích letničních, jež byly svým původem dožínkami, se připomínalo, že Hospodin dal Izraeli skrze Mojžíše na hoře Sinai svůj Zákon.

Některá vyprávění, která byla původně spíše bájemi, byla oděna do historického roucha [patrně m. j. Sd 13-16]. Na druhé straně ovšem musíme též počítat se zjevem opačným: kolem historických událostí a osob se navrstvily pověsti, takže činí mnohdy dojem báje [na př. počátky Samuelovy; v pozdější době králování Achabovo a pověsti o prorocích v souvislosti s ním].

Jestliže však některé vyprávění biblické je vyjádřeno formou báje [mythu], neznamená to, že by nechtělo vyjádřit skutečnost. Tak líčení 3. kap. Gn sice obsahuje takové rysy, jako mluvícího hada, zázračné stromy s anděly s plamenným mečem, avšak vyjadřuje zcela jasnou skutečnost, že všichni lidé jsou poddáni od přirozenosti moci hříchu. Tuto skutečnost vyjadřovala pozdější pokolení úsudkem: »všichni lidé jsou hříšní«, nebo pojmem »hříšnost«. Totéž je vyjádřeno v Gn 3 daleko názorněji líčením děje, který se nemusel takto přesně kdysi odehrát, který však se svrchovaným porozuměním a uměním vyjadřuje jednu z nejlhubších a nejskutečnějších skutečností. »Nejde o událost; jde o soud nade všemi lidmi pro nesený, který mluví k našemu svědomí, naší vůli.«

7. Slovesné druhy. Jako ve všech starověkých literaturách, i v SZ byly pro vyjádření určitých obsahů ustáleny pevně výrazové prostředky. Osobnost jednotlivého pisatele hrála poměrně menší úlohu. Můžeme tedy poměrně přesně postihnout jednotlivé slovesné druhy, jež jsou dost výrazně rozlišeny. Začneme-li od tvarů nejvíce vázaných a budeme-li pokračovat k tvarům umělecky méně propracovaným, dostaneme tuto řadu:

Básně byly vázány určitými zásadami, jež však nebyly patrně ve všech dobách a pro všechny druhy básní tytéž. Většinou se nyní soudí, že v každém verši byl určitý počet slabik přízvukných, a mezi nimi vždy nějaké slabiky nepřívukné, jejichž počet mohl kolísat [Ley, Budde, Sievers]. Zdá se však, že v nejstarší době byla základními jednotkami prostě jednotlivá slova [Azarja dei Rossi v XVI. stol., Peters 1857], podobně jako tomu asi bylo i v básních akkadských a ugaritských. Nejmladší básně SZ byly však podobně jako současné i pozdější poesie aramejská tvořeny pravidelným střídáním jedné slabiky přízvukné a jedné nepřívukné [Hölscher, Mowinkel, Horst]. Písne byly zpívány, často za doprovodu nástrojů, jednotlivci i sbory. Básně mohly být též recitovány zpěvavým přednesem.

Na rozhraní mezi poesii a prosou jsou přísloví, výroky soudní, prorocké a pod., a rytmovaná prosa, která sice netvoří verše, avšak vyžaduje vázanějšího způsobu přednesu než prosa obyčejná.

Mezi prosaickými částmi SZ nalezneme jak oddíly velmi pečlivě stylizované, tak i dokumenty, při nichž se na styl nehledělo, ba i různé záznamy a seznamy, které prostě podávají fakta bez nejmenšího zřetele uměleckého.

8. Podání [tradice] ústní a písemné. Různé druhy sz látek byly jednak mnohdy po dlouhou dobu přenášeny s pokolení na pokolení ústně, dokud nebyly svěřeny písmu, jiné zase zřejmě od počátku předpokládají písemné zachycení.

Dnešní lidé nedůvěřují právem příliš své paměti, avšak ve starověku ústní podání bylo velice spolehlivé. Udržovaly se jím sice většinou menší celky, a paměti se napomáhalo básnickou formou i jinými oporami [na př. čísla 3 a 4: Am 1, v. 3,9,13; 2, v. 1,4,6; Př. 30, v. 15,18,24,29], avšak i dlouhé prosaické celky mohly být ústním podáním spolehlivě po dlouhou dobu udržovány. Dodnes židé při syna-gogální bohoslužbě, kde užívají sz textu bez značek pro samohlásky a přednes, musejí vlastně tyto prvky dodávat podle paměti; mnozí židé znají z paměti velmi obsáhlé a obtížné oddíly talmudu. [Muslimští učitelé a kazatelé při theologických úvahách a vyučování vždycky citují kur'an z paměti, neboť si jej pamatují celý doslova].

Znalost písma byla v Palestině rozšířena již v době před příchodem Izraele; písmo toto bylo velmi jednoduché a mělo pouhých 22 znaků. V SZ samotném máme mnoho zpráv o písemných záznamech: Desatero [Ex 20,1-19; podle Ex 24, v. 4 a 12], jiné zákony [Joz 24, 26; 2Kr 22,8; Neh 8,1], výroky prorocké [Iz 8,1, Ab 2,2; a zvláště Jr 36]. Dokud toto písemné podání nebylo ustáleno, mohlo podléhat různým změnám, jak úmyslným [vysvětlující vsuvky, opravy zhodnocující i znehodnocující], tak bezděčným [chyby při opisování, zvláště když se diktovalo]. Někdy tedy mohlo být ústní podání věrnější než písemné, zvláště u částí básnických, kde by se odchylky při recitaci projevíly. - Některé látky, zvláště kratší celky, byly asi přednášeny ústně dosti dlouho; zdá se, že zkázá Jerusalema r. 587 a zajiati babylonské donutilo Židy, aby zachytili všechnu svou slovesnost písemně, i tu, která do té doby kolovala jenom od úst k ústům.

9. Prostředí a účel jednotlivých literárních druhů. Až na malé výjimky nebyly sz literární druhy psány rovnou do knih, jež by byly určeny ke čtení, nýbrž obíhaly ústně nebo písemně v určitých prostředích a konaly svůj určitý úkol. Lze všeobecně říci, že čím byly jednotky těchto druhů kratší, tím obecněji byly rozšířeny. Některé druhy byly však přísně vázány na určité společnosti nebo místa.

[974] Starý Zákon

- Zcela jistě byly obecně, mezi lidem, rozšířeny různé průpovídky, přísloví a příměry, bajky a pověsti, zvláště o praotcích, nebo ty, které vysvětlovaly určité zvyky nebo názvy určitých míst.

Obecně byly jistě rozšířeny i písně, z nichž máme zachování písní potřebnou při práci na kopání studně [Nu 21, 17-18], písní vítající vítězné vojsko [1S 18,7] a zprávy i o písních jiných, dokonce i pijáckých [Iz 22,13, Am 4,1]. Písně svatební jsou zachovány v Pis a v Ž 45, nářky nad mrtvými na př. v 2S 1, 19-27.

Shromáždění moudrých starců v branách měst se zabývala soudem a odevzdávala dalším pokolením zvykové právo i moudrost stručně vyjádřenou v příslovích.

Na královském dvoře se též hojně pěstoval zpěv, avšak větší význam měly záznamy správní [na př. 1Pa 27] a historické, které vedli zvláštní dvorní kronikáři [mazkir, 2S 8,16].

Nejvýznamnějšími středisky pro vznik a udržování sz písemnictví však byly svatyně. Každá svatyně měla zdůvodnění své svatosti [hieros logos], jež bylo obyčejně vyjádřeno pověstí [Béthel Gn 28,10-22]. I různé bohoslužebné předměty [měděný had Nu 21,4-9] a náboženské zvyklosti [Nu 16,40-46; Lv 23, 42-43] soustřeďovaly podobná vyprávění. Nejrozsáhlejší z nich se zabývá událostmi kolem truhly úmluvy [1S 4-7]. - V svatyních byly uchovávány a zveřejňovány předpisy bohoslužebné [na př. t. zv. dvanáctero síchemské Dt 27,15-26] i ustanovení o udržování náboženské čistoty pospolitosti i jednotlivců [na př. Zákon svatosti Lv 17-26]. - Svatyně poskytovaly i právní ponaučování, jednak vysvětlováním a uplatňováním božských příkazů, jednak skrze ordálie [Boží Soudy], jež rozhodovaly pomocí losu [*urim a tummim] nebo určitých obřadů [Nu 5,11-31]. Též soubory právních příkazů a zvyků, náboženských i spíše světských, byly ve svatyních předčítány shromážděnému lidu při slavnostech.

U zákonů je na první pohled patrná dvojí forma: jednak t. zv. apodiktická, t. j. výslovný příkaz nebo zákaz [Desatero Ex 20,1-19; 22, v. 18-22], jednak t. zv. kasuistická, t. j. za vyčtení různých případů, které jsou pak různě podle okolností hodnoceny. [Na př. Ex 21,28- 36]. První způsob velmi často vyjadřuje příkazy a zákazy náboženské, druhým jsou vyjadřovány právní vztahy soukromé, po př. i trestní.

Pro svou potřebu si vedly svatyně i rodokmeny kněží a záznamy historické.

Bohoslužebný zpěv obstarávaly skupiny zpěváků, mezi nimiž byli i skladatelé žalmů. Jejich žalmů se používalo při pravidelné každodenní bohoslužbě, při svátcích, zdá se, že i při různých zvláštních příležitostech, na př. při ordáliích. Tak aspoň se vysvětlují žalmy, v nichž úpěnlivá prosba o pomoc od Boha náhle přechází v radostné děkování za poskyt-

nutou pomoc [na př. žalmy 7; 13; 17; 27; a 41]. K jednotlivým druhům viz *Žalmy.

Při svatyních fungovali kromě kněží, zpěváků a pomocného služebnictva i t. zv. kultovní proroci, kteří obstarávali liturgické texty pro různé svátky, posty, příležitostné oslavy a pod. Mezi tyto t. zv. prorocké liturgie se počítá na př. Iz 33, Iz 9 [při nastolování krále] a celá kniha Nahumova, [podle některých složena k oslavě zkázy města Ninive r. 612].

Od prorockých skupin extatického typu a starších proroků se žádné písemné památky nezachovaly, jen vyprávění o nich [na př. 1S 10,10-13], nejrozsáhlejší o Eliášovi [1Kr 17-2Kr 2] a o Elizeovi [2Kr 2-13]. - V prorockých knihách, které jsou v SZ pod jmény určitých t. zv. písemných proroků, jsou v podstatě tři druhy vyjádření prorockých slov: A) Slovo Boží je uvedeno výrazem »tako praví Hospodin« nebo podobným, při čemž nejsou uvedeny žádné okolnosti, za kterých prorok toto slovo Boží pronesl [na př. Oz 4-14, Iz 40-55]. B) Prorok vypráví o sobě, za jakých okolností se mu zjevení od Boha dostalo, a při tom je uvádí [Oz 3; Iz 6 a 8]. C) O působení proroka se vypráví v 3. osobě a přitom se uvádějí jeho výroky [Oz 1; Jr 20; 28; 34].

Písemné záznamy obstarávali prorokům jejich přátelé, na př. Jeremiášovi Băruch [Jr 36]. O další udržování výroků prorokových, ústní a pak i písemné, staral se kruh jeho žáků a následovníků. Prorocké výroky byly v starší době vesměs, v pozdější většinou v řeči vázané, což usnadňovalo pamatování.

V V. stol. prorocká činnost přímá a ústní ustávala a proroci se uchýlovali k písemnému rozšiřování zjevení od Boha přijátého většinou ve formě anonymních spisků [Mal, Zach 9-14]. Později i tato proroctví nahrazuje *apo-kalypťika [Dn; Iz 24-27], jež odhaluje tajná vidění. Tato forma i po strance výrazové zůstávala daleko za přímým působením starších velkých proroků.

Další skupinou důležitou pro tvorbu a udržování literatury sz byli učitelé moudrosti, kteří sbírali a vymýšleli přísloví. Jejich písemná tvorba byla zaměřena k poučení a mravnímu vedení lidu [Př 1-8, Kaz, Ž 37,73 a j., též Jb].

Po návratu ze zajetí babylonského se vytvořily skupiny znalců a vykladačů Zákona, písařů a zákoníků. Ti shromažďovali a sjednocovali starší zákonné i historické dokumenty a tvořili i žalmy v zákonickém duchu [Ž 1,119 a pod.].

Do SZ byly zahrnuty také mnohé látky zcela neliterární, na př. seznamy míst a hraničních bodů [Joz 13-19], rodokmeny [1Pa 1-7], listiny [Ezd 4-7].

Poměrně málo částí SZ bylo psáno se záměrem literárním v našem slova smyslu; nejspíše jen paměti Nehemiášovy a knihy Kaz, Jb, Rt a Jon.

Všechny tyto druhy byly stále různými úpravami aktualizovány, starší zákony byly vysvětlovány a pozměňovány novějšími, prorocké výroky byly opatřovány dodatky a pod.

10. Přehled vzniku SZ. V SZ je obsažen jen výběr toho, co se ze staré hebrejské literatury zachovalo. Víme, že kromě knih do SZ pojatých existovaly celé knihy, z nichž se nám nic nedochovalo, jako kniha Upřímného [Joz 10,13; 2S 1,18], kniha bojů Hospodinových [Nu 21,14], kniha králů Izraelských [2Pa 33,12; viz též 1Kr 11,41; 2Pa 33,19]. Dějiny starohebrejského písemnictví jsou tedy mezerovité.

Jinou obtíží je zvláštní ráz starověké slovesnosti, jež měla daleko přesněji vypracované jednotlivé literární druhy a tvary, takže individualita básnická či spisovatelská byla jimi omezena, a lze mnohdy jen dosti nesnadno jednotlivé pisatele rozlišit. Mnozí z vynikajících slovesných umělců, kteří měli významný podíl na literárním ztvárnění sz látek, jsou sice postižitelní podle slohu a rázu své práce, jako t. zv. Jahvista [*pentateuch], pisatel historie království Davidova, autoři Joba a Kazatele, avšak jejich jména nejsou známa. Jsou však doložena jména proroků, od nichž pocházejí rozsáhlejší knihy nebo jejich části.

Určením doby vzniku jednotlivých knih a oddílů SZ se zabývali již upravovatelé SZ [viz nadpisy žalmů, na př. 51; 52; 56; 57; 59; 60]. V talmudu je zachována tradice o pisatelích a tudíž i době vzniku jednotlivých knih SZ, nezachovala však původní skutečnost, nýbrž podává svérázné pozdní názory. Doby vzniku jednotlivých oddílů SZ je možno s větší nebo s menší přesností určit podle hledisek jazykových i slohových, podle používání starších spisů, podle zmínek o dobových událostech. Lze tedy přece jen zařadit velkou část sz oddílů do určitého časového pořadí, i když je nutno počítat s tím, že mnohé z nich byly ještě dodatečně upravovány a že tudíž tyto závěry v jednotlivostech nemusí být zcela spolehlivé.

A. Doba předkrálovská [do X. století před Kr.]. Z této doby se zachovaly různé výroky, pořekadla, písně [na př. Debořina, Sd 5], pověsti o praotcích, o různých místech, zvláště o svatyních, jakož i právní výroky. S Mojžišem je nejpěvněji spjato jednak Desatero, jednak píseň o přechodu Rudého moře [Ex 15]. Tyto látky jsou až na malé výjimky zachovány v pozdějších úpravách.

B. Doba královská [asi 950-586 před Kr.] byla zlatou dobou starohebrejského slovesného umění. Sam král David skládal žalozpěvy [2S 1,19-27] a žalmy [2S 22 = Ž 18], ovšem všechny žalmy označené jeho jménem od něho sotva pocházejí, jeho jméno značí spíše určitý druh žalmu. Se jménem Šalomounovým, který sbíral i psal přísloví, byly pak podobně spojeny i další knihy moudrosti: Kaz a Pis. V této době byl dán nynější ráz i t. zv. »prameni jahvistického« a byla sepsána historická vyprávění o králování prvních dvou králů, obojí neobyčejně živým a názorným slohem. Z doby rozděleného království pochází úprava t. zv. »pramene elohistického«, jež vznikl v království Izraelském, odkud pocházejí i vyprávění o prorocích Eliášovi a Elizeovi

a kniha proroctví Ozeášových. Též z VIII. století jsou proroctví Amosova.

Z doby po zkáze království Izraelského pochází většina původních proroctví Izaiášových a ze VII. stol. Nah, Ab, Sof. Významným mezníkem je r. 622, kdy byla v chrámě nalezena kniha [2K 22,8 a násl.], jež tvoří základ Deuteronomia. V jejím duchu byly zpracovány starší prameny historické i zákonné. Zároveň vznikaly i nové žalmy a proročké liturgie. Do posledních dob království Judského spadají proroctví Jeremiášova, Micheášova a patrně též Joelova.

C. Doba zajetí babylonského [587-539 před Kr.]. Rok 587 znamená přervání tradice státní a do značné míry i náboženské a slovesné. Bylo nutno zachraňovat vše, co z předchozích dob zůstalo. Slovesné útvary, zachovávané dosud jenom ústně, byly zachyceny písmem, byly sbírány různé písemné záznamy zákonné, historické, proročké i jiné, a zařazovány podle určitých hledisek do větších celků. — Pečeť této smutné doby nesou zvláště kniha Pl a Ž 137. Nejvýznamnější proroci té doby působili v Babylonii: kněz Ezechiél a jménem neznámý prorok, jehož proroctví jsou zachována v knize Izaiášově, k. 40-55, a jež se proto nazývá Druhý Izaiáš [Deuteroizaiáš].

D. Doba obnovy [539 - asi 400 před Kr.]. Po návratu ze zajetí a při obnově chrámu [517] působili proroci Aggeus a Zachariáš

[1-9], o něco později t. zv. Třetí Izaiáš, od něhož pocházejí kap. 55-66 knihy Izaiášovy.

Z druhé polovice V. stol. pocházejí listiny a záznamy v knize Ezdrášově a paměti Nehemiášovy. Veřejná proročká činnost již skončila, proroci vydávali svá proroctví raději písemně a anonymně [Mal].

Působením Ezdrášovým došlo asi r. 444 v Jerusalemě k slavnostnímu prohlášení Zákona závazného pro lid judský [Neh 8-10]. Tímto zákonem byl patrně již soubor dochovaný jako *tóra*, pět knih Mojžišových. Do základu daného t. zv. kněžským kodexem byly vpracovány starší prameny a přizpůsobeny jeho duchu.

V této době nebo o něco později dostalo asi nynější tvar historické pokračování tohoto díla, vpravené do rámce deuteronomisticky zaměřeného: Joz, Sd, 1-2S, 1-2K. O něco mladší je více kněžsky orientovaný soubor t. zv. »Knih dnů«, »kronik«, jež je zachován v knihách 1-2Pa, Ezdr a Neh.

E. Období převládajícího zákonictví. [IV. až II. stol. př. Kr.]. O vnějších událostech této doby máme velmi málo záznamů [*Izrael, odst. 7 a 8]. Zákon Mojžišův se stal pevnou normou pro náboženský život židovský, v jeho duchu byly tvořeny i zákonické žalmy [1,119 a j.] a upravována starší literatura. Proti zákonické tendenci, omezující lid Boží na ty, kteří mohli prokázat rodokmenem svůj židovský původ, se obrací knihy Rut a Jonáš. Místo proroctví pronášeného veřejně nastupuje apo-

[976] Starý Zákon

kalyptika, jejichž pisatelé chtějí zůstat neznámí, aby mohli svými mnohdy fantastickými proroctvími povzbuzovat lid [Iz 24-27, Zach 9-14, dodatky v starších prorockých knihách].

Zákon se stal i normou pro výběr druhé vrstvy sz kánonu, proroky, do níž náležela jednak prorocky pojatá historie, jednak proroctví vlastní.

Pro kanonisaci sbírky prorocké, k níž došlo asi kolem r. 300, byla věnována pozornost i ostatním typům svatých spisů, byly sbírány a pořádány žalmy a přísloví. Do IV. či III. stol. lze klást z jazykových důvodů i vznik nynější podoby knihy Jobovy a Písne Salomounovy, jež ovšem obsahují materiál starší. Z této doby jsou patrné i knihy Kaz a Est a vyprávění v knize Danielově [1-6], zatím co proroctví její druhé části [7-12] lze datovat v nynější podobě do r. 165 nebo 164 př. Kr., tedy již do počátku makkabejského povstání, jež bojovalo za zákon Hospodinův.

Soubor t. zv. Spisů byl jako třetí část k sz kánonu připojen patrně již v I. stol. př. Kr. Pokud docházelo v těchto dobách k nějakým změnám v sz literatuře, mohly to být již jen menší úpravy. Podstatné rozdíly v rozsahu některých sz knih [Jr, Př] mezi hebrejským textem a nejstarším řeckým překladem ze III.-II. stol. př. Kr. [*Septuaginta] nám umožňují datovat aspoň přibližně upevnění textu sz do II. stol. př. Kr.

11. Kanonisace SZ. Již v předchozím přehledu byl naznačen její postup a částečně i motivy. Můžeme rozlišit uznání vnitřní hodnoty náboženských spisů, která byla osvědčena dlouholetým jejich používáním při veřejné bohoslužbě i k soukromému náboženskému vzdělávání, od vnějšího formálního prohlášení jejich závaznosti a posvátnosti, kanonisace, která byla podle židovské tradice v podstatě správně provedena určitou institucí, shromážděním zákoníků, kněží a starších lidu.

Zákonné části SZ byly již v době před zajištěním babylonským přednášeny o slavnostech ve svatyních, po zajištění v vznikajících nových zařízeních pro židovskou bohoslužbu, v synagogách. Spisy prorocké nesly pečeť svatosti již svým původem, jako slovo zvěstované z vůle Boží. Žalmy byly již od doby velmi dávne zpívány při bohoslužbě chrámové. Vnější prohlášení těchto knih za kanonické tedy jen potvrzovalo jejich dosavadní užívání a účtu. Smyslem kanonisace bylo spíše přesně vymezit rozsah těchto svatých knih a ohraničit je proti ostatní náboženské literatuře, jež v pokračování těchto spisů stále vznikala.

Zákon byl kanonizován patrně v době Ezdrášově asi r. 444 př. Kr. v Jerusalemě tím způsobem, že byl lidu přednesen a že se lid slavnostně zavázal jej zachovávat [Neh 8]. U druhé a třetí vrstvy sz kánonu, proroků a spisů, nemůžeme sice udát nějaké datum a událost, které by byly spjaté s jejich kanonisací, avšak sotva lze předpokládat, že při přísné organizaci ži-

dovského náboženského i kulturního života pod vedením shromáždění, jež bylo předchůdcem pozdějšího známého synedria, by byla věc tak závažná, jako jest určení rozsahu posvátných knih, ponechávána libovolnému rozhodování jednotlivců.

Závěrečná fáze kanonisace SZ se podle židovské tradice odehrála teprve asi r. 90 po Kr., kdy po zkáze Jerusalema a chrámu v r. 70 se Židé opět - jako po zkáze r. 586 př. Kr. - uchýlovali k Zákonu, aby na jeho základě budovali další existenci svého společenství. Na synodě v městě Jabne [řecky Jamneia] poblíž Lyddy byly přy. *kanonizovány knihy SZ v rozsahu, který je Židy od té doby stále zachovávan. Z této doby nám zachoval Flavius Josephus i zprávu o hlediscích, podle nichž byly kanonické knihy posuzovány: musely pocházet z doby, kdy Duch Boží působil skrze proroky, t. j. od Mojžíše do perského krále Artaxerxa [464-424], musely mít posvátný ráz, jejich počet byl omezen a jejich slovní znění bylo nedotknutelné.

Opět z talmudských zpráv víme, že význační učitelé Zákona této a pozdější doby měli námitky proti kanonizaci některých knih a tvrdili, že knihy Ez, Př, Kaz, Pís nepatří mezi knihy, »jež znečišťují ruce«. Tímto zvláštním výrazem se naznačovalo, že kanonické knihy jsou posvátné: každý, kdo se jich jen dotkne, musí si pak umýt ruce, aby se svatost na nich lpící nepřenesla do všedního života. Proti knize Ez bylo namítáno, že některé její předpisy nesouhlasí s předpisy Zákona Mojžíšova, ostatním z uvedených knih byl vytýkán světský ráz. Avšak tyto knihy byly již tak dlouho jako svaté ctěny a užívány, že se vážně nepomýšlelo na jejich vyloučení ze souboru svatých knih, a vznesené námitky byly složitými výklady odstraněny.

Kanonisací tohoto souboru se Židé odlišili na jedné straně od Samaritánů, kteří jako svatou knihu uznávali jen *pentateuch, na druhé straně vymezili přesně rozsah posvátného kánonu proti stále vznikajícím náboženským knihám hebrejským a řeckým, jež do tohoto souboru pojaty nebyly a jež byly později od Židů často přímo odmítány. Tyto apokryfy a pseudepigrafy se zachovaly vesměs jen díky tomu, že se jich užívalo v církvi křesťanské.

Poměrně nedávne nálezy starých hebrejských spisů v genize [= skladěním výklenku] starokáhírské synagogy a v jeskyních u Mrtvého moře nám umožňují lépe a blíže poznat literaturu, která pokračovala organicky v literatuře sz, ale která její kanonisací byla tak výrazně odlišena. Je to jednak kniha Ježíše, syna Sirachova, jenž sám se počítal za zvěstovatele Božího Slova jako proroci [24,33; 50,27], jednak literatura essejská. Essejci si pro svá bohoslužebná shromáždění vytvářeli žalmy, jež používaly forem sz, avšak prozrazují již další vývoj [t. zv. *hódajót*]. Stále vznikaly nové spisy apokalyptické, jak to těžké a rušné doby vyžadovaly.

Od této hebrejsky psané literatury se tedy sz

kánon distancoval, podobně jako od řeckých spisů hellenistických Židů, jež formou a filosofickým obsahem navazovaly v mnohém na vzory řecké.

12. SZ u Samaritánů [viz též *Samaritán]. Samaritáni mají jako posvátnou knihu jen pentateuch, jehož odchylky od souhláskového textu hebrejského masoretského SZ jsou sice početné [asi 6.000], avšak převážně jen pravopisné a mluvnické. Soudí se, že k rozkolu mezi Židy a Samaritány došlo v době, kdy ještě židovský kánon zahrnoval právě jen pentateuch, tedy asi před r. 300 př. Kr. Samaritánská »Kniha Jozuova« sice vzdáleně vychází z knihy biblické, avšak je to pozdní středověká kronika.

Samaritánská výslovnost při čtení bible se dosti liší od masoretské a je v něčem asi původnější. Kromě hebrejského pentateuchu si pořídili Samaritáni též aramejský překlad, targum, ve starověku i překlad řecký a ve středověku arabský.

13. SZ v židovské náboženské pospolitosti: A) *hebrejský text v době předmasoretské*. Ze zpráv židovských i novozákonních víme, že se SZ čítal při každé bohoslužbě v synagoze, a to napsaný ve svitcích. [L 4, 16-17]. O pečlivě opisování sz textu pečovali písaři [sófēr], kteří pak opisy srovnávali se vzornými kodexy uloženými v chrámě, později v synagogách. Máme zprávy o třech takových vzorných exemplářích v chrámě jerusalemském a o kodexu Severově, kterého používali Židé v Římě. Písaři prováděli nebo naznačovali i opravy doloženého souhláskového textu [tikkune sóyrim], a uplatňovali i návrhy na opravy nesrozumitelného či podle jejich mínění nesprávného textu [al-tikrē]!. Díky této péči se udržoval sz text mezi učenci velmi spolehlivě.

V širších vrstvách byly rozšířeny i texty, jejichž prepisování nebyla věnována tak úzkostlivá péče; jsou v nich značné odchylky pravopisné a často i obsahové. Větší množství takovýchto textů bylo nalezeno v letech 1947 a následujících v jeskyních při břehu Mrtvého moře jižně od Jericha, kde byly ukryty od doby války židovské [r. 66-70 po Kr.]. Uchovali je tam obyvatelé essejského kláštera, jehož zříceniny, nazývané nyní *Chirbet Kumrán*, se zachovaly na ostrožně vybíhající z vápencových hor judské pouště směrem k Mrtvému moři; četli společně Písmo několikrát denně, a doslova dnem i nocí je studovali. Mezi zachovanými knihami je úplný text knihy Izaiášovy, jiný neúplný, první dvě kapitoly knihy Aba-kukovy s výkladem a četné větší i menší zlomky mnohých dalších biblických knih. Tyto rukopisy psané písmem, z něhož se později vyvinulo hebrejské písmo čtvercové, pocházejí asi z II. a I. stol. př. Kr. Čtyři malé zlomky Levitiky, psané starobylým kanaánským písmem, jsou kladeny asi do IV. stol. př. Kr. a jsou tudíž nejstarší známé rukopisy sz. Asi z doby kolem narození Kristova pochází papyrus Nashův, na němž je napsáno Desatero a »Slyš, Izraeli« [Dt 6,4 a d.].

Tyto texty byly napsány v době, kdy hebrejšina byla již v běžném životě vytlačena z používání příbuznou aramejštinou a zůstávala jen řečí bohoslužebnou a zákonickou. Bylo tedy nutno zajišťovat a usnadňovat správnou výslovnost starých hebrejských textů, jež byly psány jenom souhláskami, zatím co samohlásky se musely doplnit podle smyslu. Aby se tedy usnadnilo čtení takových textů i lidem, jejichž znalost hebrejštiny již nebyla zcela spolehlivá, naznačovaly se některé samohlásky příbuznými souhláskami, tak na př. znak pro *j* mohl sloužit zároveň i k označení samohlásek *i* a *é*. Teprve někdy od VII. stol. po Kr. se počaly samohlásky a přízvuky označovat zvláštními znaménky.

14. B) *Aramejské převody — targumy*. Při stále klesajících znalostech hebrejštiny však nebylo možno ani různými pomůckami zajistit srozumitelnost původního hebrejského znění SZ a bylo nutno překládat při bohoslužebném čtení pro lid přečtené oddíly jazykem srozumitelným, aramejským. Již v době před Kristem býval přečtený hebrejský text *doplňován ústním aramejským přetlumočením [targum], které obstarával překladatel zvaný *m'turg'mán*. Při blízké příbuznosti aramejštiny a hebrejštiny [možno přirovnat asi s příbuzenským poměrem češtiny a polštiny] nebyl takový překlad příliš obtížný, takže tlumočník mohl i bez písemné aramejské předlohy hebrejský text plněně převádět do aramejštiny. Brzy však byly tyto targumy ustáleny, nejprve ústně a od II. stol. po Kr. i písemně.

Za autora targumu ke knihám Zákona je pokládán Onkelos; toto jméno odpovídá latinskému Aquila a židé soudí, že tento muž byl totožný s překladatelem SZ do řečtiny [viz odst. 16]. Není však vyloučeno, že shoda jmen chce jen naznačit podobný způsob překládání, tak velice věrný vůči originálu, že někdy touto doslovností může být ohrožena srozumitelnost překladu. Kromě tohoto targumu z II. stol. je zachován úplně i targum nesprávně nazývaný Jonatanův a dva targumy neúplné.

Targum k prorokům pochází asi z V. stol. a má jméno Jonatana [syna Uzzielova]. Toto jméno zase odpovídá řeckému jménu Theo-dotion, jež měl i jiný překladatel SZ do řečtiny [viz odst. 16]; tento targum často používá místo doslovného překladu volnějšího opisu.

Targumy k třetí skupině sz kánonu, k »Spisům«, jsou pozdější a dosti odlišného rázu. Žádné targumy nejsou dochovány ke knihám, jež i v původním znění byly zčásti psány aramejsky, t. j. k Ezd [a s ním do jedné knihy řazenému Neh] a Dan.

15. C) *Masoretská úprava hebrejského textu*. V polovině VIII. stol. po Kr. vznikla a rychle se rozšířila židovská sekta nazývaná karaité, t. j. »čtenáři« [rozumí se: Písmá], nebo »Písmáci«. Ti neuznávali na rozdíl od ostatních židů talmud a hlásali návrat k Písmu. Sami se snažili o jeho pečlivě podání i o přesný výklad a podnítili tím i ostatní židy [t. zv. rabbanity]

[978] Starý Zákon

k podobnému úsilí o pečlivé zachycení biblického textu.

Hebrejské slovo *massóra* nebo v jiném tvaru *massoret*, které značí podání, tradici, stalo se výrazem pro tuto činnost a některé její výsledky; pracovníci, kteří v IX. a X. stol. ujednotili biblický text, zajistili jeho správnou výslovnost značkami samohláskovými a jinými, a vyznačili i jeho správný bohoslužebný přednes značkami akcentovými, běžně se nazývají masoreti.

Jen ve zlomcích se zachovaly starší soustavy, které používaly k vyjádření samohlásek bodů a čárek nad písmeny: dvě babylonské, jednoduchá a složitá, a dvě palestinské, z nichž jedné se používalo jen v textech naznačených zkrácenými slovy.

Všechny tyto soustavy vytlačila důkladnější, která používá teček a čárek většinou pod písmeny a která se podle místa svého největšího rozvoje nazývá tiberiádská. Tato soustavu prý vynalezl karaita Móšé ben Móché kolem r. 860. Této soustavy používají všechny pozdější rukopisy a tisky.

Tiberiadští masoreti upravili nejprve souhláskový text sz podle starých spolehlivých rukopisů, zachovali i jejich vnější, mnohdy nepatrné znaky, t. j. ponechali některá písmena psaná zvláštním způsobem, nad linkou nebo pod linkou, obráceně, ve větších či menších rozměrech. Značky pro výslovnost samohlásek a některých souhlásek dosadili asi z velké části podle zděděné výslovnosti hebrejštiny, která však v aramejském jazykovém prostředí mohla podlehnout určitým změnám. [Profesor Kahle soudí, že popudem a vzorem k této práci byla úprava muslimské posvátné knihy kur'ánu a že masoretská výslovnost hebrejštiny byla částečně uměle rekonstruována - prý též s pomocí výslovnosti arabských beduinů.] Masoretské značky zvané akcenty označují jednak slovní přízvuk, jednak fungují jako rozdělovací znaménka, avšak jejich hlavním úkolem je označovat recitativní přednes bohoslužebný. Na okraji masoretských biblických rukopisů a na konci jednotlivých knih i celého SZ je uvedena t. zv. masora, jež obsahuje cenné údaje o způsobu psaní, o výskytu některých výrazů, o počtu veršů, slov a pod. Protože masoreti nemohli provést v starobylém souhláskovém textu žádné změny, opatřili ta slova, která podle jejich pojetí byla nedůstojná či nesprávná nábožensky nebo věcně [*k'ré* = to, co je napsáno], samohláskovými značkami, jež odpovídaly čtení, které oni považovali za správné; toto správné čtení pak vyznačili souhláskami na okraji rukopisu [*k'ré* = to, co se má číst]. Masoreti též rozdělili text na verše a větší oddíly [viz odst. 3].

V Tiberiadě na břehu jezera Genezaretského se zabývali touto prací zvláště dva rody, Ašerův a Naftaliův. Jejich soustavy se poněkud od sebe lišily, později vlivem slavného filosofa židovského Maimonida byla dána přednost škole Ašerově. Rukopisy z konce středověku

však mají text, kde jsou smíšeny zásady obou těchto škol. V době, kdy pracovali masoreti, vznikla též četná pojednání o textu a hebrejském jazyce SZ, později též mluvnice, slovníky a komentáře.

16. D) *Řecké překlady SZ pořízené židy*. Židé, kteří se usazovali hojně v egyptském přístavním městě Alexandrii již od jeho založení, podléhali vlivu řecké kultury i řeči a zapomínali hebrejštinu. Proto již v polovici III. stol. př. Kr. bylo nutno přistoupit k překladu pentateuchu do řečtiny. Legendu o vzniku tohoto překladu, jakož i jeho zhodnocení lze najít v hesle *Septuaginta. Na rozdíl od věrného a pečlivého překladu knih Zákona nebyla ostatním méně závažným knihám sz věnována taková péče, takže jejich překlad je volnější, až nepřesný, a jednotlivé rukopisy se mezi sebou dosti liší. - [Není dosti jasné, jaký praktický význam měly též tehdy pořizované transkripce hebrejského textu řeckými literami, neboť lidem neznalým hebrejštiny poskytovaly jen částečný názor o této řeči. Je známo, že židé spíše používali svého hebrejského písma i v psaní jiných řečí, aramejštiny, arabštiny, staré španělštiny, jidiš, ba i němčiny.]

Není dosud ještě přesně zjištěno, zda existovalo více překladů SZ do řečtiny na sobě nezávislých, které byly potom navzájem přibližovány, či zda odchylky jevíci se v rukopisech vznikly rozličnými úpravami jediného překladu.

Uvažovalo se též o tom, proč sz citáty v NZ a u nejstarších křesťanských spisovatelů, které většinou odpovídají známým pozdějším rukopisům Septuagintním, přece jen leckde se od nich podstatně odlišují. Teprve r. 1951 při prozkoumávání jeskyní u Mrtvého moře byly nalezeny zlomky řeckého překladu knihy Dvanácti proroků, jejichž znění je velmi blízké citátům novozákonním a shodné s citáty Justina Mučedníka.

Když potom Septuaginty používali křesťané, kteří využívali některých jejich míst [Iz 7,14] k polemice proti Židům, přestali Židé septuagintního překladu používat a pořizovali si překlady nové.

Židovský proselyta z Pontu Aquila [řecky Akylas], prý příbuzný císaře Hadriana, pořídil někdy kolem r. 130 překlad tak otrocky doslovný, že lidé řecky mluvící mu bez znalosti hebrejštiny nemohli dobře rozumět. Soukmenná slova hebrejská jsou překládána též soukmennými slovy řeckými, a při tom se dbá, aby pokud možno byla stejně dlouhá, stejného mluvnického rodu, a ještě aby zněla pokud možno podobně.

Jiný překlad pořídil po polovici II. stol. Theodotion, též proselyta, původně prý přívrženec Markionův. Provedl spíše jen revisi starších překladů a přiblížil je k hebrejskému originálu.

Překlad, který pořídil koncem II. stol. Symmachos, původem prý ebjonita [příslušník jistě křesťanské sekty židovského rázu] nebo Samaritán, vyznačuje se vybranou řečtinou.

Zlomky těchto a podobných překladů se zachovaly v Origenově vědeckém vydání SZ, zvaném *Hexapla* [viz odst. 17 a *Septuaginta], části překladu Aquilova byly nalezeny též v genize synagogy v Staré Káhiře.

17. SZ v křesťanské církvi: A) *Na východě*. O použití a pojetí SZ v NZ viz *Starý Zákon v Novém. Bibli staré církve křesťanské byl SZ ve znění řeckém, nikoliv hebrejským. Toto řecké znění se sice příliš nelišilo od Septuaginty, avšak ještě bližší mu je text zastoupený zlomky knihy Dvanácti proroků, nalezenými r. 1951 v jeskyni u Mrtvého moře, jenž má leckteré podobnosti s překladem Theodotionovým. Apoštol Pavel a po jeho vzoru i další vykladači hledali určité poselství i v těch výrazech řeckého SZ, které byly jen rysy překladovými anebo se lišily od hebrejského originálu.

Křesťané věnovali textu i výkladu řeckého SZ velikou péči. Nejvýznamnějším dílem tohoto směru je vědecké vydání hebrejského, a řeckého SZ, které pořídil někdy před r. 250 Origenes. V prvním sloupci byl text hebrejský, psaný hebrejskými literami, v druhém přepsaný písmeny řeckými, další sloupce obsahovaly řecké překlady: Aquilův, Symmachův, Septuagintní [v kritické úpravě Origenově] a Theodotionův. Toto souběžné seřazení šesti textů se nazývá řecky *Hexapla [biblia]*, [v řečtině množné číslo středního rodu], t. j. »šestná bible«.

Později byly pořízeny úpravy znění SZ Pamfilem v palestinské Kaisareji, Hésychiem v egyptské Alexandrii a Lukianem v syrské Antiochii; poslední jmenované znění se rozšířilo v říši byzantské.

Rozsah sz kánonu v křesťanské církvi na východě se většinou ve starověku řídil kánodem židovským, církevní učitelé Meliton ze Sard [II. stol.] a Eusebios z Kaisareje [IV. stol.] od kanonických knih pečlivě oddělovali knihy apokryfní. Slavný antiochijský vykladač Písem Theodóros z Mopsústie vylučoval z kánonu i některé knihy, které byly součástí kánonu židovského, měl tedy, podobně jako pozdější nestonání, ještě užší rozsah kánonu než židé. K definitivní úpravě kánonu sz došlo ve východní církvi teprve poměrně velmi pozdě na synodě v Jerusalemě r. 1672, jež uznala za kanonické kromě knih hebrejského kánonu ještě Moudrost Šalomounovu, Siracha, Tobíáše a Judit.

Ve východních církvích a křesťanských skupinách, které užívaly jiného jazyka než řeckého, byly mnohde do kánonu pojímány též apokryfy, ba i některé pseudepigrafy.

Největší význam z těchto překladů do různých orientálních jazyků mají překlady syrské, zvláště nejstarší z nich, zvaný *p^esittá*, jenž vznikl v severosyrské Edesse [nyní Urfa na území tureckém] již od II. stol. po Kr. Byl pořízen z hebrejského originálu, avšak při překladu bylo použito i Septuaginty a targumů.

Překlady pořízené z řečtiny pro egyptské Kopty se zachovaly ve čtyřech různých náře-

cích. Arabské překlady jsou poměrně pozdní, některé z nich se opírají o překlad pořízený židovským učencem Sa'adjou v IX. stol. Habešští křesťané mají překlad do starého etiopského nářečí, který byl pořízen ze syrštiny.

Překlady z řečtiny do armenštiny a gruzinštiny se pořizovaly již od IV. stol.

Prvý překlad do germánského jazyka, gotštiny, pořídil ariánský biskup Wulfila kolem r. 350.

Z řečtiny byl pořízen v třetí čtvrtině IX. stol. i překlad do staroslověnštiny, pro niž překladatelé Konstantin a Method vynalezli zvláštní nové písmo. Pokud je známo, bylo z tohoto překladu do starých českých překladů převzato sice jen velmi málo, avšak velká část českého náboženského názvosloví pochází právě ze staroslověnštiny, jak ukázal m. j. profesor A. Frinta.

18. B) *Na západě*. Křesťanský sbor římský ještě dlouho do III. stol. používal řeckého jazyka a tudíž i řecké bible. Prvé překlady do latiny vznikly asi začátkem III. stol. na území dnešního Tunisu, na půdě severoafrické; v oblasti osídlené lidmi původu punského [foinického] a berberského, kteří však byli z velké části, aspoň v městech, kulturně i jazykově pořímsnění. [Je pozoruhodné, že západní církev, jejíž první velcí bohoslovci, Tertullianus, Cyprianus a Augustinus, pocházeli právě z této severoafrické oblasti, kde se ještě v jejich době mluvilo punsky, tedy jazykem příbuzným hebrejštině, dovedla lépe vystihnout ráz a smysl SZ v jeho realnosti a konkrétnosti než východní církev, užívající řeckého jazyka a hellenistického kulturního bohatství.]

Augustinus [kolem r. 400] znal dvojí překlad do latiny: africký a italský. Zdá se, že i v Gallii [dnešní Francie], vznikl samostatně latinský překlad SZ. Všecky tři uvedené překlady byly pořízeny z řecké předlohy, Septuaginty.

Tyto překlady však postupně zatlačila t. zv. Vulgata [t. j. text obecně rozšířený]. Tento překlad pořídil vynikající křesťanský učenec Hieronymus [Jeroným], původem Illyr ze Stridonu v Dalmácii. [Naši předkové jej pro jeho dalmatský původ považovali mylně za Slovana.] Hieronymus na rozdíl od současných křesťanských bohoslovců se naučil i hebrejsky, a proto ho papež Damasus pověřil provedením revise latinské bible podle hebrejského originálu. Hieronymus tuto revisi provedl v Betlémě, kde žil jako poustevník, v l. 390-405. Co do textu i co do rozsahu kánonu se řídil hebrejským originálem [*hebraica veritas*, t. j. »hebrejská pravda«]. Jeho překlad s výjimkou žalmů, kde již byl častým bohoslužebným a modlitebním užíváním příliš zakořeněn překlad starší, zatlačil starší překlady. Apokryfy Hieronymus ponechal až na malé opravy ve znění starších překladů.

Hieronymus i co do rozsahu kánonu se řídil pojetím židovským, přijímal jen ty knihy, které

[980] Starý Zákon

byly zachovány v hebrejském originálu, a apokryfy prohlašoval dokonce za škodlivé. Avšak jeho současníci, i Augustin, jenž si jinak jeho díla velice vážili, dívali se na apokryfy daleko příznivěji a mnohé z nich na severoafrických synodách v Hipponu r. 393 a Karthagu r. 419 přijali do sz kánonu na roven ostatním jeho knihám. Koncil tridentský ve svém sezení r. 1546 vlastně jen opakoval usnesení zmíněných severoafrických synod: do kánonu sz patří Přídavky k Danielovi a k Ester, Báruch, List Jeremiášův, I. a II. kniha Makkabejská, Judit, Tobiaš, Sirach a Moudrost Šalomounova. Mimo kánon zůstávají, avšak přesto bývají v katolických biblických otiskovány, - ale až za NZem - modlitba Manassesova a III. a IV. Kniha Ezdrášova. Z popudu tridentského koncilu byl stanoven i oficiální text římskokatolické církve, jímž je nyní Vulgáta Clemen-tina z r. 1592.

Středověké překlady do západoevropských a středoevropských jazyků byly pořízeny vesměs z latinské Vulgáty, i překlady české.

19. Starozákonní tisky. Až do XV. stol. byl text SZ ve všech řečech rozmnožován jen rukopisy. Prvním hebrejským tiskem sz jsou Žalmy vydané v Bologni v Itálii r. 1472. Celá hebrejská bible byla vytištěna poprvé též v Itálii, v městě Soncino r. 1488.

Největšího významu však dosáhly tisky, které pořídil židovský učenec Jákob ben Chajim v tiskárně Bombergově v Benátkách. Jeho Biblia rabbinica, která kromě textu obsahuje i targumy a hebrejské komentáře, vyšla r. 1524-1525 a stala se základem pro všechny tisky hebrejských biblí až do dneška s výjimkou vědeckého vydání Kittelova a Kahleho [od r. 1937].

V XVI. stol. se začali po dlouhé době křesťanští učenci zabývat hebrejským textem sz a přetiskovali jej jako součást svých vydání bible v mnoha jazycích, t. zv. polyglott. První z nich se nazývá Polyglotta Complutensis, neboť byla vydána v l. 1514-1517 v Alcalá de Henares [latinsky Complutum] ve Španělsku. Rozsáhlejší byla pak Polyglotta, zvaná Regia (t. j. královská, neboť vyšla pod záštitou španělského krále Filipa II.) neboli Antverpská [podle místa vydání] nebo Plantinova [podle tiskáře]. Pořídil ji v l. 1569-1572 učenec Benedikt Arias Montanus. Pro nás má velký význam, neboť sloužila za předlohu překladatelům bible Kralické. Nejrozsáhlejší dosud polyglotta je Londýnská, kterou vydal Brian Walton v l. 1654-1657.

Pro kralický překlad měl význam i vědecký překlad SZ z hebrejštiny do latiny, který vydali v l. 1575-1578 heidelberští profesori F. Junius a E. Tremellius.

20. SZ a reformace. Česká reformace používala starších překladů, které byly pořízeny z latiny. Teprve kraličtí překladatelé použili k revisi starších těchto překladů hebrejského originálu.

Táboři používali poměrně hojně SZ, avšak ve spisech Rehořových a v staré Jednotě vůbec je citátů sz nepoměrně málo proti nz, a to ještě většinou ze Žalmů, málokdy z ostatních knih. Rozdílný pohled Jednoty bratrské na SZ vzhledem k Novému se jeví i v Bratrské konfesi [viz dále odst. 24].

Světová reformace využila velmi důkladně možnosti, které poskytovalo obnovené studium hebrejštiny a SZ. Luther přeložil SZ z hebrejského originálu do němčiny, někde dosti volně, ale vždy se znamenitým vystižením ducha. Calvin zaujímá významné místo i mezi vykladači SZ; mimo jiné správně zjistil, že druhá část knihy Izaiášovy, počínajíc kap. 40, byla psána v babylonském zajetí. O důrazech reformačních typů v použití SZ viz odst. 24.

I Bratři čeští použili rozvoje tehdejší sz vědy při překladu kralickém. Jako znalci hebrejštiny byli povoláni členové Jednoty M. Mikuláš Albrecht z Kamenka a Lukáš Helic, původem z židovské rodiny z Poznaň. Významný podíl na překládání SZ měli též Ondřej Štefan, Izaiáš Cibulka a Jiří Strejc, který upravoval básnické oddíly a zveršoval pak i Žalmy pro zpěvník. Kraličtí v podstatě provedli pronikavou revisi starších českých překladů, pořízených z latiny, se stálým a důrazným přihlížením k hebrejskému originálu. Při překladu používali, zdá se, i poznatků zprostředkovaných židovským podáním. Je však pozoruhodné, že kralické výklady k Zákonu Starému jsou mnohem méně samostatné než jejich výklady k Zákonu Novému. Je zřejmé, že se Bratři zde necítili na tak pevné půdě, nemohli tak navazovat na svou osvědčenou vykladačskou a aplikační tradici, jako činili při NZ, a proto byli odkázáni více na přejímání poznatků vykladačů cizích, což činili leckdy poněkud méně kriticky. První díl Kralické šestidílký, obsahující 5 knih Mojžišových, vyšel roku 1579, II. [ostatní knihy historické] r. 1580, III. [knihy naučné] r. 1582, IV. [knihy prorocké] r. 1587, V. [apokryfy] r. 1588. - Jednodílné vydání Kralické bible z r. 1613 [bez výkladů] má v překladu proti vydání šestidílnému poměrně dosti změn.

Ve vymezení sz kánonu se všechny církve reformační plně shodují: uznávají za kanonické jen ty knihy, které jsou obsaženy v hebrejském kánonu židovském. Rozdíl se jeví jen v poměru k apokryfům: církve typu karvinského je odmítají zcela, Luther je považuje za knihy, které »stejně vážnosti s Písmem svatým nemají, přece však s dobrým užitekem čísti se mohou«. Do svého překladu pojal též knihy Judith, Tobiaš, Sirach, Báruch, List Jeremiášův, I. a II. Makkabejskou, Přídavky k Danielovi a k Ester. Poměr Bratří českých k apokryfům byl shodný s Lutherovým, do V. dílu bible Kralické pojali kromě apokryfů přijatých Lutherem ještě modlitbu Manassesovu, III. a IV. knihu Ezdrášovu a III. knihu Makkabejskou. [Bratři užívali apokryfů hojně ve svých spisech, i v konfesích a katechismech. Komenský velmi často cituje knihu Sirachovu].

21. SZ v XVII.- XX. století. O rozvoji vědeckého bádání o Starém Zákoně, který nastal právě v této době, bude pojednáno v do datku tohoto slovníku. - Zde budiž jen uvedeno, že v XVII. stol. katolická, protestantská i židovská orthodoxie úspěšně tlumily počátky kritické vědy sz, avšak průběhem XVIII. století se tato věda mohla rozvinout a v XIX. století dosáhnout cenných výsledků, namnoze všeobecně a trvale platných.

Prvním pokusem o vydání textu hebrejské bible s přihlédnutím k rukopisnému materiálu byla edice, kterou pořídil r. 1699 Daniel Arnošt Jablonský, vnuk Komenského, dvorní kazatel pruského krále, který byl též vicepresidentem a po úmrtí Leibnizově druhým prezidentem Pruské královské akademie věd. -Koncem minulého století se pokusili o vydání sz textu s použitím hojných rukopisů S. Baer [ve spojení s F. Delitzschem] a D. Ginsburg. Kritická vydání podali různí zpracovatelé v t. zv. »Duhové bibli« pod vedením P. Haupta, a v prvních dvou vydáních pořízených R. Kittelem. Avšak všichni vycházeli z edice ben Chajimovy, takže byli odkázáni na podání z konce středověku, které dosti libovolně směšovalo starší tradice. Teprve III. vydání Kittelovy bible, na niž se zúčastnil zpracováním masory i P. Kahle, sáhlo k nejstaršímu dostupnému textu z r. 1008.

22. Stav a úkoly zkoumání textu SZ. Každé vydání hebrejského SZ musí vycházet - a patrně tomu ještě tak po dlouhou dobu bude - z textu upraveného masorety. Nejspolehlivější jsou ty rukopisy, které vyšly ze školy Ašerovské.

Aron ben Moše ben Ašer opatřil začátkem X. století samohláskovými a jinými značkami rukopis hebrejské bible chovaný v sefardské synagoze v Aleppu v Sýrii. Byla z něho v minulém století uveřejněna jen jedna stránka. V tomto století nedovolili pověřivci majitele ofotografování, neboť se báli, že by tím byl rukopis znesvěcen. Dovolili však profesorovi jerusalemské university U. Cassutovi rukopis podrobně studovat. Podle dosud ne zcela jistě potvrzených zpráv tento rukopis vzal za své při požáru synagogy za bojů mezi Židy a Araby v r. 1947; profesor Cassuto zemřel r. 1953. Je tedy otázkou, co z tohoto cenného rukopisu bude moci býti pro zjištění textu SZ použito.

Zbývá tedy jediný úplný rukopis z této školy, který byl napsán r. 1008/9 a porovnán se vzorným rukopisem, jež upravil Aron ben Moše ben Ašer. Nalezl jej v minulém století u krymských karaitů známý sběratel A. Firko-vič a je nyní uložen v leningradské státní knihovně pod značkou B 19a. Byl zapůjčen profesorovi Kahlemu a slouží za základ textu III. vydání bible Kittelovy [1937] a jejím vydáním dalším.

Do této skupiny patří i dva rukopisy částí biblických: Londýnský, který obsahuje knihy Zákona, avšak není úplně zachován, a Káhirský z r. 895, obsahující knihy prorocké.

Jediný zachovaný větší rukopis ze školy

Naftaliovské je kodex z r. 1105, obsahující obojí knihy prorocké, zvaný podle svého dřívějšího majitele Reuchlinův. Je chován v Karls-ruhe.

Velmi důležitý je i jiný leningradský rukopis vlastních knih prorockých, jenž pochází z r. 916 a byl původně označen babylonskými značkami pro samohlásky a akcenty.

Materiál starší než masoretský se zachoval ve velmi malé míře. Židé prý záměrně ničili odchýlné rukopisy, aby zajistili jednotu biblického textu. Opořezované rukopisy ukládali do výklenku v synagoze, t. zv. genizy, a pak je pochovávali do hrobu při pohřbu rabinů nebo učenců. Takto se zachovalo jen velmi málo předmasoretských hebrejských rukopisů.

Naštěstí se našla r. 1896 při opravě synagogy ve Fustátu [Staré Káhiře] geniza, která byla od středověku zazděna. Nalezlo se tam asi na 100.000 hebrejských i jiných rukopisných zlomků, mezi nimi i biblické texty s babylonskou a palestínskou vokalisací a hebrejský text knihy Sirachovy. Žádný z těchto rukopisů však není starší než ze VII. stol.

Do doby poměrně nedávné nebyl znám žádný hebrejský biblický rukopis z doby ještě starší. Teprve r. 1906 byl nalezen v Egyptě poměrně nerozsáhlý papyrus Nashův.

Nálezy v jeskyních u Mrtvého moře v l. 1947 a násl. nás ovšem obohatily o množství rukopisů daleko starších, většinou z II. a I. stol. před Kr., ale některé zlomky mohou pocházet asi ze IV. stol. př. Kr. K rozsahu tohoto nálezu viz odst. 13. Mnohé tamní nálezy z r. 1951 a násl. nebyly ještě ani uveřejněny, ani podrobně oznámeny; je však známo, že obsahují aspoň ve zlomcích materiál ke všem biblickým knihám.

Cenným, ale ne dosti spolehlivým svědectvím biblického textu z konce starověku jsou biblické citáty v talmudu a příbuzné židovské literatuře.

Zvláštní význam mají transkripce hebrejských textů nebo aspoň jmen biblických do řečtiny [zlomky z II. sloupce hexaplárního vydání Origenova, vlastní jména v řeckých překladech] a do latiny [v Hieronymově překladu a jiných jeho pracích], neboť zachycují i samohlásky.

Důležitým textem je i samaritánský pentateuch; zvláštní tradice určuje jeho výslovnost a přednes.

Pro stanovení znění hebrejského SZ v době předmasoretské jsou velmi důležité i staré překlady, které vznikly ještě v době, kdy hebrejský text nebyl masorety tak pevně ustálen.

Hebrejskému textu jsou jazykově nejbližší aramejské převody, targumy, které však jsou někdy velice volné a nespolehlivé. Nejcennější jsou rukopisy se starou babylonskou vokalisací nad písmeny, která se zachovala u židů v Jemenu. Významný je i samaritánský targum k pentateuchu.

Z řeckých překladů je nejstarší a nejdůležitější Septuaginta. Její nejstarší rukopisy, malé

[982] Starý Zákon

zlomky z Dt [Rylandsovy papýry] jsou zachovány z II. stol. př. Kr. Z II. stol. po Kr. jsou důležité papýry Chester-Beattyovy a Scheideovy. Úplně - ovšem jen s mezerami zachované - kodexy řeckého SZ pocházejí teprve ze IV. století a dalších. Většinou obsahují i NZ [jejich popis viz pod heslem Nový Zákon]: Vatikánský, Sinajský, Alexandrijský, palimp-sest Efreimův. K nim je možno přiřadit ještě významný rukopis benátský [V].

Velká vydání Septuaginty jsou pořizována v Cambridgi a v Göttingách, bude však ještě dlouho trvat, než budou dokončena.

Zlomky ostatních řeckých překladů byly již též vydány. Ukázky z řeckých rukopisů, nalezených v jeskyních u Mrtvého moře, byly vydány r. 1953.

Latinských rukopisů je zachováno velké množství, zvláště vulgátních, avšak jsou známy i mnohé rukopisy předvulgátní a smíšené. O jejich vydání a vědecké zpracování pečují benediktini beuronští a římští.

Syrské rukopisy biblické byly sice velmi pečlivě opisovány, avšak spolehlivé moderní vydání syrské bible dosud pořízeno nebylo. Též ostatní orientální překlady jsou zachovány v mnohých rukopisech a poměrně ještě málo vědecky zpracovány.

Všech těchto zachovaných rukopisů i jiných pomůcek je třeba použít, aby byl stanoven spolehlivě hebrejský text pokud možno nejpůvodnější. Je při tom nutno vyjít z textu masoretského, který představuje starou pečlivou tradici. Avšak i v něm jsou chyby, které vznikly přepisováním, mnohé z nich při změně systému písma ze starokanaánského na aramejské [starší čtvercové], některé při diktování, jiné nepozorností písařů. Do textu se vloudily i okrajové poznámky a vysvětlivky. Mnohdy písaři starý text, jim nesrozumitelný, opravovali podle svého mínění a tím jej znehodnotili. Některé úpravy byly podmíněny náboženskými důvody; slova a výrazy, které původní pisatel neshledával závadnými, se průběhem doby závadnými mohly stát a musely pak být nějakým způsobem upraveny.

Mnohá místa, která byla dlouho nesrozumitelná, se však osvětlila s pomocí podobných slov nebo myšlenek ze starých orientálních literatur, akkadské, ugaritské a pod., nebo srovnáváním se slovy jiných jazyků semitských, zvláště arabskými.

Velmi důležitou pomůckou jsou i staré překlady, avšak je nutno nejprve prostudovat překlad v celku a zjistit, jakých metod používá. Při odchylkách je nutno nejprve uvážit překladové možnosti toho kterého jazyka a jen velmi opatrně přistupovat k rekonstrukci původního hebrejského znění na základě překladu.

Přesto, že není ještě s jistotou úplně poznána zákonitost hebrejské poesie, mohou upozornit některé nepravdivosti veršové stavby nebo slohu na chybu a poradit cestu k opravě.

Jen v nejnutnějších případech, když hebrejský text nedává dobrý smysl a když ani překlady nepomáhají, je možno se uchýlit ke konjektuře, t. j. k dohadu bez opory v textech, a domněle chybné místo nějak opravit. Ovšem každá taková oprava je nespolehlivá a prozatímni.

23. Dějinný a kulturní význam SZ. SZ je nejenom základem náboženství židovského, nýbrž existence židovství vůbec. I pro ty Židy, kteří se zřikají víry, avšak při tom se hlásí k židovské národnosti, zůstává SZ základní knihou. Z něho vychází veškerá židovská literatura. Má význam i jako vzor klasického jazyka pro lidi, kteří nyní mluví hebrejštinou, jež byla po tisíciletích zase oživena tak, že slouží jako jazyk běžný a všestranně užívaný. SZ je jediný živý odkaz starého Orientu; v něm je to nejcennější, co starý Přední Východ vytvořil, soustředěno a odevzdáváno středověku, novověku i další budoucnosti.

SZ je jedním ze sloupů, na němž spočívá moderní [evropská] kultura a civilizace. Mnohé jeho rysy se uplatňují i tam, kde jinak jeho náboženská hodnota není uznávána. Důležitý je jeho důraz na sociální spravedlnost. Mravní zásady dnes obecně uznávané se opírají z největší části právě o SZ.

SZ však také má zásluhu na tom, že při vzniku islámské kultury zůstal určitý společný základ s kulturou orientovanou křesťansky a židovsky, a tím byla umožněna dalekosáhlá výměna kulturních statků, která pak blahodárně působila na kulturní rozvoj všech uvedených oblastí.

SZ poskytl tolik námětů pro umění všeho druhu, že by je bylo velmi těžko vypočítat. V některých směrech dokonce více, i pro křesťanské umělce, než Nový Zákon, neboť na rozdíl od něho poskytuje i látky s dramatickým napětím. Nesčíslný je ve všech jazycích počet básní, prosaických děl i dramát, které z něho vycházejí. Mnoho cenných hudebních děl bylo složeno na sz texty, mnoho oratorií, ano i oper, užilo sz námětů. Nespočetná je i řada malířských a sochařských výtvorů, které zachycují sz postavy a děje.

24. Význam SZ pro křesťanské církve. Pro křesťany je SZ naprosto nutný, neboť NZ vyrůstá ze SZ. Ježíš sám i apoštolové se ne ustále na něj odvolávají a předpokládají jeho znalost u svých posluchačů. Pro starou církev apoštolskou byl SZ před sepsáním Zákona Nového vlastně celou bibli, druhou autoritou byla ovšem tradice o Ježíši Kristu, v je jimž světle rozuměli prvotní křesťané i SZ.

Bez Starého Zákona by nebylo Novému Zákonu vůbec možno porozumět, neboť základní pojmy novozákonní předpokládají právě sz výrazy a souvislosti. Základní výrazy, jako na př. Kristus, Syn člověka, vykoupení, oběť, jsou zcela převzaty ze SZ. Téměř každý verš Nového Zákona, i pokud není doslovným citátem nebo vzdálenější narážkou na nějaké místo sz, se i slovně o SZ opírá. [Tyto souvislosti, slovní i věcné, se právě v poslední době pečlivě

studují a přispívají k správnému a hlubokému zdůraznění zásadní jednoty Starého i Nového Zákona. Je nutno ovšem počítat i s tím, že mezi koncem Zákona Starého a začátkem Zákona Nového je mezeza několika set let, takže některé pojmy nebyly převzaty Novým Zákonem ze SZ přímo, nýbrž v pojetí, jež nalézáme doložené v apokryfech a pod.; ty se ovšem samy též užce přimykají k SZ.]

Můžeme říci, že ve Starém Zákoně jsou obsaženy mnohé pro křesťana důležité věci, které v Novém Zákoně jsou buď jen - ovšem na základě Zákona Starého - prostě předpokládány [na př. stvoření světa], anebo s nimiž Nový Zákon celkem nepočítá, na př. poměr věřícího člověka k společenství národa, po př. i státu. Nový Zákon počítá s obecnstvím církve, do něhož je člověk zapojen osobně převzatým závazkem víry; ostatní vztahy, dané stvořitel-skými řády Božími, jsou spíše na okraji. Čím více se však křesťanská církev vyrovnávala se životem na této zemi, tím více se musela obracet právě k Zákonu Starému.

Nový Zákon vyrůstá cele z půdy starozákonní, avšak není se SZ totožný. Jeví se zde někdy i určité napětí mezi přínosem Nového Zákona a dědictvím Zákona Starého. V kázání na hoře nalezneme zachycena hned za sebou slova Ježíšova; že nepřišel rušití Zákon aneb proroky, ale naplnit. [Mt 5,17], a »Slyšeli jste, že říkáno jest starým... ale jáť pravím Vám« [Mt 5,21-22]. Stejně napětí se jeví i v listech apoštola Pavla [na př. 2K 3].

Nelze tedy vyjádřit vztah Starého a Nového Zákona nějakou jednoduchou formulkou. Jistěže základní vztah mezi těmito částmi sva-tého Pisma je dán zaslíbením a jeho naplně-ním, ovšem toto naplnění nebylo a není možno si nějak sestavit z výroků starozákonních, nýbrž teprve majíce Nový Zákon můžeme se vrátet ke starozákonním slovům a porozumět jim jako zaslíbení, když známe již naplnění v Kristu. Jakkoli duchaplně staré i nové vyklá-dání Starého Zákona pomocí alegorie zde není nic platné a zůstává na povrchu zrovna tak, jako mechanické zjišťování shody slov bez ohledu k jejich obsahu a smyslu.

Z dějin církve i z nynějšího stavu je patrné, jak tento velmi složitý vzájemný vztah Starého a Nového Zákona působí křesťanům obtíže. Stále se shledáváme na jedné straně s podceňo-váním Starého Zákona, které se stupňuje až k úplnému odmítnutí, na druhé straně s jeho přeceňováním vzhledem k Zákonu Novému. Již v staré církvi se vyskytovaly skupiny a sekty, které dávaly v mnohém přednost Starému Zákonu před Novým. Podobně i některé skupiny na konci středověku a v počátcích reformace [na př. Cvikovští v Sasku]. I v Čechách se vy-skytovaly koncem XVII. a koncem XVIII. stol. skupiny křesťanů, které světily sobotu místo neděle a i jinak se více přikláněly k Zákonu Starému; někteří z nich přistoupili k ži-dovství. Jsou i křesťanské společnosti, které světili sobotu a zachovávají i v jiném směru pří-kazy starozákonní.

[Není zde na místě zabývat se zamítáním Starého Zákona z důvodů rasistických, které bylo v době nedávné pohříchu sympaticky při-jímáno i některými špatnými křesťany.] Z dů-vodů čistě náboženských docházeli mnozí křesťané k částečnému nebo úplnému podce-nění Starého Zákona. S rozlišením závaznosti starozákonních příkazů podle jejich božského či jenom lidského původu se setkáváme již v listě, který napsal gnostik Ptolemaios Floře začátkem II. stol. V téže době Markion, který v něčem byl příbuzný gnostikům, ale nechtěl být gnostikem, nýbrž důsledným žákem apoštola Pavla, sestavil první soubor prvokřesťanských svatých spisů [*Nový Zákon, str. 507] a zavrhl Starý Zákon úplně, neboť jej považoval za výtvor boha sice spravedlivého, ale zlého, jenž byl zcela jiný než laskavý Bůh novozákonní zjevený v Ježíši. Vynikající bohoslovec na začátku XIX. stol. Schleiermacher se svého křesťanský určeného hlediska - ovšem ne-správně - kladl židovství na jednu úroveň s pohanstvím. Vynikající německý bohoslovec Adolf von Harnack [zemřel 1930] uznával jen Nový Zákon jako knihu plně závaznou, a Starý Zákon, zvláště hebrejský, chtěl i v bohoslovce-kém studiu značně omezit.

Obojí uvedené krajní pojetí bylo vždycky a oprávněně všemi křesťanskými církvemi od-mítáno, avšak shledáváme, že ani jednotlivé křesťanské církve nejsou v aplikaci vzájemného vztahu Starého a Nového Zákona při theoretic-ké základní shodě jednotné; v praxi nepoměrně větší vliv má Starý Zákon v církvi katolické a v evangelických církvích kalvínského typu, zatím co v české reformaci a v lutherství se Starý Zákon prakticky uplatňuje poměrně méně [viz též Bratrskou konfesi o poměru při-sluhování Starého a Nového Zákona, čl. X., odst. 5.].

Je tedy patrné, že SZ poskytuje mnohé obtíže nejen vnější - jazykové, věcné, historické - nýbrž i vnitřní. Některé věci ve SZ se křesťanu ve světle NZ jeví jako nesprávné. Jen díky Novým Zákonem zprostředkované víře v Ježíše Krista je křesťan chráněn před tím, aby ospravedlňoval války tím, že je vedl i lid Boží staré smlouvy, nebo aby modlitbou žádal pomstu nad nepřítelem, byť by mohla mít doslovný vzor ve starozákonním žalmu.

Křesťan věří, že Ježíš Kristus je nejen cílem, nýbrž i měřítkem Starého Zákona, ježž přišel naplnit.

Starý Zákon v Novém. 1. Termín SZ se v Kralické bibli objevuje jen jednou [2K 3,14], vedle něho však několikrát výraz NZ [2K 3,6; Žd 12,24 a podle vydání z r. 1593 ještě i Mk 14,24; sr. i Žd 9,20]. Pokaždé jde o překlad řeckého *diathéké* = *smlouva, což je celkové označení svazku, na němž je z Božího milosti-vého rozhodnutí založen jeho zvláštní lid. SZ je tedy prvotně totéž co stará smlouva, kterou Hospodin uzavřel s Izraelem. V 2K 3,14 se však výslovně mluví o čtení SZ-a [vlastně:

[984] Starý Zákon v Novém

staré smlouvy]. Tohoto výrazu je zde tedy užito v posunutém a zúženém významu, neboť se jím, byť netechnicky, poukazuje na soubor spisů dosvědčujících smlouvu Boží s Izraelem. Slova stará smlouva se tu tedy užívá aspoň přibližně v tom smyslu, který dáváme dnes slovu SZ. To však je jen výjimkou. Nikde jinde smlouva ani zákon neoznačuje v Kralickém překladu posvátné spisy, a na druhé straně je kanonický soubor všude jinde v NZ-ě označován jinak.

Nejčastější je název *Písmo nebo Pisma [svatá]. Strídání jednotného [na př. Mk 12,10; J 7,38.42; Ga 3,8.22; 2Pt 1,20 aj.] a množného čísla [na př. Mt 21,42; 22,29; L 24,27; J 5,39; Sk 18,24; Ř 1,2; 15,4; 1K 15,3 a j.] už samo o sobě naznačuje, že Písmo v jednotném čísle původně označovalo jednotlivý výrok zákonný nebo prorocký. Zvláště jasné je to tam, kde se mluví o »tomto« Pismu [Mk 12,10; L 4,41; Sk 8,35 a j.] nebo kde je výraz Písmo bezprostředně spojen s určitým citátem [J 13,18; Ga 4,30; Jk 2,23 a j.]. K označení celého souboru posvátných spisů se proto nabízelo množné číslo Pisma, i když také jednotné Pismo mohlo někdy mít stejný význam [sr. J 2,22; 10,35; 17,12; Ga 3,8.22; 2Pt 1,20 a j.]. Výraz Písmo [Pisma] v NZ-ě vždycky označuje SZ, nikoli křesťanské spisy, které později byly pojaty do kánonu NZ-a.

Někdy se o sz souboru v NZ-ě mluví vpočtením jeho hlavních složek jako o Zákonu a Prorociích [Mt 5,17; 7,12; 11,13; 22,40; L 16,16; J 1,45; Sk 13,15; 22,14; 28,23 aj.], jednou dokonce s připojením Zalmů, zastupujících pravděpodobně t. zv. Spisy, nejmladší a nejpozději ustálenou složku hebrejského kánonu [L 24,44].

2. Z množství výslovných citátů i zřetelných reminiscencí na SZ v NZ-ě i ze způsobu, jímž bývají sz výroky uváděny [formule »jak je psáno...« a pod.], vychází jasně najevo, že nz pisatelé vidí v sz textech projevy pravého zjevení Božího, které mají i pro věřícího v Ježíše Krista autoritativní závaznost. Výslovně to čteme na př. Mt 5,17; J 10,35, předpokládá se to veskrze, zvláště zřetelně tam, kde je Písmo jakoby zosobněno [Ga 3,8.22] nebo kde citát z Pisma rozhoduje s konečnou platností spornou otázku [sr. Mt 4,4.7.10 a j.]. To však je jen jedna stránka věci. Druhá je dána tím, že Ježíš Kristus svým příchodem a dílem znamená nový, rozhodující a konečný krok v Božím jednání s člověkem, novou *smlouvu [Mk 14,24 a paral.], nový *věk mocné se prolamujícího *království Božího. U konce je tedy věk, vyznačený zákonem a proroky [Mt 11,13; L 16,16]. Apoštol Pavel to rozvedl na základní složce Písem staré smlouvy, na *Zákonu, o němž zejména Ga 3 [sr. Ř 7] ukazuje, že byl jakousi epizodou, provisoriem mezi Mojžíšem a Kristem [sr. výraznou zkratku: Kristus je konec Zákona Ř. 10,4]. Podobně i Žd ukazuje, že v Kristu bylo uskutečněno přenesení věci po-

hnutelných [Žd 7,12; 12,27], k nimž na prvním místě patří kult staré smlouvy i se svým zákonem řádem. Ostatně už Ježíš sám vůči sz předpisům vystupuje se svrchovaností [ale já pravím vám... Mt 5,22-44, sr. Mk 10,5], jejímž základem je autorita *Syna člověka jakožto skrytého nositele nového věku [Mk 2,28; Mt 12,6.41n].

Vztah k SZ-u se tedy ve světle skutku Božího v Ježíši Kristu jeví složitý či snad lépe dvojsměrný, pohyblivý, vyznačený jakoby rozhovorem dvou hledisek, která se nedají beze zbytku převést na jednotnou a nehybnou formuli. SZ je vyjádřením skutečného a platného zjevení pravého Boha, Hospodina izraelského a Otce Ježíše Krista. Toto zjevení však spočívá v mocném a milostivém jednání Božím s jeho lidem, které vyvrcholilo v Ježíši Kristu a bylo tím ve své dřívější podobě ukončeno. Proto je nyní možno SZ správně chápat a přijímat jen tak, že se vystihne a vírou přijme jeho výslovné nebo skryté tihnutí ke Kristu. To je smyslem Pavlova výkladu o tom, že se všechna zaslíbení daná Abrahamovi sbíhají a soustřeďují v Ježíši Kristu [Ga 3,16], v jeho důkazu o zrušení obřizky [Ga 3; Ř 3-7] i výkladu Žd o zrušení obětí bohoslužby dílem Kristovým. Často je to vyjadřováno pojmem naplnění sz předpovědi a zaslíbení, po případě plánů Božích v SZ-ě předstíněných [pojem naplnění je hojný u Mt, na př. 1,22; 2,15.17.23; 4,14; 8,17; 12,17; 13,35; 21,4; 26,54.56; 27,9, ale i Mk 14,49; 15,28; L 4,21; 24,44; J 12,38; 13,18; 15,25; 17,12; 19,24.28.36; Sk 1,16; 3,18; 13,27; Jk 2,23]. Jak ukazuje srovnání na př. s Mt 5,17, má pojem naplnění dvojí stránku: sz zjevení dochází naplněním svého potvrzení, ale je jím zároveň ve své dosavadní podobě ukončeno. Jeho pravda a platnost je nadále dána v Ježíši Kristu a jen v něm. Zákon je »pěstoun ke Kristu«, mimo toto svědectví o Kristu nemá žádné autority nad věřícími [Ga 3,24 v rámci 3,13-25]. Čtvrtý evangelista vyjadřuje též stav věci připomenutím, že Pisma nemají věčný život sama v sobě, nýbrž jen jako svědectví o Ježíši Kristu [J 5,39]. Kdo je čte a zkoumá, aniž přijme a pochopí toto jejich svědectví, mine se s jejich pravým smyslem. Ježíš Kristus je tedy základem a odůvodněním i hranicí a soudcem autority Pisma.

Stejně základní stanovisko je také v pozadí dvou výroků z pozdějších vrstev NZ-a, v nichž je nejdůrazněji vyjádřena autorita sz Písem. První z nich je 2Tm 3,15-17. Podle něho je cílem Písem spasení skrze víru, která je v Kristu Ježíši. V tomto smyslu je Písmo Bohem vdechuto, t. j. pochází z vedení Duchem Božím, a vede svým učením a napomínáním k růstu pravého člověka Božího, hotového ke každému dobrému dílu. Od tohoto živého, v Kristu soustředěného a ve víře aktualizovaného Božího díla nelze inspiraci Pisma odtrhovat. Podobný smysl má i výrok 2Pt 1,19-21. Proctví Písem není pouhým projevem lidské vůle a domněni, nýbrž je to slovo nesené Duchem svatým. To se pozná jen tehdy, nebudou-li si je lidé vy-

kládat a přizpůsobovat podle svých vlastních sklonů a domněnek, nýbrž dají-li se věst jeho hlavním cílem a posláním, jímž jest svítiti jako svíce v noci lidské nevědomosti, dokud se nerozvední den, t. j. dokud jeho světélko nebude vystrídáno mocným světlem Ježíše Krista, který přišel na tento svět a který chce a může býti přijat v srdcích všech věřících. Obrazem svíce [vlastně kahanu] a denního světla se zde naznačuje stejný dvojitý vztah k sz Písmu, jaký je vyjádřen v dříve uvedených nz textech: Ježíš Kristus tato Písma zároveň potvrzuje i v dosavadní platnosti ukončuje.

3. Toto zásadní hledisko určuje, kterých složek a stránek SZ-a si nz autoři nejvíce všimají a co při nich zdůrazňují. Je to, celkově řečeno, sz svědectví o Božím spasitelném jednání s člověkem, které se týká nejprve Izraele jako pravého lidu Božího, které je však v této prvotní podobě nedovršené a neuspokojivé a tihne s vnitřní nutností k eschatologickému dokonání dílem pravého Pomazaného [Mesiáše] Hospodinova, jímž je podle jednomyslného svědectví NZ-a Ježíš.

Proto mají v NZ-ě velký ohlas sz spisy a oddíly eschatologického rázu, které ukazují na budoucí dovršení Božího dění s Izraelem: Ozeášovy věštby nového lidu Božího [Oz 1, 10n, sr. R 9,25], Izaiášova slova o zatvrzení a pádu Izraele i o jeho obnovení novým skutkem milosrdenství Hospodinova [Iz 7-9, 11, sr. Mt 1,23; 4,15n; R 9,27n.32n; 15,12; Žd 2,13; Iz 28,16, sr. R 9,33; 10,11; 1Pt 2,4,6], Jeremiášova zvěst nově smlouvy [Jr 31,31-34, sr. Mk 14,24 a paral., Žd 8,8-12; 10,16], a zejména ovšem poměrně pozdní apokalyptické oddíly [Joel, sr. Sk 2,17-21; R 10,13 a j.; Za 9,14, sr. Mt 21,5; 27,9; Mk 14,24.27; J 12,15] a zvláště Danielovo vidění *Syna člověka [Dn 7,14nn, sr. Sk 13,26; 14,62 a paral.; Zj na mnoha místech]. Všecky tyto a příbuzné oddíly jsou chápány jako proroctví, naplněná v Ježíši Kristu, a tedy jako dosvědčení jeho poslání a závazný výklad jeho díla. K jeho osobě byly vztahovány i mnohé další oddíly, zejména mesiášsky chápáné žalmy [Z 2; 8; 22; 69; 110; 118 a j.], některá zaslíbení Zákona Mojžišova [Gn 12,3; 22,8; Dt 18,15.19], izaiášovské písně o *Služebníku Hospodinovu [Iz 42; 49; 53; sr. Iz 61]. Ne pisatelé vyhmátlí a soustředěním na osobu Ježíšovu zdůraznili a navzájem spojili všechny - v SZ-ě ještě značně roztržštěné - poukazy na budoucí vykypitelskou bytost, v níž se mají dovršiti cesty Boží s Izraelem. *Kristus [*Mesiáš] je totožný se *Synem člověka a s trpícím *Služebníkem Hospodinovým. SZ dodává nz svědkům nejen tyto mesiášské tituly, nýbrž i celý myšlenkový rámc, v němž chápou a vykládají osobu Ježíšovu i jeho cestu a dílo. Na druhé straně teprve zvěst o Ježíši Kristu a víra v něho je klíčem, jímž je jediné možno otevřít vlastní smysl sz Písem [L 24,25-27.32; Sk 8,30-35; 2K 3,14 a j.]. Takto christologicky čtená sz Písma jsou pramenem pojmů a představ, jimiž se vyjadřuje také nz eschatologie [zde má zvláštní

význam Dn, ale také Ez, zejména v knize Zj] i nz myšlení o církvi. Zvláště výrazný příklad toho je 1Pt 2,4-10, kde se podává velmi zpracovaný pohled na církev jen použitím sestavy sz citátů a reminiscencí [Iz 28,16; Ž 118, 22; Iz 8,14; Ex 19,6; 23,22; Oz 1,6.9; 2,1.23], aniž je vůbec použito slova církve.

Christologický pohled je dobře patrný při většině nz citátů nebo reminiscencí ze sz Písem. Tak se Abraham, praotec Izraele, v NZ-ě objevuje jako příjemce smlouvy, založené na zaslíbení Božím a na rozhodnutí víry, která je od počátku vztažena k Ježíši Kristu [R 4; Ga 3,6-29; Žd 11,8.17; J 8,56-58]. Proto nelze účasti na pravém synovství Abrahamově dojíti pouhou pokrevní souvislostí, nýbrž toliko analogickým aktem víry [Mt 3,9; sr. Ga 3,29]. Dvojnásobnější je vztah nz svědectví k ústřední postavě staré smlouvy, k Mojžišovi. Je zajisté prostředníkem pravého zjevení Božího [Mk 1,44; 7,10; 12,26; L 16,29; J 5,45; 9,29; R 10, 5.19; Žd 11,23 a j.], ale zákonný předpis jím stanovený není vždy výrazem nejvlastnější vůle Boží [Mk 10,5 a paral.], ano jeho Zákon je čímsi provisorním [R 5,13nn, sr. Ga 3,17-25], neboť při jeho přijetí měl Mojžiš roušku na tváři [2K 3,13]. Mojžiš prorokuje o Ježíši Kristu [L 24,27; J 5,46; Sk 3,22; 26,22; Žd 3,2], ale mezi jeho Zákonem a milostí i pravdou Ježíše Krista je zřetelný kontrast [J 1,17]. Jestliže pak je Mojžiš při proměnění na hoře těsně spjat s Eliášem [Mk 9,4 a paral., sr. Zj 11,2-12], předchůdcem eschatologického království Božího [Mk 9,11-13; Mt 11,14; sr. Mal. 4,5-6], je tím naznačeno, že Mojžišův Zákon je svědectvím zjevení Božího jen v úzkém vnitřním spojení s prorockou zvěstí, jejímž naplněním je Ježíš Kristus. Totéž říká jiným způsobem Pavel, když v pozadí spasitelných dějů doby Mojžišovy vidí Krista [1K 10,1-4]. Ostatně už v synoptickém podání o poslední *Večeři je jasné naznačeno, že teprve smrt a vzkříšení Kristovo je pravým vyjitím ze služby hříchu. Také postava Davidova má v NZ-ě značný význam. David je legitimním králem ve službě Hospodinově a proto předobrazem pravého Mesiáše. Někdy je to vyjádřeno přímým užitím mesiášského titulu Syn Davidův [Mt 1,1; 15,22; 20,30n; 21,9; R 1,3; sr. Zj 5,5; 22,16], který je ovšem ve svém dosahu omezen kontroverzí Mk 12,35—37: synem Davidovým je Mesiáš toliko ve svém pozemském bytu, svým pravým věčným určením je Davidovým Pánem. Nepřímou se christologický význam Davidův projevuje tím, že výroky davidovských žalmů jsou přenášeny na osobu i děje Ježíše Krista [sr. Sk 2,27.29.34; 13,34-37 a ovšem celé užití četných žalmů v NZ-ě].

Někdy je ovšem SZ-a v NZ-ě používáno také bez výrazného christologického soustředění. Přináší zjevení pravdy o stvoření a určení světa i člověka [Žd 2,2; Mk 10,4-9], ukládá přikázání závazně projevující vůli Boží pro život věřícího [na př. Mt 5,19; 15,3; 19,17;

[986] Starý Zákon v Novém

22,36-40; 1K 7,19] a podává příklady života ve víře a poslušnosti [na př. Sára 1Pt 3,6; oblak svědků Zđ 11] i naopak vzpurnosti a nešlechternosti [Kain 1J 3,12; Ju 11; Ezau Zđ 12,16].^v

Výběr sz míst, která jsou v NZ-ě výslovně nebo narázkou citována, je tedy značně široký, nerozprostírá se však rovnoměrně po celém SZ-ě. Žádné citáty ani zřetelné reminiscence nejsou vzaty z knih Rt, Ezd, Kaz a Pis, řídké a málo významné jsou citáty [narážky] z Joz, Sd, 1Pa, 2Pa, Neh, Est, Pl, Abd, Nah. Jde tu většinou o nevelké spisy, přesto však poněkud překvapuje zejména úplné opominutí Pis, která byla v pozdější církevní tradici tak oblíbená jako alegorické znázornění vztahu Kristova k církvi. Je to snad důsledkem toho, že v I. stol. nebylo v židovstvu místo Pis v kánonu ještě zcela zajištěno, nadto nám to však připomíná, že NZ používá obrazného [alegorického] výkladu SZ-a jen se značnou zdrželivostí. Na druhé straně jsou některé sz knihy v NZ-ě citovány velice často. Jsou to hlavně Gn, Ex, Dt, Z, Iz, Jr, Dn; ve Z je často citován také Ez. Z kratších knih se poměrně často vyskytují Oz, Jl, Za. Nejsou však rovnoměrně citovány celé uvedené knihy, nýbrž citáty a narážky se soustřeďují na několik oddílů většinou christologické nebo eschatologické povahy. Někdy jsou citáty z rozmanitých sz knih seřazeny v dosti složitě a všelijak navzájem propletené řetězce, sestavené podle obsahové příbuznosti a podle heslových pojmů [sr. na př. Ř 9,7-13.25-33; 10,5-21; 15,9-12; Ga 3,6-16; 4,27-31; Zđ 1,3-13; 10,5-18; 1Pt 2,4-10 a j.]. Někteří badatelé na základě toho vyslovili domněnku, že snad někteří pisatelé již čerpali z nějakých hotových sestav sz citátů, svědčících o Ježíši Kristu. Pravděpodobnější však je, že měli na mysli a před očima celé sz knihy, soustřeďovali se však na oddíly, které byly s hlediska víry v Ježíše Krista obzvláště závažné, a citovali nejvýraznější věty těchto oddílů, nezapomínajíce však přitom na širší souvislost.

4. Způsob, jímž jsou sz výroky vybírány a používány, není ovšem ve všech nz spisech stejný. Mt rád výslovně a doslovně cituje sz prorockví, někdy dosti obsírně [Mt 2,6.18; 3,3; 4,15n; 8,17; 12,18-21; 13,14-15.35; 21,4-5]. Srovnáme-li tyto oddíly Mt s paralelami u Mk [pokud takové paralely existují], shledáme zpravidla, že Mk nepodává výslovný citát, nýbrž jen skrytý náznak nebo narážku. I jinde je pro Mk příznačné, že při líčení Ježíšových příběhů používá náznakových sz reminiscencí, projevujících se někdy třeba jen jedním slovem. Nejzřetelnější je to při podání o utrpení Páně, kde i ostatní evangelisté postupují podobně. Potřásání hlavami Mk 15,29 upomíná na Ž 22,8, dělení roucha Mk 15,24 na Ž 22,19, mlčení Ježíšovo Mk 14,61 na Iz 53,7. Také výroky Ježíšovy bývají protkány sz reminiscencemi: strom, v jehož stromu hnízdí ptáci Mk 4,32, ukazuje na Dn 4,9.18; Ez 17,23, slova

o žni v podobenství Mk 4,29 jsou převzata z Jl 3,13. Takovým způsobem jest používáno zejména izaiášovských oddílů o utrpení *Služebníka Hospodínova, ztotožněného se Synem člověka a s Mesiášem: vnější forma skryté reminiscence tu odpovídá obsahu, jímž je mesiášské tajemství Ježíšovo. Proto také lze tento způsob používání SZ-a považovati za příznačný pro nejstarší vrstvy nz podání.

Toto používání sz slov a motivů při formulování nz zvěsti souvisí s přesvědčením, že sz postavy, příběhy a zařízení jsou nejen přípravou, nýbrž zvěstným předobrazem, jakýmsi reálným prorockým konečného Božího vykupitelského skutku v Ježíši Kristu. Všecko, co čteme v SZ-ě, bylo napsáno nejen k našemu naučení [Ř 15,4], nýbrž i jako předobraz toho, co se děje pro nás a při nás [1K 10,6]. Vždyť už Adam byl předobrazem Ježíše Krista. Kraličtí místo »předobraz« říkají jednou »příklad«, druhou »figura«, řecky se pokaždě užívá slova *typos*. Na základě toho se mluví o typologickém pojetí SZ-a. Setkáváme se s ním v NZ-ě napořád. Jeden beránka je předobrazem stolu Páně [sr. Mk 14,22-25], had na poušti předobrazem povýšené Syna člověka [J 3,14], Agar a Sára předobrazem služby zákonu a svobody v Kristu [Ga 4,24-31], přechod Rudého moře předobrazem křtu a jeden mанны předobrazem stolu Páně [1K 10,1-4, sr. zmínku o manně J 6,31n]. V 1Pt 3,20n předobrazem křtu je záchrana Noéhova korábu z vod potopy. Nejdůležitějším příkladem tohoto typologického chápání SZ-a je pravděpodobně přenesení sz kultických úkonů, představ a pojmů na Ježíše Krista, zejména na jeho smrt, jak je to naznačeno Ř 3,25 a podrobně rozvedeno v Zđ. V podrobném provedení tohoto typologického pojetí leccos působí dojem umělého a násilného výkladu, tak na př. tvrzení, že skála, z níž vytryskly vody na poušti a která podle rabínského výkladu byla pohyblivá, byla ve skutečnosti totožná s Kristem [1K 10,4]. I jinak bývá zejména Pavlův výklad SZ-a poplatný rabínským metodám, které se s přebroušenou důvtipností upínaly na formální znaky textu. Sem patří na př. exegetické využití jednotného čísla Ga 3,16. Ale i zde apoštol formou pro nás nezvyklou a v této podobě nepřesvědčivou vyjadřuje podstatnou myšlenku, že se celá sz zvěst vyvrcholí a soustřeďuje v jediné skutečnosti, totiž v Ježíši Kristu, který tvoří jediný most mezi SZ-em a NZ-em. To je vůbec vlastním smyslem typologie, jež je zakotvena v přesvědčení o důsledné spasitelné vůli Boží a o jeho jednotném spasitelném jednání, které překlenuje všechny rozdíly a protiklady staré a nové smlouvy. Tímto christologickým soustředěním se nz typologické pochopení SZ-a nejvýrazněji liší od alegorie, která s jistou libovůli a náhodností používá posvátných textů za obrazy jakékoli theologické myšlenky nebo obecně mravní pravdy a která se drží spíše jednotlivých slov než základních skutečností SZ-a.

5. Souvislost NZ-a se Starým vede k tomu,

že ústřední nz pojmy bývají podstatně určeny sz svědectvím - tak na př. pojmy *víra, *spravedlnost, *pravda, *smlouva a ovšem *Kristus, *Syn člověka, *církev a t. d. Podobně tomu bývá i při méně nápadných pojmech, představách a myšlenkových souvislostech. Odtud potřeba, abychom při vykládání NZ-a pečlivě a soustavně hledali toto sz pozadí. Je tu ovšem potřeba také velké obezřetnosti a kritičnosti, abychom se nedali svést podobnostmi a souvislostmi jen zdánlivými nebo náhodnými. Zejména při zkoumání biblických pojmů pomocí konkordance je třeba pamatovati nejen na to, že český překlad bible je málo spolehlivým základem k nalezení původních terminů, nýbrž také na to, že podobně složitý je už vztah řeckého překladu LXX a proto i řeckého NZ-a k hebrejskému SZ-u, a dále i na to, že ve všech jazycích bývá význam slov tak proměnlivý, že to až překvapuje. Předpokládá, že kterékoli slovo má všude, kde se v bibli vyskytuje, stejný význam a že je proto možno všechna taková místa vidět v těsném myšlenkovém a zvěstném vztahu, není nikterak odůvodněno. Nelze proto dosti důrazně varovati před mechanickým seřazováním jednotlivých výskytů biblických slov, nelze příliš naléhavě upozorňovat na potřebu, abychom při každém biblickém termínu také bedlivě zkoumali, v čem a jak se jeho funkce a význam na jednotlivých místech odlišuje. Obzvláště to platí o poměru Starého a Nového Zákona, kde navázání má namnoze povahu kontrastu, nikoli totožnosti [sr. na př. jen pojem *zákon]. Podobné obezřetnosti je potřeba při odhalování možných sz reminiscencí a narázek v nz spisech. Při všem pak je třeba pamatovati, že se nz pisatelé v SZ-ě ohlížejí hlavně po jistých základních eschatologických a christologických partiích, kdežto jiné oddíly až nápadně pomíjejí. Hledat sz podklad a nepřehlížet k této výběrovosti nz používání SZ-a by nutně vedlo k nezaručeným, ano zavádějícím závěrům. Nadto je třeba povázat, že jsou významné nz pojmy a myšlenkové souvislosti, které nemají skoro nebo vůbec žádné sz pozadí, zato však jsou jasně spjaty se soudobým hellenistickým myšlením [na př. *svědomí, *svoboda, ale do velké míry i *poznání čili *umění a j.].

Ze všeho plyne, že nelze podati jednoduchou formulaci poměru NZ-a ke Starému a proto ani přehledný návod k snadnému a rychlému odkrývání sz pozadí NZ-a. Chybovat je tu možno jak nedostatkem, tak nadbytkem vykladačské vynalézavosti a důmyslnosti. Správnou cestu lze hledat a nalézat toliko bedlivým a na obě strany kritickým odvažováním vykladačských možností a pravděpodobností v každém jednotlivém případě, k čemuž je potřeba obsáhlého biblicko-theologického pochopení celé zvěsti Pisem, jejichž jednota i rozmanitost je založena v téže skutečnosti Ježíše Krista, Pána a Krále Pisem. S.

Starší. Tento výraz měl ve SZ-ě několikrát význam. Otok, jenž měl plnou důvěru svého pána, takže byl pověřen autoritou v jeho domě,

je v bibli nazýván s-m [Gn 24,2]. Také vysocí hodnostáři při královském domě, ať už v Egyptě [Gn 50,7] nebo u královského dvora Davidova [2S 12,17], mají jméno s. I kněží měli s., t. j. ty, které pověřili autoritou a zastupováním celé třídy [2Kr 19,2; Iz 37,2; Jr 19,1]. Ale hebr. *zákén* [= starší] je převážně vyhrazeno vůdcům lidu, kteří měli vliv a vynikli případně i při vojenském hájení kmene. Je nasnadě, že to byli starší lidé s uznanou autoritou. Je příznačné, že hebr. *zákén* souvisí s hebr. *zákán*, jež označuje plnovous. Instituce starších vznikla ze základní organizace izraelské pospolitosti. Základní jednotkou byla rodina, jejíž hlavou byl otec, po něm nejstarší, prvorozený syn. Několik rodin tvořilo čeleď se s-m v čele; z několika čeledí se skládal kmen, jemuž vládl se souhlasem a za podpory s-ch kníže [sar]. S. zastupovali izraelskou pospolitost jak v náboženských, tak v politických záležitostech [Ex 3,16. 18; 17,5n; 18,12; 19,7; Lv 4,13-15; Nu 11,16; Dt 5,23; 27,1; 31,28; Joz 7,6; Sd 11,5-11]. Někdy s. a knížata označují tutéž skupinu [Ex 24,1, sr. v. 11]. Podle Nu 11,16.24 sedmdesát s-ch pomáhalo Mojžíšovi při správě Izraelců na poušti [Dt 27,1]. Byli vybráni na rozkaz Hospodinu ze starších a správců lidu, aby spolu s Mojžíšem »nesli břímě lidu« [Nu 11,17]. Ovšem, že toto zřízení nebylo jen výsadou Izraelců. Kočovní, ale i usedlí Semité v Palestině a v okolních zemích měli také s. [Madiánští, Nu 22,4; Moábští, Nu 22,7; Gabaonitští, Joz 9,11; Gebalští, Ez 27,9 a j.]. U Izraelců však toto zřízení mělo hluboké kořeny v samé jejich bytosti. Proto vidíme, že s. rozhodovali o důležitých záležitostech i tenkrát, když se Izraelci usadili v Palestině [1S 4,3; 8,4; 15,30; 2S 3,17; 5,3; 17,14n; 1Kr 8,1n]. Zvláště pak ti, kteří vedli správu měst, jsou nazýváni stále s-mi [Rt 4,2,9; 1S 11,3; 1Kr 21,8.11; 2Kr 10,1.5]. V malém městečku Sochot bylo dokonce 77 s-ch [Sd 8,14]. Podle Dt 19,12; 21,2nn. 19n; 22,13-20; 25,7nn; Joz 20,4 bylo jejich úkolem vykonávat soudcovskou a správní moc, hájiti právo a čest a zastupovati město. Zdá se, že souditi a býti starším je označením těžké funkce [Dt 21,2 jmenuje starší a soudce, ale v dalším vypravování se už o soudcích nezmiňuje]. S. byli přítomni při všech důležitějších rozhodnutích. Své výroky a případná rozhodnutí vynášeli v *bráně města. Před nimi se uzavíraly koupě a smlouvy všeho druhu. Je přirozené, že jejich moc byla záhy omezována králem jako nejvyšším soudcem [1S 8,20; 2S 15,4; 1Kr 3,9; 21,8nn; 2Kr 15,5] a jeho úředníky, dosazenými do měst, ale nikdy nebyla docela zrušena [1Kr 20,7nn; 2Kr 10,1; 23,1]. Naopak je jisto, že monarchie byla cizím tělesem v sociální organizaci Izraele. Královští úředníci stáli vlastně mimo obec a jako přímí zástupci královi nemohli cítiti s lidem. V době babylonského zajetí to byli s., kteří udržovali izraelskou pospolitost [Jr 29,1; Ez 8,1; 14,1; 20,1; Ezd 5,9nn; 6,7nn] a po ná-

[988] Stařec-Státi

vratu do Palestiny stáli opět v čele obci [Ez 10,8,14; Ž 107,32; Př 31,23; Jl 1,14; sr. Mt 15,2; 21,23; 26,3,47]. Pozdější *rada židovská [*Sněm] snad se vyvinula z tohoto zřízení [Nu 11,16; »s. lidu, přední kněží a zákoníci« = nejvyšší rada, L 22,66; Sk 22,5]. Vedle ní však v době nz fungovali s. po celé pospolitosti židovské [L 7,3; sr. Mt 26,59] jako představitelé lidu v každé obci. N.

Na toto zřízení s-ch navazovalo aspoň podle jména [řecké *presbyteroi* = starší] ustanovení s-ch v křesťanských sborech. Objevují se nejprve v jerusalemském sboru [Sk 11,30; 12,25], aniž je vyloženo, jak jejich úřad vznikl, ani v jakém je poměru k apoštolům, vedle nichž s. bývají uváděni [Sk 15,2-23; 21,18]. Podle Sk 14,23 ustanovoval ap. Pavel na své první misijní cestě s. v každém sboru. Zvláštní však je, že v hlavních listech Pavlových se o s-ch nemluví; slovo s. se objevuje teprve v t. zv. pastorálních epístolách [1Tm 5,17-19; Tt 1,5], které jsou popavlovského původu. V Pavlových sborech není ještě ustálených úřadů; mluví obvykle obecně o lidech, kteří jsou předloženi [1Te 5,12; Ř 12,8] nebo kteří jsou »pomocníci a správci« [1K 12,28]. Jednou bez bližšího vysvětlení uvádí episkopy a diakony [F 1,1, viz *Biskup]. Zdá se, že nejen slovo s., nýbrž i první počátky pevněji ustáleného úřadu církevního vznikly na půdě palestinské pod vlivem židovských obyčejů. Ap. Pavel kladl důraz na to, že života těla Kristova se plně účastní celý sbor, v němž z daru Ducha sv. vznikají nerozmanitější služby a funkce, mezi nimiž správcovství je jen jednou z řady. Jistě nebyla činnost kazatelská výsadou žádného úřadu, ježto v prvokřesťanských sborech směl kázat každý, kdo měl k tomu potřebný dar [1K 12,28-30; 14,24,31]. Pokud správní funkce potřebovala zvláštního označení, byla asi v Pavlových sborech nazývána slovem *episkopos* [»biskup«]. Protože to byla funkce podobná palestinským starším, ač původně méně vyhraněná, mohly být oba názvy ztotožněny, jak ukazuje Sk 20,17 ve srovnání s v. 28. Viz i Tt 1,5,7; 1Tm 3,2n; 5,17; Tt 1,7-9; Žd 13,17; Jk 5,14; 1Pt 5,1-4. Řecké *presbyterion* označuje sbor starších v 1Tm 4,14, jenž vzkládáním rukou zřídil Timotea k práci v církvi. Teprve od 2. stol. se pomalu začalo rozlišovat mezi staršími a biskupy jako mezi dvěma různými funkcemi v církvi - nezřetelné náznaky toho jsou už v t. zv. pastorálních epístolách -, při čemž se funkce *biskupova znenáhla proměňovala v úřad.

X X

Stařec. Až na Jb 12,12; 15,10; 29,8; 32,6, kde jde o překlad hebr. *jásis* [= šedivý; básnický: stařec], je na všech ostatních sz místech užito hebr. *zakén* [*Starší] v původním slova smyslu, označujícím letitost, stáří, jež je předmětem přirozené úcty a zdrojem životní moudrosti a zkušenosti [Dt 32,7; 1Kr 12,8; Jb 12,12], takže šediny jsou okrasou s-ů [Př 20,29]. Když před někým i s-i povstávali, bylo to nesporným

důkazem vážnosti a významnosti tohoto člověka [Jb 29,8]. Chce-li SZ popsat divokost a surovost některého národa, vyzdvihuje tu okolnost, že ani s-ů neušetrí [Dt 28,50; Iz 47,6; sr. Pl 4,16; 5,12]. Úpadek Izraele se projevoval i v tom, že se dítě stavělo vzpurně proti s-i [Iz 3,5]. Odejme-li Bůh mudrce i s-e nějaké zemi, znamená to, že jí odňal veškerou podporu [1S 2,31n; Iz 3,1n], ba dokonce hlavu [Iz 7,14n; Pl 1,19; 5,14]. Ještě horším soudem však je, když Bůh vezme s-ům schopnost úsudku [Jb 12,20; 32,7nn]. Neboť i moudrost s-ů je darem od Hospodina, který je udělován těm, kdo ostříhají jeho přikázání [Ž 119,100]. Josefovi dal Bůh takovou rozumnost, že mohl vyučovat moudrosti i egyptské s-e [Ž 105,22]. Jl 2,28 pak předpovídá, že Bůh »v posledních dnech« vyleje svého Ducha i na s-e v takové míře, že budou mít prorocké sny [sr. Sk 2,17]. Podle Iz 65,20 se zaslíbují s-ům tak dlouhý život, že budou moci v plné síle »vyplnit své dny« [sr. Za 8,4].

V Tt 2,2 jde o starého člověka [řecky *presbytēs*], ne o *staršího.

Ve Zj 4,4,10; 5,5n.8.11.14; 7,11.13; 11,16; 14,3; 19,4 sedí kolem trůnu Božího 24 starců. Vykладаči mají za to, že 12 z nich představuje dvanáctero pokolení Izraele [sr. Iz 24,23], druhých 12 apoštolů jako zástupce nového Izraele. Jiní se domnívají, že jsou to representanti Izraele a národů.

Statečně, statečný. Ve SZ-ě jde o tato slovesa a podst. jména: *sárá* = bojovati jako kníže, rytíř [Gn 32,28; Kral. »s-ě zacházeti s Bohem«; Oz 12,3n; Kral. »knížetsky potýkal se s Bohem«], *cházak* [= býti silný; v určitém slovesném tvaru: vyvinouti sílu, prokázati sílu; ve 2S 3,6 o Abnerovi, který projevil sílu ve prospěch domu Saulova], *chajil* [= síla, vojenská moc, spolehlivost; zmužilost; s pomocnými slovesy: prokazovati zmužilost, projevovali se činy, Ex 18,21; 1Kr 1,52; Př 12,4; 31,10,29; Jr 48,14]. U Jon 1,13 jde o usilovné kormidlování. — S-ě bojovati Ju 3 je řecké *epagónizesthai* = vésti boj, zápas [zde o víru, pro víru, pro učení, jež bylo jednou pro vždy odevzdáno svatým].

Statek, stč = majetek, jmění jakéhokoli druhu; to, čím člověk vládne. *Bohatství. Gn 24,10; Lv 25,10; Nu 16,32; Ž 62,11; Př 3,9; 10,3; Kaz 5,11; Pis 8,7; Jr 17,11; 48,7; Mt 19,21; L 15,12 aj.].

Státi, většinou ve smyslu nejjít, nehýbati se, zůstávati na jednom místě, zastaviti se [Gn 41,17; Ex 3,5; 7,15; 14,13; 19,17; 33,8; Nu 14,14; Joz 10,13; 2Kr 5,9; Ž 78,13; Př 25,6; Ez 3,23; Mt 2,9; 20,6; L 7,38; J 11,42; 19,25; Sk 8,38 a j. *Stanouti], octnouti se [Mk 13,9]. Kral. však mají také mnohé dnes už nesrozumitelné anebo neobvyklé obraty, spojené se slovesem s. Na př. »s. za lid« [stč. zodpovídati za koho, bráti na sebe škodu, kdyby se něco nezdařilo; býti rukojmím: chrániti] = s. místo lidu a v jeho prospěch [Ex 18,19; sr. 4,16; 20,19; Dt 5,25]. »S. na hrdlo« stč. = bezživoti koho hledati, ukládati o život [Lv 19,16];

»s. o něco« = toužiti, žádati, ucházeti se, usilovati [2S 3,17; Ž 38,13; 1K 14,1; F 3,19; Ef 5,10]; »s. k své povinnosti« [1Pa 9,33] = plniti, zastávat povinnost; »s. při čem« [Jb 23,13] = trvati na něčem, chtít. »S. k soudu« [Jb 31,13] = stč. dostavit se před soud proti někomu [hebr. *má'as mišpát* = pohrdati právem někoho; Hrozný překládá: »Pohrdl-li jsem právem svého sluhu a své otrokyně, majících spor se mnou«], býti postaven před soud [Sk 23,6, sr. 25,10; 27,24]. »Hospodin stojí k rozsudku« [Iz 3,13] = povstal Hospodin, aby soudil [sr. Ž 82,1]. Podle Dn 7,9 Bůh u soudu sedí. Iz 3,13 chce však vyjádřit Boží rozhorlení a proto ho nechává povstat a stát. »S. na meči« [Ez 33,26], t. j. [podle Poznámek Kral.] v něj více než v Boha doufati nebo trvati na pomstě anebo obhajovati nepravost mocí. Často má sloveso s. význam trvati, existovati [Ž 119,90n; Iz 66,2; Jr 17,25; Dn 2,44; Ko 1,17], obstatí [Mk 3,24.25n; Ef 6,13]. »S. v radě« [Hospodinově] = být při tajných Božích rozhodnutích [Jr 23,18.22].

»S. u víře« [1K 16,13] = býti pevný, stálý ve víře, jejíž základní prvky popisuje Pavel v 1K 15,1n. 12-17. »S. v evangeliu« [1K 15,1] = žít podle evangelia, trvati v něm; »s. v milosti« [R 5,2; 1Pt 5,12] = trvale žít v milosti a z milosti; »s. vírou« [R 11,20; 2K 1,24] = na základě víry, pro víru, kvůli víře; Židé pro nevěru byli vylomeni z olivy [Božího kmene], kdežto bývalí pohané byli v olivu vstřípeni, a tak dosud pro svou víru a tedy z milosti stojí. Není zde příčiny k chloubě nebo k pohrdavému souzení, tím méně, jde-li o slabého u víře. »Stojí-li nebo padá-li, to je věc jeho Pána. Bude však státí, neboť Pán je mocný udržeti ho zpřima« [R 14,4 v překladu Škrabalově]. »S. v Pánu« [F 4,1; 1Te 3,8] = trvati v obecenství s Kristem a tím býti pevný [sr. F 3,10], »s. [v svobodě]« = vytrvati [v svobodě], býti pevný [Ga 5,1]. J 8,44 praví o ďáblu, že »v pravdě nestál«, t. j. »pravda nikdy nebyla jeho životním zvlkem a nikdy po ní netoužil; naopak se u něho vždy projevovala láska ke lži, k vědomému popírání a potírání pravdy. O Epafrovi vydává Pavel v Ko 4,12 svědectví, že na modlitbách zápasí o to, aby Kolosští věřící stáli pevně jako dokonalí křesťané [sr. Ko 1,9; 2,10; Ef 6,13n], kteří se nedají ničím zlomit ani zvíkat [sr. 1K 10,12n].

Státí se, přihoditi se [Gn 4,3.8; 40,20; Joz 5,13; 1S 3,2; 10,11; Mt 11,1; Mk 10,32; L 2,15 a j.], splniti se, uskutečniti se [Gn 41,13; Joz 21,45; 2S 13,35; Ž 33,9; Ez 12,25; Mt 5,18], vzniknouti, nastati, povstati [1S 4,17; Jon 1,4; Mt 8,24; 28,2; L 22,24; Sk 2,2; 6,1; 11,19; 19,23; 1K 10,6; Zj 12,7 a j.]. Formule »stalo se slovo Hospodinovo«, »stala se řeč Hospodinova« [Gn 15,1; 1S 15,10; 1Kr 6,11; 13,17; 17,2; L 3,2] není jen pouhým označením toho, že Bůh někoho oslovil, nýbrž že ho svým svrchovaným slovem zajal, takže se z jeho vlivu nemůže vymanit, že se takřka do něho vtělilo [Oz 1,1; Jon 1,1; Mi 1,1; Sof 1,1; Ag 1,1; Za 1,1]. Neboť Boží slovo je jako vržená

zbraň [Iz 9,8], jako oheň [Jr 20,9], jako kladivo [Jr 23,29]; je naprosto účinné [Iz 55,10n]. Proto se sz pisatelé nespokojují často jen s obratem »I řekl Bůh«, ačkoli i v tom je vyjádřena svrchovanost Božích rozkazů, nýbrž mluví o tom, že slovo Hospodinovo se stalo. Slovo Boží znamená vždy událost, a to tvůrčí událost. - Obrat »dnes stalo se spasení domu tomuto« [L 19,9] = dnes se dostalo spásy tomuto domu. Spása z milosti, kterou očekávali a předpovídali proroci, uskutečnila se v Ježíši Kristu pro všechny věřící [1Pt 1,10]. Při tom však NZ nepřestává hledět do budoucnosti k plnému uskutečnění této spásy, kdy dojde i na vzkříšení těla, a ostře potírá ty, kteří věří jen v duchovní vzkříšení ze smrti hříchu a tvrdí, že vzkříšení už nastalo [2Tm 2,18]. Jde o nepochopení a překročení výroků Pavlových se strany gnostiků [R 6,4; Ef 2,6; Ko 2,12] v protikladu proti 1K 15,12nn.

Stav, stč. = splav, jez, hráz; nádrž; stavidlo. Iz 22,11 mluví o nádrži, jež byla zřízena mezi »dvěma zdmi« v jižní části Jerusalema [sr. Neh 3,16] pro nadržení vod »rybníka starého«, jež v normálních dobách odtékaly z města. Jerusalem totiž očekával obležení města se strany Assyřanů. Prorok vytýká, že na hlavní opatření bylo zapomenuto: na obrácení k Hospodinu. - »S. manželský« [1K 7,9] = manželství.

Stávati, opakovací tvar slovesa *státí [Ž 134,1; Př 22,29; Iz 21,8; Dn 1,19]. Výrazy »dokudž nebes stává« [Jb 14,12], »dokudž měsíce stává« [Ž 72,7] = dokudž trvají nebesa a měsíc. Jde o překlad hebr. obratu »ale až do zničení, strávení nebes a měsíce«. Ale i stč. s. může znamenat vzítí konec, přestati, končiti se. Zeman překládá Ž 72,7: »Až do zániku měsíce«.

Stávati se, přiházivati se [1S 9,6]. *Státí se.

Stavení, nč. stavění [domu, 1Pa 22,2; Ezd 1,5; Kaz 3,3]. Výsledek stavění je s., stavba, budova [Ez 40,2.5; Mt 24,1; Mk 13,1n]. Ve smyslu stavivo ve Zj 21,18 [»stavivo její hradby«]. Ve 2K 5,1nn je »stánek přebývání« [= stanový dům, sr. Iz 38,12; 2Pt 1,13], který může býti kdykoli složen, obrazem pomíjitelného těla, a to v protikladu proti pevnému přibytku [řecky *oikodomé* = stavění], domu od Boha, t. j. budoucímu tělu, jež je věčné a připravené v nebesích [sr. Mk 14,58; J 2,20; *Vzdělání]. V Ef 2,21 je církev přirovnávána k Boží stavbě, jejímž základním [Kral. gruntním] úhelným kamenem [doslovně klenákem, *Kámen, str. 319b] je Kristus. Na něm je založena, po případě, chceme-li zůstat věrni obrazu klenáku, k němu směřuje celá stavba, stojící na základu apoštolském a prorockém. — V Žd 9,11 překládají Kral. řecké *ktisis* [= tvorstvo, stvoření] výrazem s. Žilka překládá: Kristus »vešel vyšším a dokonalejším stánkem, ne udělaným rukama [to jest nepocházejícím z tohoto tvorstva«]; Hejčl: »nepocházejícím z tohoto světa«. *Vzdělání.

[990] Stavěti-Stavitel

Stavěti, většinou ve smyslu budovati [na př. město, Gn 4,17; 11,8; Joz 6,26; 1Kr 15,17; 2Pa 27,3; věž, Gn 11,5; chrám, 1Kr 6,2; 1Pa 17,4; 2Pa 2,1; 3,1; Ezd 1,3; dům, 1Kr 7,1; Jb 20,19; Jr 22,13; 29,5; Sof 1,13; zeď, Neh 2,17; bránu Neh 3,1]. Z 127,1 připomíná, že nestaví-li Hospodin domu, marně se na něm namáhají stavěti. Jeremiáš pak vyslovuje »běda« nad tím, kdo staví »dům svůj s útiskem a paláce své s krivdou« [Jr 22,13; sr. Ab 2,12]. Př 30,26 obdivuje »králíky, kteří si stavějí pelech-y ve skalách. *Stavitel.

»S. osidla« [Jr 5,26] = nastražití léčku.
»S. na nohy« [Oz 11,3] = učít chodit.

V přeneseném smyslu mluví Ježíš o těch, kteří slyší jeho slovo a řídí se podle něho, jako o stavitelích, kteří staví svůj dům na skále, tedy s pevnými základy [opak: stavění na písku, bez základů, Mt 7,24-27; L 6,47-49]. Toho pak, kdo z jeho následovníků nepočítá s křížem a není ochoten jej nést, t. j. nepočítá s případnou nutností vzdátí se opravdu všeho pro Krista, přirovnává k člověku, který začal stavěti věž, ale nebyl s to ji dokončiti, protože neměl spočtený náklad [L 14,27n].

Zvláště ap. Pavel užívá hojně výrazů ze stavitelství, když chce popsat svou činnost ve sborech. Řecké *oikodomein* [= budovati, stavěti] překládají Kral. většinou výrazem »vzdělávati. Ap. Pavel tu snad měl na mysli slovo, jímž byl mladý Jeremiáš povolán za proroka [Jr 1,10], a Boží zaslíbení téhož proroka [Jr 24,6], když mluvil v těchto výrazech o své práci apoštolské [sr. 2K 10,8; 13,10]. Ale podle 1K 3,10-15 je ap. Pavel stavitelem, jenž položil základ. Na tomto základu staví jiný. Je to obraz známý ze současně hellenistické literatury. Ale Pavel užívá tohoto obratu o stavbě duchovního chrámu [sr. 1K 3,16]. Učinil pro jeho stavbu to nejdůležitější: položil základ, t. j. účinně zvěstoval Ježíše Krista. Jeho zásadou bylo nestavět na cizí základ, t. j. tam, kde jiní už kázali Krista [R 15,20]. To ovšem nevyučovalo jeho touhu všude utvrzovat a potvrzovat tento základ [R 1,11.14n], a proto vybízí, aby věřící kriticky posuzovali, jak kdo na Kristu staví [1K 3,10nn]. Ale viz »Vzdělávati [se].

Stavěti se ve smyslu dostavovati se, přicházeti [1S 17,16], ve smyslu dělati se, předstíratí [Př 25,6; 26,24]. »Přísně se s. k modlitbám« [Ž 80,5] = stavěti se na odpor, býti rozhořčen nad modlitbami. Doslovně z hebr. »haliti se v kouř, zamlžovati se«. Snad zkratka za obrat »Jak dlouho bude hněv tvůj kouřit?« [sr. Dt 29,30; Ž 74,1 překládá Zeman: »Proč doutná tvůj hněv?«]. »S. se za spravedlivého« u Jb 9,20 = býti v právu.

Stavitel [2Kr 22,6; Ezd 3,10; Ž 118,22; Ez 27,4]. Účelem stavebnictví v Palestině bylo opatření hlavně ochranu před sluncem v létě a před deštěm a chladem v zimě. Jelikož bylo málo stavebního materiálu, zvláště dříví, využívalo se co nejvíce přírodních podmínek,

zvláště množství prostorných jeskyní ve vápen-covitých horninách. Staroizraelské obydlí se vyvinulo vlastně z těchto jeskyní, přiměřeně upravených. Proto bylo v Palestině mnoho domů přistavěných ke svahu straně, jež tvořila zadní stěnu obydlí, když byla předtím kolmo přitesána. Obydlí se skládalo obyčejně jen z jedné místnosti [*Dům]. Pro nedostatek dříví se užívalo ke stavbám hlavně měkkého, v Palestině hojně se vyskytujícího vápence, který byl snadno zpracovatelný. Z tohoto vápence byly zhotovovány hlavně podezdívky domů. V údolích a rovinách, kde nebylo možno použití svahu skály, byly stavby prováděny z cihel pálených i nepálených. Strop byl po-valový, pokrytý haluzemi palem a vrstvou hliněné mazaniny, smíšené se sekanou slámou. Stavitelé té doby se již vyznali ve stavbě klenutí z klínových kamenů a v krytí menších prostor kamennými deskami, přes sebe přesunovanými. K umění stavitelskému patřilo i zřizování hro-bek [*Hrob], vyhlubování *studen a cisteren [*Cisterna], vyzdívání *rybníků a zřizování vodovodů [*Siloe]. Chrám Šalomounův, Šalomounovy paláce a domy byly stavěny hlavně z kamenných kvádrů. Dříví bylo přiváženo z Libanonu a sloužilo jen k vnitřnímu obložení. Takovéto větší stavby prováděli však stavitelé z Fénicie [Ezd 3,7], kteří byli odborníky ve stavbách z tesaného kamene [kvádrů, 1Kr 7,9n; Am 5,11] velkých rozměrů. Ve stavitelské činnosti vynikl později Herodes Veliký, který nejen rozšířil Jerusalema, ale také znovuvy-budoval Samař a přístav v Cesareji. Všude stavěl divadla, chrámy, lázně, paláce a dával dlážditi silnice a pod. Zvláštním druhem stavitelského umění byly městské *hrady. Byly to hliněné mohutné násypy, obložené s obou stran zdivem, jehož tloušťka obnášela až třetinu výšky. Viz Bič I., kapitola Stavitelství, s. 235nn. *Městečko, město. *Jerusalema.

Obrat »popouzeli tě v stavitelích« [Neh 4,5] lze lépe překládat »provokovali tě k hněvu bránice stavitelů« [v jejich díle] anebo »pro-vokovali tě k hněvu před stavějícími«. »Kámen, kterýž zavrhl stavitel, učiněn jest v hlavu úhelní«, t. j. kámen, v němž se sbíhají zdi a jenž tyto zdi spojuje a udržuje [*Hlava, sr. též *Kámen, *Stavení]. Ježíš v podobenství o vinařích [Mt 21,42] vztahuje toto slovo na po-hany. Staviteli jsou tu farizeové a zákoníci. Ale podobenství [vlastně alegorii] lze vykládat i ve smyslu Mk 12,10, kde kamenem je Kristus sám [sr. Mk 8,31]. Stejně podle 1Pt 2,7. Zdá se, že Ž 118,22 byl mezi Židy běžným úslovím, jež bylo možno různě aplikovat. Podle Žd 3,3 byl Kristus už před svým vtělením stavitel »domu«, t. j. sz theokracie, Izraele. Mojžiš byl v tomto »domě« jen služebníkem, i když věrným. Tím více je třeba všecku pozornost upřít na Krista, který jako stavitel má nárok na větší čest než dům, který vystavěl, anebo slu-žebník, který v něm věrně sloužil. Ovšem, že i za stavitelskou činností Kristovou stál v po-sledku Bůh sám [Žd 3,4]. Nadto Kristus jako Syn je pánem domu, a to nového domu, jímž

je křesťanská církev [Žd 3,6]. - V Žd 11,10 je Bůh označen jako architekt [řecky *technitēs*] a stavitel [řecky *demiurgos* = ten, jenž provádí obecně prospěšnou práci; zhotovitel; původce] onoho nebeského města [sr. Ž 147,2; Žd 12,22; 13,14], po němž toužili a v něj věřili už Abraham a jeho potomci. Proto bydleli jen ve stanech a tak osvědčovali svou víru. Očekávali města, majícího pevné základy [Zj 21,14].

Staviti, zastaviti, zadržeti, odpočívati. V Nu 10,36 o truhle Boží, jež byla při putování lidu nesena; na znamení však, že se lid má zastavit, byla spuštěna, aby odpočívala.

Stavovati se [2Kr 4,8]. *Stavěti se.

Stěblo. V našem slova smyslu pouze v Gn 41,5.7.22 [hebr. *kanē*]. U Jb 13,25; 41,19n jde o plevy [sr. Iz 40, 24; 41,2; Jr 13,24], jež vznikají rozdrobením stěbla, nebo o suché strniště [sr. Na 1,10], hebr. *kaš*. Hrozný překládá srozumitelněji: »Zavátý list chceš zastrážiti a suchou plevu hnáti?« [Jb 13,25]. »Vrhací kameny stanou se mu [hrochovi, Kral. slonovi] plevami. Kvj považuje za stěblo« [Jb 41,19n]. U Oz 8,7 jde o stojící, nepožaté obilí [hebr. *kámá*, sr. Dt 23,25; Sd 15,5; 2Kr 19,26].

Stehénko, stěhno [Lv 11,21; Gn 32,25.32]. »Přihbí s-a« *Přihbí. Izraelci měli dovoleno požívat hmyz, jenž měl vyvinutá stěhénka ke skákání. *Kobylka.

Stesknouti se s někým, stč. »steskol' se se mnou« = jsem na obtíž [Iz 43,22]. V hebr. je užito slovesa *jága* = býti unaven něčím, někým; umdlévati; namáhati se o něco, o někoho, pracovati na něčem. Lze tedy překládat: »Ty ses o mne nesnažil, ó Izraeli!« V čem tato snaha mohla záležet, je popsáno ve v. 23n. A přece se Hospodin smíloval. Nikoli Izrael vyvolil Boha, ale Bůh povolal Izraele [sr. Iz 41,9n].

Stezka. Hebrejščina má pro to, co Kral. vyjadřují slovem s., nejméně šest různých výrazů: *derek* [= cesta, Ž 25,4; 77,20; Oz 2,6], nejčastěji *órach* [odvozeno od slova *arach* = putovati], básnický výraz pro cestu [na př. Jb 8,13; 13,27; Ž 8,9; 17,4; 119,9.128; Iz 2,3; 3,12], *nátib* nebo *nétibá* [odvozeno od slovesa *natab*, jež snad podle Fürsta znamená šlapati, dupati, podle Gesenia nabobtnati], rovněž básnický výraz pro ušlapanou nebo umělé navršenou s-u [na př. Sd 5,6; Jb 18,10; 30,13; Př 22,25; Iz 42,16; 43,16; 58,12; Jr 6,16; Pl 3,9; Jl 2,7; Mi 4,2 a j.]; dále *ma'gal* [= vozy vyjeté kole, na př. Ž 23,3; Př 2,18; 4,11.26; 5,6.21 a j.], *m'sillá* [= navršená, veřejná cesta, na př. Ž 84,6; Iz 40,3 a j.] a konečně *miš'ól* [= soutěska, pěšina na př. mezi dvěma vinicemi, Nu 22,24]. Kral. ovšem překládáji většinu z těchto výrazů i slovy cesta, silnice, šlépěje a pod. Někdy hebr. text mluví o j. tam, kde žádné skutečné, patrné cesty není [Ž 8,9; 77,20]. Nový, duchovní Izrael bude nazýván »napravitel stezek k bydlení« [Iz 58,12], t. j. Izrael učiní zemi znovu obydlitelnou tím, že všechna místa spojí schůdnými stezkami [sr. Iz 45,18].

V přeneseném smyslu s. = způsob života,

Staviti—Stěhovati se [991]

jednání [Jb 13,27; 33,11; Ž 17,4; 119,9.128; Př 2,13.15.18.20; 4,14.18; 5,6.21; 8,20; 12,28; 15,19; 22,25]. »Boží s.« = Bohem předepsaný způsob života [Iz 2,3; Mi 4,2], »s. soudu« = pravý způsob života nebo jednání podle práva [Př. 2,8; 8,20; 17,23; Iz 40,14], »s. věku [předešlého]« = způsob života a názory minulého věku [Jb 22,15], podobně »s-y starobylé« [Jr 18,15]. Heger překládá Jr 18,15: »Vrávorají na svých cestách v pradávných svých chybách. Jdou stezkami klikatými neschůdnou svou dráhu«. Avšak ne každá stará s. je zavrženíhodná. Jr 6,16 vyzývá lid, aby se vyptal na staré zvyky a tradice a zjistil, která cesta je dobrá. »S-y nešlechternosti« = zhoubné nástrahy. Hrozný překládá Jb 30,12n: »Po pravici povstává mládež; nohy mi podrážejí a cesty své zkázy nastrojují proti mně. Boří mou cestu, přispívají k mé zkáze« [Iz 3,12] »cestu stezek svých ukrývají« = směr svých stezek matou. Sr. Př 12,28]. »S. přímá« [Ž 27,11] = život, odpovídající Božím příkazům [sr. Ž 5,9; Př 4,11]. Podle Př 3,6 ten, kdo chodí jen takovými cestami, na nichž je mu jasná vůle Boží, může mít naději, že Bůh bude spravovati [= napřímí, urovná] jeho s-y, t. j. jeho život [sr. Iz 26,7]. »S-y Hospodinovy« [Ž 25,10] = Boží jednání s člověkem; s-y, kterými Bůh vede člověka [sr. Dn 4,34]. Dá-li se člověk jimi vést, shledá, že nejsou nic jiného než milosrdenství a pravda. O nevěrných Judejích praví Iz 59,8, že »s-y své převracejí tajně; kdožkoli po nich chodí, nemívá pokoje«. Jde o úmyslné upravování životních zásad ve vlastní prospěch a ze zlomyslných zájmů; kdo třebas i náhodou jejich cesty křížuje, má po pokoji [sr. Ž 1,1.6]. Poněvadž Bůh je sám »spravedlivý, vodí své věrné po »s-ách spravedlnosti« už kvůli svému jménu, t. j. vodí je pravou cestou [Ž 23,3]. Iz 42,16 pak prorokuje, že přijde čas, kdy Bůh i duchovně slepé povede po s-ách jim doposud neznámých. Iz 43,16 zřejmě navazuje na východ lidu Božího z Egypta. Praví-li Bůh u Oz 2,6, že oplete cestu svého lidu trním a ohradí hradbou, znamená to spásitelné jeho zasažení, aby lid nemohl najít své vlastní s-y, t. j. nemohl se navrátiti k hříšnému způsobu svého života. V Ž 84,6 se mluví o »s-ách v srdci«. Míti něco v srdci znamená po něčem vytrvale toužit, něčím se ustavičně zaměstnávat. Žalmista říká, že ti, kteří touží po Jerusalemu, ustavičně se obírají s-amí, jimiž se budou ubírat [sr. Jr 31,21]. Už to jim dodává sílu ke zdolání všech překážek na daleké cestě. Je možno ovšem se Zemanem také překládat: »V jejichž srdci jsou upraveny cesty« nebo volněji s Lutherem: »Kteří jdou za tebou srdcem«.

Mt 3,3; Mk 1,3; L 3,4 navazují na zvyk připravovati a upravovati s-y a silnice, když byla ohlášena návštěva panovníka a jeho průvodu. Přípravou s-k je míněno pokání.

Stěhovati se. »Přebývání mé pomíjí a stěhuje se ode mne« [Iz 38,12] = můj příbytek

[992] Stěna-Stín

[hebr. můj rod, sr. Iz 53,8] je stržen a odklopen ode mne« [sklizen nade mnou]. Prorok přirovnává svůj život ke stanu, jehož kolíky byly vytrženy ze země, takže už nemá střechy nad hlavou.

Stěna. »S. sbílená«, obílená [Sk 23,3] vypadá sice zvenčí krásně, pokud je omítka nová, ale její čistota nemá dlouhého trvání; oprýská větrem i deštěm. Je to sz obraz těch, proti nimž se obrací Ez 13,10nn. Jeho odpůrci jsou tu líčení jako stavitelé hliněných zdí, obílených vápnem. Ale Bůh posílá větrný vír a různé přírodní katastrofy, jež nejen omítku shodí, ale i zeď rozrazí. V rabínské literatuře je tohoto obrazu často užíváno o těch, kteří neoprávněně vystupují jako Boží proroci a učitelé. V tom smyslu mluví Pavel nevědomky o nejvyšším knězi jako o obílené stěně [sr. Mt 23,27].

Stěnice, nč. štěnice. Tak tlumočí Kral. hebr. *kinnám* [kinnim], jež označuje nějaký obtížný hmyz, snad vši nebo komáry [Ex 8,16nn; Ž 105,31]. Josephus Flavius vykládá tuto egyptskou *ránu jako zamoření vešmi. Jiní myslí na písečné blechy.

Stěsnění, stč. = stísnění, tíseň [Jb 36,16].

Stěžeje, dveřní závěs, »pant« [z němčiny], Př 26,14. Ve 1S 2,8 jde o sloupy, jimiž podle starověkého názoru byla země podepřena [sr. Ž 104,5, *Nebe].

Stěží, stč. = s tíží, ztěžka; s těžkými, důležitými věcmi, na př. o poslech, kteří byli vysláni s důležitým rozkazem. Kral. tak překládají v Est 3,15 hebr. tvar slovesa *dáchaf* [= naléhati, nutiti ke spěchu], jenž označuje spěšnost, naléhavost: »Vyjeli spěšni běžci s poručením královským«. I v 1S 23,20 jde o spěšnost, naléhavost, která je v hebrejštině vyjádřena opakováním téhož slovesa v různých tvarech.

Stěžovati si, v stč. vazbě »s. si o něčem« [ditěti, Gn 21,12] = stěžovati si na koho, nač; býti zkormoucen nad čím [Gn 45,5]. V Nu 11,1 překládají Kral. tvar hebr. slovesa *ʾanan* [= býti smuten; naříkati; stýskati si Pl 3,39] dvěma slovesy »ztěžovati si a stýskati«, při čemž první sloveso píší s počátečním z [z(a)těžovati se] právě tak jako v Gn 45,5 a jinde. Svým stýskáním se lid opravdu zatěžoval vinou vůči Hospodinu.

Stíhati = jíti za kým, pronásledovati [Gn 14,15; Dt 19,6; 1S 25,29; 31,2], honiti [Jb 13,25; 30,15], postihnouti [Př 13,21; Ez 35,6]. Ž 34,15 překládá Zeman: »Vyhledávej pokoj a snaž se o něj« [1Pt 3,11 v překladu Žilkové: »Hledej pokoj a usiluj o něj«].

Stihnouti = vystihnouti, vnitřně se zmocniti, pochopiti, vnitřně si přisvojiti [Ef 3,18].

Stín na slunečních hodinách [2Kr 20, 9-11; Iz 38,8, s. stromu [Jb 40,17; Ž 80,11; Ez 17,23; 31,6.12.17; Mt 4,32; Oz 4,13; 14,8; Jon 4,5n], s. hor [Sd 9,36], skály [Iz 32,2], s. střechy [Gn 9,8], s. vrhaný mrakem [Iz 25,5], jenž chrání před úpalem [Iz 4,5n; 16,3; 25,4]; dloužící se večerní s-y [Jr 6,4], jež se rozplývají a pomíjejí za jasného dne [Pis

2,17; 4,6]. Je přirozené, že na východě, kde často hrozil úpal, byl s. pokládán za něco blahodárného. Proto se stal s. obrazem pohody, pomoci a bezpečnosti [Pis 2,3] a večerního klidu [Jb 7,2], úkrytu a ochrany [Ž 17,8; 36,8; 57,2; 63,8; 91,1; Kaz 7,12; Iz 49,2; 51,16; Jr 48,45; Pl 4,20]. V Nu 14,9 překládají Kral. hebr. *sél* [= stín] přímo výrazem ochrana. »Doufati v stínu egyptským« = hledati pomoc a ochranu u Egypta [Iz 30,2n]. Ovšem, že s. je také obrazem pomíjitelnosti [1Pa 29,15; Jb 8,9; 14,2; Ž 39,7; 102,12; 109,23; 144,4; Kaz 6,12; 8,13], vyhublosti [Jb 17,7] a smrti. Ale pro »s. smrti« má hebrejšтина zvláštní výraz, který původně znamená vůbec temnotu. Podle sz názoru *šē ʾol* [= podsvětí, *Peklo] bylo místem temnoty [Jb 10,21 n; 38,17], takže výraz *salmávet* [= stín smrti] se vykládá i jako *salmút* [od slovesa *s-l-m* = býti tmavý, temný]. Kral. podle tradice důsledně překládají výrazem s. smrti i tam, kde snad šlo pouze o obraz bídý hmotné i duchovní [Iz 9,2, sr. Mt 4,16; L 1,79; Jr 13,16; Ž 107,10.14] nebo o označení tmy [Jb 3,5; 12,22; 16,16; 24,17; 28,3; 34,22; Am 5,8] nebo smrtelného nebezpečí [Ž 23,4; 44,20; Jr 2,6]. Duhm na př. překládá Ž 23,4: »I když putují temným údolím, nebojím se neštěstí« a vykládá, že básník měl na mysli hluboké, úzké rokliny judských vápencových hor, kam neproniká sluneční svit a kde je nebezpečí zřícení. Vykladači však nejsou jednotní v názoru, kde se má číst *salmút* a kde *salmávet*.

Podle starověkého názoru vycházela z člověka, vybaveného léčivou mocí, zvláštní léčivá síla, a to z doteku jeho ruky nebo šatu nebo jen jeho součástí [Mk 5,27nn; 6,56; L 6,19; Sk 19,12, sr. 2Kr 13,21], hole [2Kr 4,29], ba dokonce i z jeho stínu [Sk 5,15].

Podle Ko 2,17; Žd 8,5; 10,1 i nebeské a budoucí věci vrhají s. do přítomnosti. Podle Ko 2,17 tělo Kristovo, t. j. pravá skutečnost, jež je očekávána v eschatologické budoucnosti [sr. Ef 2,7; Žd 2,5], vrhá s. do přítomnosti v podobě asketických a ritualistických předpisů a ustanovení Zákona o svátcích, novoluní a sobotách. Pro tento s. nemá být nikdo volán na soud, protože tento s. jest v nejlepším případě jen nedokonalým obrazem toho, co už nyní prožívá křesťanská církev jako tělo Kristovo a co v plnosti ještě přijde. Š. je jen »pravdivým a platným poukazem na existenci tohoto těla. Kdo by se však držel s-u, jestliže má před sebou samo tělo, jež s. vrhalo? A to se právě stalo nám, kteří ve víře máme před sebou Krista. Jemu náleží, jeho jest ono pravé tělo, které vrhalo s; a protože Kristus ve křtu a víře skutečně, byť ne ještě v poslední plnosti vstoupil do našeho života, nejsme odkázáni jen na jeho s.« [J. B. Souček, Výklad Ko, str. 58n]. Tato myšlenka je dále rozvinuta v Žd 8,5; 10,1, kde celé zjevení staré smlouvy je zařazeno pod pojem s-u »nebeských věcí«, »budoucího dobrého« [Žd 9,11]. Tak jako pozemská církev Kristova je předpovědí budoucího života, tak stará smlouva byla předpovědí křesťanské církve.

Stínán, stínati, stíti. Kral. tak překládají několik hebr. výrazů, na př. *'araf* [- zlomiti vaz, Dt 21,4,6; sr. Ex 13,13; 34,20]. Iz 66,3 se staví proti těm, kteří se spokojují jen s přinášením obětí bez proměny srdce [v. 2, sr. Ž 50,8nn]. U takového člověka se rovná obětní zabíjení vola zabítí člověka [snad se tu myslí na lidské oběti, jež byly v Izraeli přísně zakázány], zabítí hovádka se rovná stětí psa, jenž právě tak jako vepř byl pokládán za kulticky nečisté zvíře, zakázané v izraelském obětním řádu [sr. Iz 65,4; 66,17; Mt 7,6; 2Pt 2,22]. Hebr. *kárat* [= řezati, odříznouti] je přeloženo slovesem stíti v 1S 17,51; 31,9; 2S 20,22. Hebr. *sūr* [= odchýliti se; odstraniti] je přeloženo slovesem stíti v 1S 17,46; 2S 4,7; 16,9; 2Kr 6,32. Také v Sd 9,5 jde nejspíše o stětí hlav, ačkoliv je zde užito slovesa zmordovati, zabítí. Hebr. *málat* [= sekati; býti odseknut, posečen, podřat], o klasech, květech, obilí [Jb 24,24, sr. 14,2; 18,16; Ž 37,2].

Zdá se, že stínání hlavy nebylo příliš obvyklé v soudní praxi u Izraelců, aspoň nikoli v době před zjetím babylonským. Šlo-li o popravu mečem, byla provedena spíše probodnutím prsou [Kral. »zbítí mečem«, Dt 13,15; 1S 22,17]. Teprve po zjetí se častěji trestalo stětím hlavy, zvláště pod vlivem Římanů [Mt 14,10; Sk 12,2; Zj 20,4], kteří popravovali sekerou. Stětí hlavy bylo pokládáno za mimořádnou potupu právě tak jako ukřižování.

Stíniti [Sk 5,15]. *Stín.

Stíratí, stč. hubiti, ničiti, drtiti [Sd 10,8; Jb 4,20; 34,24; Iz 53,10], změlniti, rozmílati [Jb 34,24].

Stíti *Stínán.

Stižitelnost, stižitelný. Stč. stižitelnost = schopnost chápání, hbitost v chápání, chápavost [Jb 38,36; 42,3]. Ale hebr. *chéker* může znamenat také nevstižitelnost, nevyzpytatelnost [Jb 11,7, sr. 5,9; Ž 145,3; Pf 25,3; Iz 40,28]. Hebr. *r-v-ch* [= vanouti; čichati, čiti, Dt 4,28; Ž 115,6] je u Iz 11,3 přeloženo »býti stižitelný«. Kral. poznamenávají, že jde o čich, a v Poznámkách připoujají: »Takového soudu stižitelného, ostrého a hlubokého bude, že bude výborně uměti spatřovati a znáti i to srdce a jeho tanutí, jaká či v pravdě jsou«. Slovníky překládají: »Budesi libovat [zachutná si] v bázni Hospodinově«, »jeho rozkoš bude v bázni Hospodinově« [sr. Am 5,21].

Stkvělost, stkvíti se, stkvouci [nč. skvělost, skvíti se, skvouci], jasnost, zářivost [Pis 5,14], zářiti [Ex 34,29; Ž 104,15; Dn 12,3; Mt 13,43]; oslnivě bílý [Mt 9,3; L 9,29; 24,4].

Stkvostně [nč. skvostně], stč. = skvěle, přepychově [L 16,19].

Stláti, stč. = připravovati, chystati, strojiti; rozprostřiti [Mk 11,8; L 19,36], rozprostřiti se. Jb 41,22 překládá Hrozný [o hrochovi, Kral. o šlonovi]: »Na svém spodku má ostré štěpiny, jako mlátička se rozprostře do bláta«. Myslí se tu na starověkou mlátičku s ozubeným spodkem [*Mláčení].

Stočily, plný zákrutů, klikatý. Iz 27,1 mluví o dvou *Leviatanech, kteří přes svůj

Stínán-Stoičtí mudrcové [993]

mythologický charakter patrně označují zde dvě světové říše: assyrskou [Iz 27,13] a babylonskou. První z nich je nazývána dlouhým hadem [jinak označení souhvězdí, Jb 26,13], druhá pro své klikaté řeky [Tigris a Eufrat] hadem klikatým. »Drak v moři« je Egypt, země krokodilů. Jiní vykladači myslí na Médii nebo Persii a Babylon, nebo na Persii a Řecko [a Egypt; Ez 29,3; 32,2]. Duhm má za to, že první Leviatan označuje drancující Parthy, s. Leviatan Sýrii. Kral. vykládají Iz 27,1 alegoricky na ďábla, který má dvě přízviska: dlouhý, t. j. »daleko a širokou moc svou provodící«, a stočilý, t. j. plný »převrácenosti, lsti a chytrosti proti Božím dítkám«.

Stočiti, dohromady točiti, zkroutiti. Pisatel Pl 3,11 chce říci, že Bůh jeho cesty odchýlil od toho, co je správné a pravdivé.

Stoičtí mudrcové, o nichž je zmínka ve Sk 17,18, jsou přívrženci filosofické školy, která navazovala na starší řeckou filosofickou tradici, zejména na Sokrata, a byla vedle *Epikurejců typickým představitelem myšlení hellenisticko-římské doby [viz *Rekové, 1, c-e]. Zakladatelem stoické školy byl Zenon, který žil okolo r. 300 před Kr. v Athénách. Jméno dostala tato škola podle toho, že Zenon vyučoval v t. zv. »malovaném sloupovádi« [řecky *stoa poikilē*] v Athénách. Jeho spisy i spisy řady jeho žáků a pokračovatelů [Chrysippos ve III. stol. před Kr., Poseidonios okolo r. 100 před Kr.] se zachovaly jen v nečetných zlomcích. V I. stol. po Kr., tedy v době nz, pokračoval v rozvíjení stoických myšlenek římský spisovatel L. Annaeus Seneca, později [ve II. století] vynikli dva stoikové píšící řecky, propuštěný otrok Epiktét a císař Marcus Aurelius.

Stoicismus jako každý filosofický směr vychází z určitého přesvědčení o tom, co je pravou skutečností, čili z určitého světového názoru. Chápe svět jako jednotný harmonický celek, spojený vnitřní souvislostí všeho jsoucího; někteří stoikové to vyjadřovali představou skryté, ale přesto působivé »sympathie« veškerenstva. S jistého hlediska lze říci, že celek světa je podle pojetí stoiků hmotný, ovládaný železnou zákonitostí, s jiného hlediska však se zároveň jeví jako účelný, moudře zařízený božským rozumem v něm skrytým a všecko pronikajícím. V této souvislosti mluví někteří stoikové o božské prozřetelnosti - je to slovo stoické ražby! - která dává účelnost a tím smysl všemu, co jest. Božstvo, o němž se tu mluví, je v původním smyslu totožné s řádem a účelností světa, po případě je chápáno jako nejhlubší podstata čili duše světa, má tedy povahu pantheistickou. Někteří pozdější stoikové však přikládali božstvu rysy osobnější, někdy se objevuje i obraz pečlivého božského Otce. Do tohoto rámce dovedli zařaditi snášelivé stanovisko k lidovým náboženským představám o bozích; chápali je jako obrazy skrytých božských sil. Se stejnou snášelivostí, lépe snad nekritičností, se stoikové často stavěli na př.

[994] Stoičtí mudrcové

i k astrologickým představám, které zejména Poseidonios podkládal a odůvodňoval jednotou světa a kosmickou sympathií, t. j. soucítěním veškerého kosmu.

Hlavní zájem stoiků zejména pozdních byl však soustředěn k otázkám životním, mravním. I učení o jednotě a účelné harmonii světa mělo toto konkrétní zaměření. Člověk má žít ve shodě s přírodou, s řádem kosmu. A má chápat, že všechno, co jest a co se děje, má své místo v této harmonii, a je proto účelné a dobré, i když se to člověku na pohled jeví sebe bolestnějším a nesmyslnějším. Člověk se má učit hledět sám na sebe jako na součást celku, který je souladný a účelný, a má se tímto prohledáním ke kosmické šíři osvobozovat od svých osobních nahodilých starostí a strastí. To, co se mu jeví zlým, je takové jen při částečném, kusém pohledu: přehlédněš-li celek, pochopíš, že i tyto věci dobře zapadají do konečné božské harmonie všeho jsoucího. Člověk se tedy má učit rozlišovat pravé bytí od pouhého zdání, a tedy také rozeznávat ty věci, na kterých doopravdy záleží, od věcí náhodných a nepodstatných. Prakticky to znamená, učil Epiktét, v této věci nejjasnější stoický autor, že nezáleží na těch věcech, které nemáš ve své moci, na tom, zda jsi zdravý nebo nemocný, bohatý nebo chudý, obklopený přáteli a milujícími členy rodiny nebo zcela osamělý. To všechno jsou náhodnosti, na nichž nesmíš lpět, od nichž se musíš osvobozovat. Tento svůj osobní vztah k věcem a událostem, tuto vnitřní svobodu vůči proměnám osudu, tuto statečnou, ano vzdornou necitlivost [»apathii«] k bolesti a neštěstí máš ve své moci, a na ní jediné doopravdy záleží. Vždyť se v této niterné svrchovanosti dotýkáš a účastníš pravého bytí, oně skryté jednoty a smyslu všeho, co jest - na tom můžeš založit život opravdu blažený.

Je zřejmé, že tento životní postoj, který je smyslem příslovcečného »stoického klidu«, je jednou z nemnoha možností, jak se uvědoměle vyrovnat s úkoly, problémy a bolestmi života. Stoický životní sloh posud nezmizel z okruhu živých lidských možností, a v době nř byl možností, pro kterou se rozhodovali mnozí z nejvážnějších soudobých lidí. Není pochyby, že je to možnost důstojná, neboť je to výraz odhodlání, podívat se tváří v tvář tvrdosti lidského života. Není však také pochyby, že tento postoj není tak silný, že stoická vnitřní tvrz není tak nedobytná, jak se domnívá. Nejde tu konec konců o resignaci, o pokus úniku do neskutečných, fiktivních oblastí? Neplýne odtud jistá pasivnost vůči světu a jeho proměnám a událostem, smíření s jeho zlem? V stoicismu v tomto směru ovšem působily tendence, které jsou společné takřka všem směrům tehdejší doby. I epikurejství a akademická skepse nakonec vyúsťují v návod, jak přežít zlobu světa v niterné nezávislosti na proměnlivosti osudu. Nepochybně tu působila zkušenost bezmocnosti tehdejšího člověka vůči libovůli despotií poalexandrovské

doby. Ze všech uvedených směrů je ostatně stoicismus ještě nejméně pasivní, neboť vede své přívržence k tomu, aby se přece jen i v nepříznivých okolnostech pokoušeli o zlidšťování vzájemných vztahů mezi lidmi, kdežto na př. epikurejství radilo omezit se na úsilí o nejsoukromější osobní blaženost. Stoický postoj však má ještě jiné slabiny. Požadavek svobody vůči vnějším poměrům zahrnoval vnitřní odstup i od té svázanosti s vnějším světem, která je dána láskou k druhému člověku. Vskutku, stoičtí učitelé často radili nikoho nadmíru nemilovati, aby ses nevystavoval risku vnitřního ořesu při ztrátě milovaného člověka. Tu se stoická statečnost jeví jako tvrdost, ano křečovitost. Vnitřní klid měl být vykupován umrtvováním nejpřirozenějších hnutí lidského srdce, život měl být zbaven právě toho, co mu dává nejsilnější náplň. Je však tato rada vůbec proveditelná? To souvisí s širší a hlubší otázkou, zda totiž základní stoické tvrzení, podle něhož člověk má plně v moci své nitro a tedy i svůj vztah k vnějším věcem, není ve skutečnosti ilusí. Odsud vychází křesťanská kritika stoicismu, která je naznačena už v NZ. Nemluví se v něm ovšem o stoických názorech výsovně. Ale novozákonní svědkové, zejména Pavel, se na jedné straně ku podivu přibližují některým stoickým motivům, na druhé straně se však od nich v nejzákladnějších věcech odlišují. Příbuzný tón zaznívá v apoštolově důrazu, že křesťan dovede stejně dobře žít v hojnosti i v nouzi, v slávě i pohaně, v radosti i v žalosti [F 4,11-13; 2K 6,4-10, sr. 2K 4,8-12]. Pavel také bez zábran používá některých pojmů ze stoického slovníku. Patří k nim i pojem »svědomí, a zvláště slovo *autarkés* [»soběstačný«, F 4,11], jímž stoičtí učitelé rádi vyjadřovali ideál vnitřní nezávislosti na vnějším údělu. [Kraličtí překládají ono slovo opisnou větou: »Naučil jsem se dosti míti na tom, co mám«; podobně *autarkeia* = »soběstačnost«, 1Tm 6,6 Kraličtí opisují: »taková mysl, kteráž na tom, což má, přestati umí«]. I výrazu »svoboda Pavel snad aspoň na jednom místě [1K 7,21-22] užívá způsobem upomínajícím na stoický: tehdy totiž, je-li smyslem těchto sporných slov rada, aby křesťanský otrok osvědčil svou vnitřní svobodu, Pánem darovanou, tím, že bez zoufalství ponese větší otroctví. Tento výklad však je právě sporný, a jinde Pavlův pojem svobody není orientován na vnitřní nezávislosti a lhostejnosti k vnějším poměrům, nýbrž na ujištění, že věřící jest v Kristu reálně osvobozen od moci hříchu, Zákona a zkázy [Ř 6,18; 7,3; 8,3.21 a j.]. Podobně se ani nejbližší nz paralela k myšlenkám stoickým [F 4,8-11] neopírá o víru v nedobytnost tvrze lidského nitra, nýbrž o jistotu moci Kristovy [»všecko mohu v Kristu, který mne posiluje«]. Proto svědectví apoštolské při sobě nemá té křečovitě násilnosti, s níž stoikové radili potlačovati přirozená hnutí srdce: výzva radovati se s radujícími a plakati s plačícími [Ř 12,15] je z jiného světa než hrdá stoická »apathie«. Novozákonní svědkové nezvou lidi, aby unikali před svázaností

s bližními, stahovali se sami do sebe a ve svém nitru buďovali domnělou tvrz pokojné mysli a hrdé svrchovanosti nad vnějším světem. Naopak, zvou a volají, abychom žili před tváří Boží a v lásce k bližním. Kdo žije tomu, jenž za něho zemřel i z mrtvých vstal, a kdo na sebe v solidaritě víry a lásky bere břemena svých bratří - také a zvláště břemena viny a odpovědnosti - ten se tím osvobozuje od lpění na vnějších věcech, ale též od soběstředného pěstování osobní vnitřní dokonalosti. Není obrácen dovnitř, nýbrž ven; vždyť zapomíná sám na sebe a snažně běží k cíli, který je mu zaslíben a určen jeho Pánem. Tímto způsobem zvěst o Ježíši Kristu zároveň naplňuje i překonává stoický ideál nezávislosti na náhodnostech života. V tomto zvláštním spojení pozoruhodné paralelnosti i bytostné rozdílnosti stoicismu a nz víry je založeno, že stoické tradice byly pozdější církvi často velikou pomocí pro její úsilí uplatňovati důsledky víry v nových dějinných situacích, na druhé straně však také zdrojem toho, že evangelium svobodné milosti Boží bylo mnohdy zatemňováno spoleháním na duchovně vypěstovanou, ale soběstřednou lidskou niternost. S.

Stojící *Státi.

Stok, stč. = soutok; místo, kde se stékají potoky nebo řeky [Pis 5,12]. Hebr. *ʿafik* = řečiště; údolí, jímž teče potok. Výraz *ʿafiké majim* [= řečiště vod] překládají Kral. obyčejně obratem »potokové vod« [Jl 1,20], »tekuté vody« [Ž 42,2] a pod.

Stolice. Hebr. *kissé'* překládají Kral. výrazy s. a trůn. Jde o s-i s opěradly [1Kr 10,18nn; 2Pa 9,17nn] a stoličkou pod nohy. Obvyčejně sedadlo se nazývalo *móšab* [odvozeno od *jášab* = seděti; 1S 20,25; Jb 29,7; sr. 1S 20,18, kde Kral. překládají výrazem místo (k sedění)]. Většinou však jde o *kissé'* ve smyslu trůn, ať už jde o trůn královský [Gn 41,40] nebo o zvláštní sedadlo pro královnu [1Kr 2,19] nebo o soudcovskou s-i královu [1Kr 7,7] nebo mistodržitelovu [Neh 3,7]. SZ si nedovede představit krále bez královské s. [2S 14,9; 1Kr 16,11]. Seděti na s-i = vykonávati vládcovskou moc [Ex 11,5; 12,29]. S. se stala symbolem panovnické moci, jež přechází s jednoho panovníka na druhého. Šalomoun v tom smyslu seděl na s-i Davidově [1Kr 1,13.35.46; 2,12.24.33.45]. Že jde o symbol vládcovství, je vidět na př. v 1Kr 1,37, kde se vyslovuje přání, aby Bůh zvelebil s-i Šalomounovu více než s-i Davidovu. Právě-li se, že byl upevněn trůn Davidův, znamená to, že byla upevněna jeho vládcovská moc [2S 3,10, sr. 7,12nn; Iz 14,13]. Davidovskému králi bylo zaslíbeno, že jeho trůn bude stálý »až na věky« [2S 7,16; Ž 89,5.30.37; 132,11n; Jr 17,25], i když přijde doba, kdy nebude dobře tomu, kdo by seděl na s-i Davidově [Jr 22, 30], ba přijde čas, kdy nebude, kdo by seděl na této s-i [Jr 22,30; 36,30]. Někdy se mluví o »s-i Izraelské« [1Kr 2,4] nebo o »s-i království Hospodinova nad Izraelem« [1Pa 28,5] nebo o »s-i Hospodinově« [1Pa 29,23], na niž Bůh dosazuje toho,

kdo má být králem »na místě Hospodinově« [2Pa 9,8, sr. 13,8]. Proto možno nazývatí pozemský trůn s-i slávy [1S 2,8; Iz 22,23]. Zdá se, že davidovská s-e se stala záhy symbolem mesiášské vlády. Podle Iz 9,7 zasedne Mesiáš na »s-i Davidově« a upevní ji »v soudu a spravedlnosti« [sr. Ž 122,5; Př 20,28; 25,5; 29,14; Iz 16,5], takže se nebude moci o ni říkat, že je s-i převrácenosti [Ž 94,20].

Ve SZ-ě se velmi často mluví o s-i nebo trůnu Božím. Původně se patrně myslelo aspoň někde na truhlu úmluvy se dvěma cherubíny [1S 4,4; 2S 6,2; 2Kr 19,15; Ž 80,2, sr. Jr 17,12], na niž nebo nad niž seděl neviditelný Bůh; snad také, jak bylo už uvedeno, trůn pozemského krále měl být obrazem nebeského trůnu. Podle 1Kr 22,10 seděli král judský a izraelský na svých s-ích, ale prorok Micheáš v protikladu k těmto trůnům králů, kteří si dělali nárok na božnost, vidí »Hospodina, sedícího na s-i své« a všechno vojsko nebeské po jeho pravici a levici. Iz 6,1 viděl v chrámě Pána, sedícího na trůnu vysokém a vyzdvíženém a podle Iz 66,1 nebe jest trůn Boží a země jeho podnoží. Ž 11,4 vidí trůn Hospodinův v nebi [sr. Ž 103,19]. To vše jsou obrazy panovnického nároku Božího na celý svět [Ž 47,9] a jeho vznešenosti, jež trvá od věků [Ž 93,2] a bude trvati na věky [Pl 5,19]. Boží trůn je také symbolem jeho soudcovské moci [Ž 9,5.8; 97,2; Dn 7,9nn]. Jr 14,21 se dovolává jména Božího a s. jeho slávy jako záruky Božího slitování a dodržování smlouvy. Spolehá na to, že jednou - v době spásy - také Jerusalemem bude nazýván s-i Hospodinovou [Jr 3,17]. Ez 1,26 a 10,1 vidí slávu Hospodinovu znázorněnou trůnem oslňujících barev a podle 43,7 bude i nový chrám »místem s. Hospodinovy«, ježto Bůh bude ustavičně »bydliti uprostřed synů izraelských« [sr. Jr 17,12].

V NZ-ě je s. překladem několika řeckých výrazů. Řecké *kathedra* [= sedadlo, židle] označuje jednak s. těch, kteří v chrámovém nádvoří seděli u klecí a prodávali holuby k obětem [Mt 21,12; Mk 11,15], jednak křeslo, vyhrazené pro představeného synagogy, t. zv. stolicí Mojžíšovu [Mt 23,2]. Synagogy mívaly totiž podél bočních stěn, někdy i při zadní, jednu až dvě řady kamenných lavic pro muže. Vedle toho zmíněnou s-i Mojžíšovu pro představeného synagogy, případně další křesla pro starší sboru [Bic I., 255; II., 67]. S. Mojžíšova bývala vytesána z kamene [z čediče], jak dokazují některé nálezy. Ježíš vytýká zákoníkům a farizeům, že se posadili na této s-i, aby byli ochránci Zákona, ačkoli se sami tímto Zákonem neřídili. Zdá se, že Mt zaznamenal tento výrok Ježíšův v přesvědčení, že jediný, kdo měl právo posadit se na tuto s-i, byl Ježíš, který vyhlásil dokonalý Zákon v kázání na hoře a jenž se sám tímto Zákonem řídil. - Řecké *próto-kathedria* [= přední sedadlo] označuje čestné místo v synagoze [Kral. »ve shromážděních« Mt 23,6; Mk 12,39; »ve školách« L 20,46. Kral.

překládají také výrazem »první místa« u L 11,43]. - Recké *béma* [= krok, Kral. *šlěpěj, Sk 7,5] označuje především vyvýšené místo, na němž stála soudcovská s. V NZ-ě je jmenována soudcovská s. Pilátova [Mt 27,19; J 19,13], postavená na místě, zvaném *Litostrotos, *Gabbata, dále soudcovská s. Herodesa Agrippy I. [Sk 12,21], jež snad byla spíše řečnickým pódiem, postaveným podle mínění Josefa Flavie v divadle v Gesareji. Také Gallio, místodržitel římské provincie Achaia [Recka], měl soudnou s-i, před níž stál Pavel jako obžalovaný [Sk 18,12,16n]. Podobně se mluví o soudné s-i Festově [Sk 25,6,17] a císařově [Sk 25,10]. Je tedy soudcovská s. symbolem soudcovské moci. Proto mluví NZ i o soudné s-i Boží a Kristově [R 14,10; 2K 5,10], před níž se musíme všichni postavit.

Nejčastěji však mluví NZ o *trůnu [řecky *thronos*] Božím a Kristově. Nebe je trůn Boží a země jeho podnoží [Mt 5,34; 23,22; sr. Iz 66,1, *Přísaha]. Je to obraz Boží vznešenosti [sr. Žd 8,1], jež je nevyjadřitelná sebeslavnějším chrámem [Sk 7,48nn]. Ale pro věřící je to trůn milosti [Zd 4,16] proto, že nejvyšší kněz, Kristus, pronikl nebesa [Zd 4,14] až k tomuto trůnu a posadil se po jeho pravici jako jejich obhájce [Zd 12,2]. Bůh svrhne mocnáře s trůnů [Kral. »se stolic«], povyšuje pokorné [L 1,52] a na mesiášský trůn Davidův dosazuje Ježíše [L 1,32; Sk 2,30] podle zaslíbení v 2Š 7,12nn a Iz 9,7. Proto je Syn vyvýšen nad anděly [Zd 1,8; sr. Ž 45,7]. V něm došlo a v eschatologické budoucnosti dojde davidovské království svého pravého a konečného uskutečnění. Kristus jako Syn člověka »posadí se na trůnu velebnosti své« [Mt 19,28] a bude »souditi, t. j. panovati nad dvanácti pokoleními Izraele. Této jeho vlády se spoluúčastní jeho apoštolové, o nichž se praví, že budou sedět na dvanácti trůnech [sr. L 22,30]. Snad se tu myslí na to, co čteme ve Zj 20,4 o počátku »tisíciletého království« Kristova, kdy spoluvládci Kristovi sedí na stolicích [trůnech], aby s ním spolukralovali [sr. Dn 7,26n; Zj 3,21]. Ale poslední soud Kristus vyhrazuje sobě [Mt 25,31n; Zj 20,11].

Ve Zj se mluví často o trůnu Božím a Beránkovu, aby tak bylo vyjádřeno jejich vládcovské postavení a sláva a podstatná jednota mezi Bohem a Synem. Tento trůn je postaven na nebi [Zj 4,2]. Výraz »ten, který sedí na trůnu« je opisem jména Božího [Zj 4,9n; 5,1,7,13; 7,15; 21,5; sr. 19,4], ale hold, který vzdává všechno stvoření, platí »sedícímu na trůnu a Beránkovi« [Zj 5,13; 7,10] právě tak, jako hrůza, kterou jsou jati obyvatelé země, je vyvolána »tvářmi toho, kterýž sedí na trůnu, a hněvem toho Beránka« [Zj 6,16]. Beránek je zřejmě myšlen jako spoluvládce Boží. Podle Zj 7,17 je uprostřed trůnu a pase [*Pásti. *Pastýř] ty, kteří jsou před trůnem Božím jako vykoupení Beránkovou krví [Zj 7,15], ale živá voda teče »z trůnu Božího a Beránkova« [Zj 22,1],

jenž je umístěn uprostřed Božího města [Zj 22,3]. Vítězi bude dáno sedět na trůnu Beránkově [Zj 3,21]. Vedle trůnu Božího a Beránkova viděl pisatel Zj také 24 trůnů těch, kteří vládnou z pověření Božího nad nebeskými mocnostmi [Zj 4,4,10]. Že i *drak má svůj trůn, který propůjčuje *šelmě, je patrné ze Zj 13,2. Myslí se tu na jeho vládcovskou moc, která ovšem bude zničena [Zj 16,10]. Nevíme dost přesně, na co myslí Zj 2,13, když mluví o s-i satanově. Někteří vykladači se domnívají, že jde o císařský nejvyšší soud, jiní myslí na židovskou synagogu [sr. Zj 2,9], jiní na chrám Augustův a Romy, jenž byl sídlem kultu císařova, jiní na poutní místo v Pergamu, kde bylo uctíváno božstvo lékařství, Asklepios, jiní na obrovský oltář Diův na hradě Pergamu, anebo konečně na souhrn všech těchto pohanských symbolů. *Trůnově.

Stoliti, stč. = za stolem sedět a jísti; hodovati. V biblických dobách se za stolem, jenž byl velmi nízký, leželo na poduškách, a to na levém boku, aby pravá ruka byla volná k jídlu [Pis 1,12; Mt 8,11; 9,10; 14,9; L 5,29; 13,29; 14,10]. Kdo takto jako host nebo jako hostitel ležel, musel se nutně dát obsluhovat [sr. L 22,27]. Ženy, děti, a otroci jedli většinou ve stoje. Při slavnosti pascha [= fáze] se všeobecně při jídle leželo, aby se tím naznačilo, že Izraelci po odchodu z Egypta jsou už svobodní, a ne otroci.

Stonati, **stonávati**, stč. = sténati, nařikati bolesti [Jr 51,52; Ez 24,17; 30,24; 26,15], býti nemocen [1S 30,13; 2Kr 1,2; 8,7; Př 23,35; Iz 13,8; Jk 5,14].

Stoudev, velká hliněná nádoba obyčejně dvouúchů, již se užívalo na vodu anebo na ukládání obilí [1Kr 18,34]. Kamenná s. měla podle J 2,6 dvě neb tři míry. Míra obsahovala 38 l. Šest štoudví by tedy bylo 5-6 hektolitřů.

Stovaryšiti se, stč. = spojit se, sdružit se [2Pa 20,35].

Strach. Kral. tak překládají 20 hebr. výrazů, jež označují všechny stupně a druhy s-u, bázně a úzkosti [*Bázeň. *Děsiti se. *Lekati se] od tělesného chvění, roztrfesení a zhroucení [*chárád* = trásti se, Oz 11,10; *ch^arád* = tetelení, 1S 14,15; Iz 21,4; *ra^aad*, *r^aád* = třesení, Ex 15,15; Ž 55,6; 48,7; *r^etét* = drkotání, Oz 13,1; *ra^aš* = třesení, chvění, skákání hrůzou, Ez 12,18; *š^avá^a* = otřes, rozchvění, Iz 28,19; *chat* = zlomen, zmaten, Jb 41,24; *chittit* = rozlomení, Ez 32,32; *m^echittá* = rozlámání, zničení, zánik, Př 10,29; Jr 17,17; *chittá* = zlomení, Gn 35,5; *rágaz* = býti neklidný, 1S 14,5] po duševní úděs a hrůzu [*behálá* — ohromení, Lv 26,16, jež může věst až k náhlé smrti, Iz 65,23; *ballghá* = úděs, Jb 18,14; *magor* = couvnuti, Ž 31,14; Iz 31,9; Jr 6,25; 20,3n; *émá* = strašlivost, hrůza, Ex 23,27; Dt 32,25; Joz 2,9; Jb 9,34; Ž 55,5; Iz 33,18; *mora^a* = úžas, Gn 9,2; Dt 11,25; předmět úžasu, Iz 8,13; hrůzu budící div, Dt 4,34; 26,8; 34,12; Ž 9,21, sr. Jr 32,21 :L 4,36; *mórek* = bázlivost, Lv 26,36]. Hebr. *chémá* znamená spíše žár, jed, hněv. Těžko přeložitelné Jb 36,18 tlumočí

Hrozný: »Jenom aby tě nyní nesvedl hněv [k výsměchu] a nezmátlo tě množství výkupného.« Nejčastěji je tak přeloženo hebr. *pachad* odvozené od slovesa *páchad* — chvěti se strachem, býti předěšen [na př. Gn 31,42,53; Ex 15,16; Dt 28,67; 1S 11,7; 2Pa 17,10; 20,29; Est 8,17; Jb 4,14; 13,11; 15,21; 21,9; Ž 53,6; 105,38; 119,120; Př 1,33; 3,25; Pís 3,8; Jr 48,43n; 49,5; Pl 3,47].

Výraz s. může označovat to, čeho se člověk bojí, co mu nahání hrůzu. Tak Gn 9,2 praví o člověku, že všeliký živočich země a všechno ptactvo bude mít s. před ním; totéž se praví o Izraelcích v Dt 11,25 ve vztahu k praobyvatelům zaslíbené země. »S. vás, váš« = s. před vámi [Joz 2,9]. »S. židovský« — s. před Zidy [Est 8,17; Ž 105,38; sr. J 7,13, kde jde o s. před nejvyšší židovskou radou; podobně J 19,38; 20,19; 1Pt 3,14]. »Jeho s.« = s. z něho [Mt 28,4]; »jejich s.« [1Pt 3,14] = jejich hrozby; s. před nimi [Dt 7,21].

Také Hospodin zastupí je bytostí, jež vzbuzuje s. [Iz 8,13, sr. *Bázeň] nejen svou *svatostí [Iz 6,5], ale i svými podivuhodnými činy [Dt 26,8 a j. Viz výše!], jež zjevují jeho podstatu [sr. L 4,36; 5,8n]. V tom smyslu je Bůh označen výrazem »s. Izákův« [Gn 31,42.53 »*pachad jischáka*«], t. j. ten, před nímž se Izák bojí. Podle Albrighta, citovaného u Biče II. 200, lze sice vyložit tento výraz jako »Příbuzný Izákův«, ale souvislost textová v Gn 31,42.53 podle Pedersena jasně ukazuje směrem tradičního překladu. Celý SZ ukazuje, že každé zjevení Boží budilo s., což mělo výchovný účel [»abyste nehrěšili«, sr. Ex 20,20]. Boží sláva je totiž »jako spalující oheň« [Ex 24,17, sr. Dt 5,26], jeho jméno je hrozné [Ž 99,3; 119,9], on sám je přehrozný, vyjde-li ze svých svatyní [Ž 68,36], takže samy jeho svatyně jsou předmětem bázně [Lv 19,30; 26,2]. I cesta Hospodinova, t. j. způsob jeho jednání, je s-em těm, kteří činí nepravost [Př 10,29]. Není divu, že tělo žalmistovo se děsí s-em před Bohem [Ž 119,120]. Ale u věřících je tento s. spojen s důvěrou. Kraličti proto raději mluví o *bázní tam, kde jde o s. před Bohem u věřících [na příklad 2S 23,3; Ž 5,8; 19,10; Př 1,7.29; 10,27; 14,26n; Sk 10,31; 2K 7,1; Ef 5,21 aj.].

S. ovšem označuje převážně ohromující a ochromující subjektivní pocit [Ex 15,15n; Dt 28,67; 32,25; 1S 14,15; Jb 4,14; 15,21; Ž 119,120; Iz 31,9; sr. Mt 14,26; L 1,12; 21,26; 1K 2,3; 2K 7,5]. Proto se v bibli mluví často o s-u a hrůze [Gn 9,2; Mk 16,8], o s-u a úděsu [Iz 8,12; Sk 3,10]. »S. muk« = hrůza z muk, před mukami [Zj 18,15, sr. v. 10]. »S-ové smrti« = hrůzy smrti [Ž 55,5]. »Kráľ s-ů« = smrt [Jb 18,14]. »S. Boží, Hospodinův« = s., který sesílá Bůh [Gn 35,5; Ex 23,27; Lv 26,16.36; 1S 11,7; 14,15; 2Pa 17,10; 20,29; Jb 13,11; sr. Ž 9,21; Jr 20,4; 49,5; Ez 32,32 a j.]. Hospodin však slibuje, že svůj lid vysvobodí ze s-u [Př 1,33; 3,25; Iz 14,3; 65,23, sr. L 1,74; F 1,14], takže Jr 17,17 se může modlit, aby mu Bůh nebyl k s-u, ale útočištěm v čas

Strachovati se—Strakatý [997]

trápení. *Strachovati se, strašiti se. Někdy s. = úcta [2K 7,15; Ef 6,5].

V Žd 5,7 je užito řeckého *eulabeia*, jež může znamenat zbožnou bázeň, zbožnost, takže Hejčl-Sýkora překládají: »Pro svou úctu [k Bohu] byl vyslyšen«. Podobně Žilka: »Byl vyslyšen pro svou bázeň Boží«; Škrabal: »Byl vyslyšen pro [svou] uctivost«. Znamená-li *eulabeia* s., úzkost, pak je smysl tohoto verše ten, že Ježíš byl zbaven úzkosti [ačkoli ne ze smrti]. Ale to neodpovídá souvislosti [»ačkoli byl Syn Boží«]. Mnozí se proto domnívají, že tu vypadla částice záporová ne-: »nebyl vyslyšen v tom strachu, ačkoli byl Syn«. - »S. jest« [Sk 19,40] = jest se obávat, je nebezpečí; jsme v nebezpečení; dáváme v sázku. - Vrchnosti nejsou k s-u« [R 13,3] = vrchnosti nejsou postrachem.

Strachovati se, strašiti se. Vedle sloves, příslušných k výrazům uvedeným v hesle *Strach [na př. *páchad* = trásti se, Dt 28,66; Ž 27,1; 53,6; Př 3,24; Iz 12,2; 19,17; *megúrā* = to, čemu se člověk vyhýbá; obava, Iz 66,4; *chátat* = býti ochromen bázní, hrůzou, Dt 1,21; 31,8; Joz 10,25; 2Pa 20,17; Ez 3,9; *jaré*⁹ = trásti se, Jb 5,22; Iz 37,6; Ez 2,6], užívá SZ ještě sloves *cháfaz* = vyskočiti k útěku, spěšně utíkat; býti znepokojen, Dt 20,3; *sd'ar* = trásti se, cítiti posvátnou úctu, Dt 32,17; *šá'a* = ohlízet se [po pomoci], Iz 41,10.

V NZ-ě jde o pět sloves: *jobeisthai* = báti se, míti úzkost L 12,4; *deilián* = býti zbabělý, malomyslný, J 14,27; *ptoeisthai* = býti vystrašen, děsiti se, L 21,9; *ptyresthai* = dáti se zastrašit, zakřiknout, F 1,28; *tarassein* = uvést ve zmatek; pass. býti uveden ve zmatek, zděšení, L 24,38.

Je příznačné, že bible uznává jen *bázeň před Bohem. V tom smyslu je snad rozuměti Př 28,14, kde je blahoslaven člověk, jenž se strachuje vždycky, aby Boha neurázel a proti němu nehrěšil, sr. F 2,12 [Poznámky Kral.]. Jinak je plna výzev: Nestrachuj se! a pod. [Dt 31,8; Joz 8,1; Jr 30,10; 46,27 a j.]. Za touto výzvou stojí obyčejné ujištění: »Hospodin bude s tebou, neopustí tě, aniž tě zanechá« [Dt 31,8; sr. 20,3] nebo podobná zaslíbení [2Pa 20,17; Jb 5,22; Př 3,24; Iz 41,10]. Doufání v Boha a strach se vzájemně vylučují [Ž 27,1; Iz 12,2]. Zvláště NZ ukazuje, že každá ustrašenost je něčím nepřiměřeným u toho, kdo uvěřil v Ježíše Krista jako svého Pána a zmrtvýchvstalého Spasitele [L 24,38; F 1,28; sr. Mt 8,26; Mk 5,36; 16,6; L 12,5; 1J 4,18; Zj 1,17; 2,10 a j.]. Neboť mnohé z těch věcí a událostí, jichž se jini bojí, jsou jen nutnou předzvěstí příchodu Kristova [L 12,4; 21,9], který dává věřícím vnitřní pokoj a zbavuje malomyslnosti [J 14,27; sr. L 2,10].

Strakatý. *Orlice u Ez 17,3, představující Nabuchodonozora [sr. Jr 48,40; 49,22] snad s ohledem na assyrské božstvo Nizrocha [2K 19,37; Iz 37,38], jež mělo orlí hlavu, byla s-á, což snad vyjadřovalo různost národů pod

[998] Strana-Stráž

panstvím tohoto krále [sr. Dn 3,31]. Podobně snad je vykládati strakatost koní u Za 1,8.

Strana, stč. = krajina [Iz 11,12; Jr 31,8 a j.], díl, část [Ex 28,27; Zj 16,19], skupina [Ex 18,16] a pod. Světově s-y byly určovány tak, že se člověk obrátil obličejem k východu slunce. Vpředu byl východ, za ním západ, jih představovala pravice, sever levice, takže hebr. výrazy *kedem* [= vpředu], *’achôr* [= vzadu], *jâmin* [= pravice] a *s’ômôl* [= levice] označovaly i světové strany. »Ode čtyř stran země« - ze všech koutů světa [Iz 11,12; Jr 31,8; sr. 49,36]. S. půlnocní = sever [Ž 48,3], s. polední = jih [Ez 20,46]. »Kulhati na obě straně[y]« = kolísati mezi dvěma názory [1Kr 18,21]. »Na s-u do jámy« [Iz 14,15] = do nejzadnější části podsvětí [sr. Iz 30,33; 38,18], jež podle starověkých názorů mělo podobu cisterny [sr. Iz 14,19]. »Jeden každý svou s-ou půjde« [Iz 47,15], doslovně z hebr. podle Duhma a Hegera: »Sám vrávorá každý přímo před sebe« [sr. Ez 1,9] v bezhlavém úprku, takže není nikoho, kdo by pomohl. »Po své s-ě« [Iz 56,11] = svou cestou, t. j. sobecky a svévolně [sr. Iz 53,6]. »Se s-y sebe« = co se týče, vzhledem, kvůli [1S 10,16; Ko 2,16]. Jr 17,4 překládá Heger: »Z ruky své dědictví pustíš«. Žilka překládá F 4,15: »Žádná církev, kromě vás jediných, neměla se mnou společenství v účtu o příjmech a vydáních« [Hejčl-Sýkora: »nezúčastnila se se mnou účtování příjmů a vydání«].

Stránka, stč. = dílec, částka, řecky *meris* = díl, podíl. Podle L 10,42 si Maria vyvolila nejlepší podíl, dobrý díl.

Straniti, stč. u Iz 14,31 = odejiti stranou, odchýliti se. Vojska Assyřanů budou uspořádané, pevně šiky, z nichž nikdo nevybočí, nikdo se neztratí. *Obec má zde význam oddíl vojska, shromážděný na jednom místě.

Strápen *Ztrápiti.

Strašení [Ju 23]. Podle některých nz rukopisů překládají Kral.: »Jiné s-m k spasení přivozujte«, při čemž s. je tlumočením řeckého *fobos* = bázeň. Karafiát překládá: »Jiné ve strachu ke spasení přivozujte« [F 2,12; 1Pt 1,17]. Žilka a j. podle jiných rukopisů připojují strach k další části textu: »Jednak mějte slitování s pochybujícími, zachraňujte a vytrhujte je z ohně; jednak mějte slitování, ale se strachem, chovejte v nenávisti i ten šat poskvrněný tělesností«. Je totiž při zachraňování dbáti opatrnosti, aby shovívavost k bludařům nepřešla ve shovívavost k bludům.

Strašidlo, postrach [Ž 31,12, sr. Ž 38,12; 88,9,19; Jb 19,13n]. U Oz 13,2 jde o modly [sr. 1S 31,9; Oz 4,17]. Viz Karafiátův překlad!

Strašiti, děsiti, naháněti strach [Neh 6,14; Jb 7,14; Iz 17,2; sr. Jr 7,33; Dn 4,16; 2K 10,9].

Strašiti se *Strachovati se.

Strašlivý, stč. = bázlivý [Dt 20,3; Sd 7,3], ustrašený [Př 29,20]; strašný, hrozný, příšerný [Jb 39,20; Dn 7,7; Ab 1,7], vyvoláva-

jící hrůzu [Ž 89,8]. V hebrejštině je pokaždé užito jiného výrazu, z nichž některé byly uvedeny v heslech *Strachovati se. U Jr 2,6 je tak přeloženo hebr. *suchá* = jáma, propast, hrob [sr. Jr 18,20,22; Př 22,14; 23,27]. Karafiát překládá: »Po zemi pustin a jam, po zemi vyprahlosti a stínu smrti«. Řecké *deilos* ve Žj 21,8 znamená bázlivý, ustrašený, který si nepočínal zmužile [sr. 1K 16,13], byl naplněn otročským strachem, ne láskou k Bohu, protože nepřijal spásu.

Strava, stč. = náklad na živobytí, útrata [Ex 21,10 jde o alimenty, plynoucí z pokrevního příbuzenství, z tělesného vztahu, hebr. *Fér*]; potrava, jídlo [2S 19,32; 1Kr 20,27; Ab 1,16].

Stráž. V hebr. textu jde hlavně o výrazy, odvozené z hebr. slovesa *šamar* [= hlídati, chrániti, *ostříhati]: *mišmeret* = dohled, hlídka, péče [na př. o svatyni]. Nu 1,53; 3,7,28,38; 2Kr 11,7; 1Pa 9,23; 23,32; 25,8; 26,16; 2Pa 35,2; Neh 7,3; 12,45; Ab 2,1; Ža 3,7], *’ašmúrâ* = hlídka [Sd 7,19], *mišmôr* = hlídka [Neh 7,3; Jb 7,12; Jr 51,12], *somrâ* = hlídka [Ž 141,3]. S. v Ž 37,28 znamená ochranu, péči. Ve 2S 20,3 jde o »dům s-e« [zajišťovací vazba?]. Jindy jde o stražní věž nebo vyvýšené místo, vhodné k pozorování celého kraje [šáfit, *mispâ*, Iz 21,5,8; 2Pa 20,24], jindy pak o dohled [ba’al p^ekidûr: důstojník, pově-



T. zv. Nabuchodonozorův sloup. Spíše vsak hraniční pamětné znamení s vyobrazením boha Marduka jako ochránce země. Nahoře oltáře se symboly astrálních božstev.

řený dohledem, Jr 37,13]. Levité byli pověřeni s-i u stánku a v chrámě. Podle Nu 3,28 jich bylo 8.600 [sr. Nu 1,53]. Někteří z nich obcházeli dům Boží po celou noc [1Pa 9,27], jiní hlídali posvátný majetek, prvotiny a dary [1Pa 23,32; 26,20-28], dohlíželi na dělníky [2Pa 34,13] a pod. Podobné úkoly měli také kněží [2Kr 12,9; 1Pa 9,2.23; 35,2]. Jejich úkoly byly určovány losem [1Pa 25,8]. Ez 44,8 vytýká kněžím, že si za sebe k těmto úkolům postavili zástupce. »S. očišťování« [Neh 12,45] = ti, kteří byli pověřeni péčí o kultickou čistotu v městě.

Rozumí se, že také ve vojsku, zvláště pak za války byly ustanovovány s-e [Sd 7,19, *Bděni noční. *Noc. 2Kr 11,6n; Neh 7,3; Jr 37,13; 51,12] a také v městech procházeli za noci *strážní [Pis 5,7; Iz 21,5n.11]. V městech i na vinicích byly budovány strážné věže. Zvláštní pozornosti zaslouží hebr. výraz *n'sib*, přeložený v 1S 10,5; 13,3n; 2S 8,6.14; 2Pa 17,12 slovem s. Obvykle se myslelo na vojenskou posádku. Je však příznačné, že toto slovo má stejný kořen nejen jako *massáb*, které Kral. překládá také s. [1S 13,23; 14,1.4.6.11.15], nýbrž i *massé-bá* = pamětné znamení, sloup. Také *n'sib* v Gn 19,26 je přeloženo výrazem *sloup. Už Cheyne a po něm Pedersen se domnívají, že v 1S 10,5; 13,3n; 2S 8,6.14; 2Pa 17,12 jde o vítězné sloupy se jmény vítězů, kteří si tak zajišťovali výsostné právo nad podrobeným územím. Jonatan začal své povstání proti Filištinům svržením takového sloupu [1S 13,3]. Podobně Dávid vztýčil vítězný sloup v Damašku [2S 8,6]. Ze měl takový sloup i náboženský význam, rozumí se ve starověku samo sebou. To ovšem neznamená, že u takového sloupu nemohla být také posádka, zvláště označoval-li tento sloup nějaké kultistě [viz Bič II., 85].

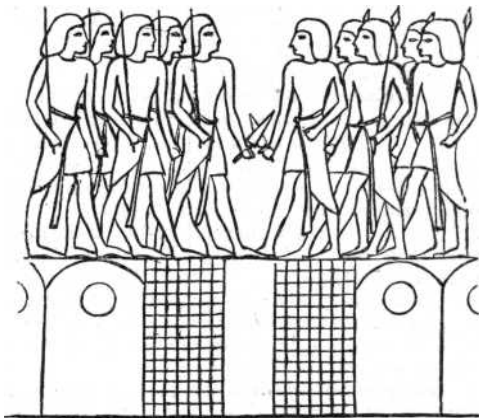
U Mt 27,65n jde o vojenskou s. u hrobu Ježíšova; ve Sk 12,10 o vězeňské hlídky, jimiž musel Petr projít se svým průvodcem. Ve Zj 18,2 jde o »vězení« duchů a »klec« nečistých ptáků. »Držeti s. noční« = hlídati v noci [L 2,8].

Proroci sz se považovali za vpřed posunuté s-e, aby oznamovali bližící se pohromy a Boží soudy [Iz 21,8; Ab 2,1; Za 3,7]. *Strážce, strážný. Prosi-li žalmista, aby Hospodin položil s. jeho ústům a ostříhal dveři jeho rtů [Ž 141,3], žádá o ochranu před ukvapenými slovy a nepobožným jednáním.

Strážce, strážný. Tak překládají Kral. několik hebr. výrazů a tvarů slovesných, z nichž většina byla už uvedena v hesle *Stráž. Nejčastěji jde o kořeny *š-m-r* [= hlídati, *ostříhati, pozorovati] a *s-p-h* [= pozorně sledovati, vyhlížeti, pátrati, opatrovati]. Tak jsou označeni pastýři jako strážní 1S 17,20. Na hradbách měst bývali s-i zvláště za noci [2S 18,24.26; 2Kr 9,20; Ž 121,7; Iz 21,5.11; 52,8; 56,10. *Hlásný]. Ale i městem procházeli po nocní [Pis 3,3, sr. Ž 130,6] a s-i zdí [Pis 5,7, k čemuž Kral. na základě allegorického výkladu poznamenává, že jde o »falešné služebníky, od nichž svědomí lidská bývají raněna, loupena

Strážce, strážný-Stred [999]

i mordována«]. Brány měst i chrámů měly své s-e [Neh 3,29]; mluví se o s-ých prahu [2Kr 22,4; 23,4; 25,18; Est 2,21. *Práh], o strážních věžích [2Kr 17,9; 18,8], o s-ých na hoře [Jr 31,6], o polních hlídačích [Jb 27,18, sr. Jr 4,17]. Královské domy mívaly s-e nad harémem [domem žen a ženin, Est 2,3.8.14n; »strážné domu« v Kaz 12,3 vykládají Kral. alegoricky jako ruce, ježto celou kapitolu chápou jako alegorii lidského těla]; při chrámech byli ustanovováni správcové bohoslužebných rouch [2Kr 22,14], panovníci mivali



Výměna stráže u vrat paláce. Egyptský reliéf.

osobní s. [s-ý života, 1S 28,2] a armáda se ovšem neobešla bez s-ých a hlídek [1S 14,15, hebr. *massáb* *Stráž; 1S 17,22 a j.]. Hebr. *mišmár* [= vojenská hlídka] může znamenat u Ez 38,7 i vojenskou zálohu.

O Bohu se praví, že pozorně sleduje člověka a je tedy jeho s-m a s-ým [Jb 7,20; Ž 121,3.5; Př 24,12]. Od člověka žádá, aby byl s-ým svého bratra [Gn 4,9]. Zvláště proroci cítili živelně svou strážní úlohu, ať už ji odvozovali od strážní služby ve městě anebo od úkolů pastýřů [Iz 21,6.11; 62,6; Jr 6,17; Ez 3,17; 33,6]. »Den strážných tvých« [Mi 7,4] = den, předpověděný proroky, den Hospodinův [Am 5,18].

O s-ých hrobu Mt 27,66; 28,4; o s-ých žaláře Sk 5,23; 12,6.19; 16,23.27.36. Podle římského způsobu býval vězeň připoután ke strážnému řetězu, který spojoval pravici vězně s levicí s-ého. Podle Sk 12,4 hlídalo Petra 16 žoldnů, kteří se střídali po čtyřech v jednotlivých nočních »bděních po 3 hodinách.

Stred [2. p. strdi], stč. = střední část medového plástu, tedy: med; medový plást [Gn 43,11; Ex 3,8; Ž 19,11; Př 5,3; Pis 4,11; L 24,42 a j.]. »Oplývatí mlékem a strdí« = býti úrodný [Ex 13,5; 33,3; Ez 20,6.15 a j.]. Ale Bič L, 33 upozorňuje na to, že »hojnost

[1000] Strestán-Strom

mléka a strdi byla spojována s představou země Boží, zaslíbené země, ráje. Proto bude třeba v tomto sz rčení viděti výraz toho, že Izraelcům byla Palestina ideální zemí Hospodinou v protějšku k egyptskému domu služby. *Med.

Strestán *Ztrestán, ztrestání.

Strhnouti, strhovatí, rváti co z koho, z čeho, svléknouti [Gn 37,23; Ex 32,3.24; Jb 19,9; Mi 2,8], sraziti, svrhnouti [Iz 14,15; Jr 22,24; Am 9,2; 2Pt 2,4].

Strhnouti se, 1. Nenadále povstati, náhle nastati, přijíti. Tak o větru Nu 11,31; Ž 107,25; Jr 25,32. - 2. S. se koho neb čeho = spustiti se, odtřhnouti se, odpadnouti, opustiti [2Pa 13,11; Ž 18,22; Př 1,25; Iz 1,2].

Strhovatí *Strhnouti.

Strniště, zbytky stébel na požatém, pokoseném poli. V nejstarší době vytrhávali stébla i s kořeny. Izraelci už žali srpem, a to obyčejně jen klasy, anebo řezali stébla asi v polovině. S. byla proto dosti vysoká, aby se mohla stát obětí zhoubného ohně [Ex 5,12; 15,7; Iz 5,24; Jl 2,5] a tak i obrazem osudu těch, kteří páší nepravost [Mal 4,1]. »Počnouce slámu, porodíte s.« [Iz 33,11] = vaše plány, jimiž se zanášíte, jsou právě tak neplodné jako sláma a s., jež se hodí za potravu ohni [Iz 5,24]. V 1K 3,12 jde o slámu, jež je jistě nevhodným, nesolidním stavivem. *Sláma.

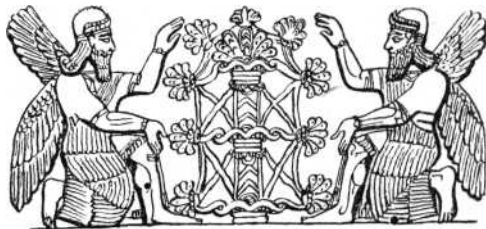
Strojení, -ý, strojiti (se), stč. = příprava, upravování, přípravování (se) [1S 23,10; Jb 1,4; 2Pa 4,6; Jr 18,11], chystati (se) [Iz 51,13; 1K 14,8]. »Remeslné strojení kamenů k vsazování [Ex 35,33] = umělecké řezání a broušení drahokamů k vsazování. »S. kadeří« = umělá úprava vlasu, nakadeření vlasů [Iz 3,24]. »Strojené víno« = víno, mícháné s kořením [Př 23,30, sr. Ž 75,9; Př 9,5]. »Strojívati stolicí« [Jb 29,7] = postavovati stolicí. »S-iti stůl« = prostíratí stůl k hostině [Ž 23,5]. »Strojiti komu« [2Pa 35,15] = připravovati jídlo [Sk 10,10]. »S-iti se do zbroje« = oblékati brnění [1Kr 20,11].

Strom *Rostlina, rostlinstvo. O Šalomounovi se tvrdí v 1Kr 4,33, že napsal mezi jiným také jakousi botaniku, »počna od cedru, kterýž jest na Libánu, až do mchu [= mechu], kterýž roste na zdi«. O jednotlivých stromech najdeš poučení pod příslušnými hesly.

Nejen prameny, studnice, skaliska a hory, ale i s-y označovaly starověká posvátná místa, o nichž se věřilo, že stojí v tajemné souvislosti s božstvem anebo s jinými nadpřirozenými silami. V Palestině to souviselo také s tím, že tato země nebyla bohatá na lesy a význačné s-y poutaly k sobě pozornost. Zdá se, že starověcí národové byli přesvědčeni, že každý s. má svého »pána«, svého vládnoucího ducha nebo »duši«. Pedersen se domnívá, že místní jméno Baltamar [Sd 20,33, *Bál po strance zeměpisné, č. 14], hebr. *b'dal tamar* [= pán palmy] ukazuje tímto směrem. Jb 31,39 ujišťuje, že země nevolala proti němu a že »držitelé duší jejích«

[hebr. duše *b'cfal-xx* jejich] nepřivodil ke vzdychání surovým využíváním. Pedersen i tu vidí doklad, že s-y měly svá božstva. Posvátnými místy, jež měla tak význačné místo ve vypravováních o praotcích Izraele, byly převážně prastaré svatyně u posvátných s-ů. Tak na př. Abram postavil první oltář Hospodinu na území Palestiny v *rovině More, t. j. nejspíše u věstecké dubu More [Gn 12,6n], kde mu Bůh zaslíbil zemi za dědictví. Jiný takový s. stál v Mamre u Hebronu [Gn 13,18, sr. 18,4.8], jiný v Sichemu [Joz 24,26] a v Ofra [Sd 6,11.19]. Také Jákob zakopal cizí modly i náušnice pod dubem u Sichem [Gn 35,4]. Byl to nejspíše posvátný dub domácího obyvatelstva. Zároveň toto vypravování ukazuje na rozhodnost Jákobovu, se kterou skončil se starými božstvy. Ale nejde jen o bývalé pohanské svatyně. O Abrahamovi čteme, že nasázel stromoví v Bersabě a zvyval tam jméno Hospodinovo [Gn 21,33]. Ne nadarmo bydlela Debora »pod *palmou na hoře Efraim« [Sd 4,6], Saul na pahrbku pod jabloní zrnatou [1S 14,2] a později pod hájem v Ráma [1S 22,6], a Debora, chovačka Rebeky, byla pochována pod dubem [Gn 35,8, sr. 1S 31,13]. *Monenim. Šest set korun moruší pokládal David za zvláštní Boží pokyn [2S 5,23n]. Je také příznačné, že se Bethel, stará kananejská svatyně, za starodávna nazývalo Lúza [Gn 28,19; 35,6], t. j. Mandloň, jež byla patrně předmětem modlařského kultu. Ne nadarmo vytýká bible králům a lidu, že obětovali pod každým s-em [dřevem] zelený [1Kr 14,23; 2Kr 16,4; 17,10; 2Pa 28,4; Jr 2,20; 3,6.13; Ez 6,13; 20,28; Oz 4,13]. Záhy byly rostoucí s-y nahrazeny pouhými stromovými kmeny, ašerami. Král. tu mluví o *háji [viz o tom podrobněji Bič II., kapitola Posvátné stromy, str. 86nn].

Možná, že s podvědomou úctou k životu s-ů, jež je patrná už z uvedeného místa u Jb 31,39, souvisely i některé předpisy, na př. zákaz, že žádný s. nesmí být přirezáván ani roubován po tři roky po zasazení, aby mohl dospět. Ovoce čtvrtého roku patřilo Hospodinu a teprve ovoce pátého roku smělo býti zužitkováno majitelem [Lv 19,23-25]. Také při obléhání nepřátelského města nesměly být ovocné s-y poráženy s odůvodněním: »Což jsou s-y polní lidské bytosti, abys jich užíval ke své



Assyrský posvátný strom. Stylovaná palma s cedrovými šiškami. Po stranách cherubové. Z nálezu v Ninive.